

TUDÓSÍTVÁNY

A KEGYES-TANÍTŐRENDIEK

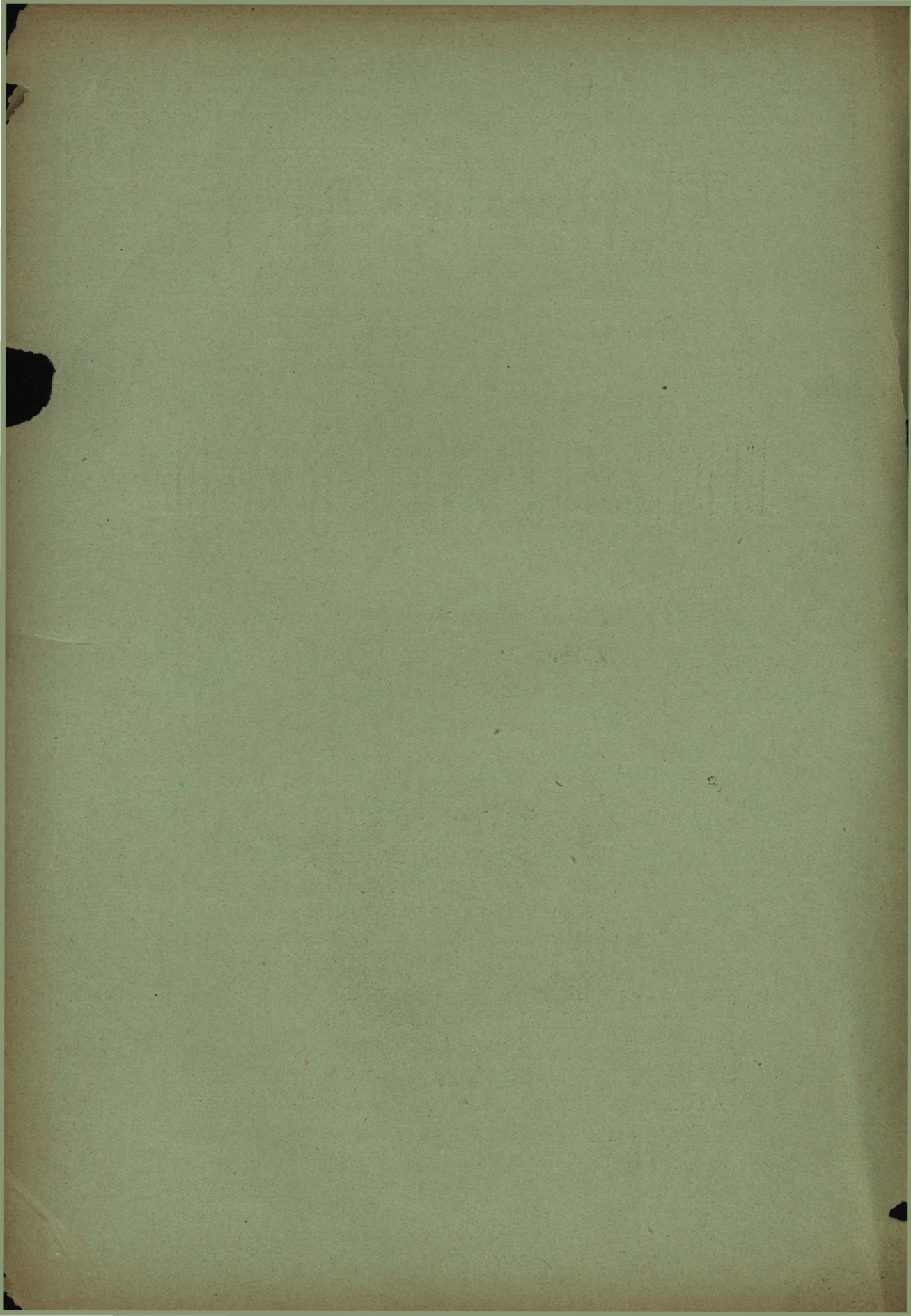
BUDAPESTI FŐGYMNASIUMÁRÓL

AZ 1891—92-iki TANÉVBEN.

BUDAPEST, 1892.

NYOMATOTT A „HUNYADI MÁTYÁS“-INTÉZETBEN.

TUDÓSÍTVÁNY

A KEGYES-TANITÓRENDIEK

BUDAPESTI FŐGYMNASIUMÁRÓL

AZ 1891—92-iki TANÉVBEN.

BUDAPEST, 1892.

NYOMATOTT A „HUNYADI MÁTYÁS“-INTÉZETBEN.

Lutter Nándor dr.

1820. szeptember 3. — 1891. december 30.

Küzdelem az ember élete, merő küzdelem a sorssal, a természettel s az emberekkel. Szirtekkal van telve az élet zajgó tengere, s a hajósok jó részét elfödik a temető hullámok, mielőtt céljukat elérhették volna. Egyik a kikerülhetlen végzet csapásainak súlya alatt roskad le, a másikat saját vétke dönti a sírba; amaz utólérhetlen vágyak után epedve küzd az élettel; nem veszi észre, hogy lábbal tiporja a rideg valót, s csak akkor ábrándul ki, midőn czéltalanul eltöltött életének rá nézve már semmi becse sincs; emez helyes életelvek szerint tör czélja felé, s midőn már azon pontra ért, hol magának s embertársainak üdvére közreműködhetik, az irígy hatalmak egyszerre elmetszik élte fonalát.

Mi kevésnek jut az emberek közül az a szerencse, hogy hivatásának szentelt, hosszú életet élve, egészség és öröm közt, köztisztelettől és szeretettől környezve, tisztán futhassa át pályáját, s azon boldogító meggyőződéssel szállhasson sírba, hogy korának hasznos polgára volt, s helyét, melyre önerejével küzdötte fel magát becsülettel betöltve, közreműködött a nemzet jobbainak nagy munkájában.

Lutter Nándor eme szerencsések közé tartozott. Mint a sors kegyeltje, homloka izzadásával elérte vágyainak magaslatát, s míg folytonos munkásságával magának közbecsülést szerzett, addig a hazai tanügynek feledhetlen szolgálatokat tett vala. Érdemeit mi

II

sem bizonyítja jobban, mint az a körülmény, hogy elismerést, babért tudott szerezni ama pályán, mely nálunk a legkevésbé méltányolt, s mely legtöbb munkása számára csak tövist szokott teremni.

Nemesen futá át pályáját; élte alkonyán is — szellemi és testi ereje teljes birtokában — azon a pályán találjuk őt, melyet mint ifju, lelkesedéssel választott magának. Tanította s vezette a nemzet ifjuságát félszázadnál tovább közmegelegedésre; tudományával és szeretetével ezeket gazdagított, s csak ő maga maradt szegény mindvégig.

Tanítványainak ezreit, barátait és tisztelőit mély fájdalommal tölté el váratlan elhunytá, de senkinek szívében nem keltett fájóbb érzést, mint a mienkben, kik vesztett társunkat siratjuk, kik kedves mesterünket, tanácsadónkat és hív védőnket tiszteltük benne, kik közelebb állván hozzá ismertük nem csak eszének, hanem szívének kincseit is.

Fájdalmunkra vigaszt csak az általános részvétben, csak annak tudatában találunk, hogy tanítványainak s barátainak áldását vivé magával sírjába.

Sok tanulsággal telt élete fényes példa arra, mint lehet kitartó munkával és törhetlen erővel felküzdenie magát az embernek arra a polczra, honnét ezek boldogulását segítheti elő; példa arra, miként lehet bölcs mértékletességgel és munkássággal életünket a közérdek javára minél tovább nyujtanunk.

*

Lutter Nándor a nógrádmegyei Bér községben született 1820. szeptember 3-án. Atyja az Eszterházy-uradalmak erdésze volt, s mint ilyen korán megismertette gyermekeivel a természet fenséges szépségeit. A gondos apa oktatásai mély gyökeret vertek az élénk eszű Nándorban. Rajta is beteljesült a régi mondás igazsága: a férfikor tetteinek és szenvedélyeinek csirája már a gyermekben bennrejlík. Atyja megkedveltette vele a természetet s ő hű barátja s gondos művelője lett a természettudományoknak.

A gymnasiumi tanfolyamot Léván kezdte a kegyes tanítórendieknél. Itteni tanárai közül különös szeretettel emlegette *Schem-*

bera Józsefet és Klacsó Tivadart; az első a retorikában, az utóbbi a matematikában oktatta őt. Csegezi Ignác is itt volt tanára. Valószínű, hogy ezek kedveltették meg vele a piarista rendet, s ezek tanácsára vették őt fel a szerzetbe.

1837-ben Privigyén találjuk őt a kegyesrendi ujonczok intézetében. Társai voltak a többi közt Fábíán András, Birányi (1848-iki hadbíró, Kosuthtal emigrált), Czápai, Charusz, Csaplár Benedek. Tehetségre nézve — mint Csaplár mondja — leginkább Lutter és Charusz tűntek ki. Már mint első éves ujoncz, egész Horatiust tudta könyv nélkül. Pedig ekkor még élénken éltek lelkében az atyai ház kedves emlékei: a feledhetlen kirándulások, a bérczek visszhangja, az erdők vadonja, hol annyi kellemes órát töltött atyjával. Mint ujoncztársai mondják — egész rajongással szokott beszélni a vadászatokról, az erdei kalandokról s örült, ha valaki érdeklődést mutatott elbeszélései iránt.

Ifjúkori ábrándjait azonban hamar háttérbe szorították a komoly tanulmányok. Igazi élvezettel tanult s ha egy könyvnek neki-feküdt, le nem tette előbb, míg alaposan át nem tanulmányozta.

Mint másodéves ujoncznövendék, annyira kivált már társai közül, hogy — Charusszal és Csaplárral együtt — egy osztály vezetését bízták reá. 1838-ban tehát már a tanári pályán működött!

A következő iskolaévyben Podolinba helyezte őt a rendkormány. Itt újra találkozott Csaplárral s vele együtt tanulta a német irodalomtörténetet Brockhaus lexikonából. Mellékesen azonban — míg Csaplár latinul verselt — ő már a matematikai tudományokkal is foglalkozott. A rendi szabályok szerint, kötelességszerűleg foglalkoztak a paedagogiai tudományokkal s főleg a methodologiával.

A podolini gymnasium tannyelve ekkor, még jobbára német volt, s a tanárok csak sok fáradsággal tudták annyira vinni, hogy az ifjak érthetően fordítottak magyarra.

A német nyelvet Lutter tökéletesen beszélvén, olaszul, később pedig francziául kezdett tanulni. Kitűnő receptiv tehetség lévén, elég könnyen ment ez neki.

Ósrégi szokás volt a piaristáknál a növendékek zenei kiképzése is. A követelményeknek Lutter is engedett, s megtanult fuvo-

IV.

lázni. Ezt az időtöltést később oly szenvedélylyel űzte, hogy gyakran éjjeleken át fuvolázott, sőt Csaplárral — a ki hegedült — s két más tanártársával quartettet alakított, s így szabad idejüket igen kellemesen töltötték.

Lutternek elég pénze lévén, folyton könyveket vásárolt; különös kedvvel Schiller, Lessing és Goethe műveit forgatta. A reális irányra való hajlam azonban már ekkor túlsúlyra vergődött benne s behatóan olvassgatta a matematikai és fizikai műveket.

Két évi podolini tanítás után Vácra helyezték őt át a filozófiai tanfolyam bevezetésére. Itt találkozott először a nagy magyar hírében álló Horváth Piussal, kinek barátsága nem maradt rá befolyás nélkül. Mint filozófus, oly jeles próbaelőadásokat tartott, hogy méltónak találták őt a tanár helyettesítésére. Szorgalmának fényes jelét adta azzal is, hogy a matematikából és fizikából jeles sikerrel tette le a bölcsletdoktori szigorlat első részét a pesti egyetemen.

Vácra 1843-ban Nyitrára helyezték őt át. Itt két évig nagy könnyűséggel tanulta a theológiát, s befejezte a bölcsleleti szigorlatot is.

Zenei szenvedélye Nyitrán sem hagyta el; élénk részt vett a nyitrai hittanhallgatók zenekarának előadásaiban, úgyszintén a virágzó Dugonics-társaság irodalmi munkálataiban.

1845-ben Szt.-Györgyre ment a hittani tanfolyam bevezetésére. A második félévben azonban áthelyezték őt Pestre a felsőbb elemi iskola harmadik osztályának vezetésére. Három évi tanítás és buzgó irodalmi munkásság után 1848-ban a budai gymnasium tanárává nevezték ki.

Az 1848-iki korszakalkotó politikai események, — melyeknek hazánk újjászületése lőn örökké emlékezetes eredménye, — Lutter hazafias keblét sem hagyák érintetlenül. A legkisebb mozgalmat is odaadó figyelemmel kísérte; szívvel-lélekkel osztozott a köz-örömben úgy, mint a hazafiui bánatban.

A márcziusi események hatása alatt számos rendtársával együtt ő is odahagyta szerzetét, s hazája védelmére fegyvert fogott.

Még mint budai fizika-tanár megtanulta az ágyú kezelését az Újépület és a Károly-kaszárnya udvarán, s így nagyon termé-

szetesnek fogjuk találni, hogy a tüzérek közé lépett. Részt vett a pákozdi ütközetben; 1849-ben a visszavonuló magyar sereghez csatlakozván végig küzdötte a szőregi és temesvári csatákat. A világosi fegyverletétel után sokáig bujdosott a déli vidékeken. Sorsa csak akkor fordult némileg jobbra, midőn a Szmrecsányi család felkérte őt, fogadná el a kiskorú Szmrecsányi Antal és István nevelését. Lutter mindössze három évet töltött e derék magyar családnál. 1853-ban visszatért a rendbe, s mint selmeczi tanár 1858-ig oktatta az ifjúságot a matematikára, a fizikára, a német és görög nyelvre. Ugyanekkor beiratkozott a selmeczi akadémia hallgatói közé is, s kedvvel hallgatta az ottani előadásokat. Lollok tanár állítása szerint az akadémiának nála szorgalmasabb tanítványa hosszú ideig nem volt.

1859-ben a pesti gymnasium igazgatójává nevezték ki. Ugyanez év december 15-én választotta őt tagjává a magyar tudományos akadémia.

A pesti gymnasium igazgatását az 1861. év második felében abbahagyván, a budai gymnasium vezetését vette át. Mennyiben függ össze nevével ez intézet felvirágzása — eléggé ismeretes.

Az 1867/8. iskolai évben a budai kerület helyettes főigazgatója lett, a rendben pedig ugyanekkor választották meg kormánysegédnek. Nagy részben ekkori fáradozásainak köszönhető a budapesti tanári egyesület megalakulása. 1866. május 19-én mint az egyesület megválasztott elnöke nagy beszédet tartott „középtanodai tanügyünkről.” Az egyesület felvirágoztatásában később is jelentékeny része volt.

A tanügy terén való szereplése és munkássága 1867-től kezdve vált országos jelentőségüvé. A nagy tapasztalatu, a kor áramlataival teljesen tisztában levő, tudós pedagógus ugyanis annyira megtudta nyerni Eötvös bizalmát és becsülését, hogy ez a magyar középiskolai tanügy átalakításában majdnem teljesen az ő álláspontjára helyezkedett. Az 1867-iki budai conferentián ő sugalmazta Eötvös miniszternek amaz eszméket, melyek a Thun-féle rendszer megváltoztatásával a magyar középtanodai tanügy szervezetének főelvei lőnek.

Három napon át hevesen folyt a vita az új javaslat fölött.

Lutter egy diplomata ügyességével és tapintatával védte álláspontját, mely utóvégre is diadalt aratott.

Lutter szerint a Thun-féle rendszer — (az Organisations Entwurf úgy, mint az érdekében kiadott helytartósági rendeletek) — azért nem mutathatott fel nálunk sikert, mert ellenkezett a magyar nemzet szellemével, mert végcélul a magyar nyelv megsemmisítését tűzte ki s végül mert teljesen szakított a magyar tanügy egész multjával. E fogyatosokon csak úgy segíthetünk, ha a tanügyet egészen magyarra tesszük — a külföld sikereinek s vívmányainak tekintetbe vételével.

Nagy szakismerettel, hosszasan fejtegette azon módokat, melyekkel a Thun-rendszer hiányain segíteni lehetne. Részletesen kifejtette a porosz, francia és angol középtanodák szervezetét, s éles ésszel mutatta ki, miket értékesíthetünk abból sikerrel.

A magyar tanrendszert ő azon elvekre óhajtotta fektetni, melyeket tanügyünk barátai ma közóhajtók hangoztatnak. Lutter már huszonöt év előtt sürgette az egységes középiskolai rendszer behozatalát. Szerinte ugyanis a középtanodáknak mint előkészítő iskoláknak csak egy céljuk lehet: az egyednek összhangzó kiképzése.

Az ifjúság képzésében ő azt kívánja, hogy a reálképzettséget előzze meg a felsőbb fokú műveltség alapja: a formális képzettség. A magyar ifjúságot — úgymond — óvnunk kell az időelőtti tudományos szaktanulástól, mert ez hiú önelégültséget, tudakosságot stb. szül az ifjában. A szellemi tehetség fejlesztése ne történjék a testi erők fejlődésének rovására; ezért csak a hét éves gyermek kezdje meg az elemi oktatást, s csak tíz éves korában léphessen a középtanodába.

A tanítási módra szerinte a legnagyobb figyelmet kell fordítanunk. A tantárgyak egymásmelletti és egymásutánosságában nem szabad megfeledkeznünk a központosítás józan elvéről.

A egységes középiskolára vonatkozó tervei azonban — bár már 1866-ban teljesen kidolgozta azokat — akkor még nem találtak elegendő hívőre. Ez azonban nem akadályozta őt abban, hogy a középiskolai tanügy felvirágoztatására tovább is kitartóan ne dolgozzék. Testtel-lélekkal ez ügynek szentelte magát; tanult, hogy írhasson; tapasztalatokat gyűjtött, hogy azokkal másoknak

is használhasson. Egyenlő kitartással és odaadással szolgált az igazgatás, a felügyelet és tanácsadás terén; hozzászólott minden tanügyi kérdéshez, még pedig úgy, hogy véleménye mindig számot tett a latban. Ezt annál könnyebben tehetette, mivel nagy tapasztalata mellett rendkívüli olvasottsága és jártassága volt a középiskolai tanügy minden ágában s mivel élénk érzéke volt minden józan haladás iránt.

Irodalmi munkásságával is jelentékeny szolgálatoakat tett tanügyünknek. Már nyitrai theológus korában irogatott matematikai és fizikai dolgozatokat. Élénk vitákat folytatott a szintén matematikus Szabókyval, s nem egyszer, igen kemény kritikával fogadta annak dolgozatait.

Látván iskolakönyveink módszertani hibáit és egyéb gyengeségeit; önjerejével vállalkozott modern tankönyvek írására. 1847-ben jelent meg *Elemi Számтана*, mely nyomban két kiadást ért. Ugyanezt a felsőbb osztályok számára is kidolgozta, még pedig oly helyesen, hogy a helytartótanács hatszáz forinttal jutalmazta. Ez a munkája azonban a kancelláriánál elveszett.

A következő évben jelentek meg „*A természetrajz alaprajza*“ és a „*Mennyiségtan elemei*“ című munkái. Írt magyar és francia nyelvtant is. Különösen ez utóbbi munkája keltett méltó feltűnést, sokoldalú képzettségéről és gyakorlati felfogásáról tanuskodván. Akadémiai székét 1861-ben „*Mennyiségtani elvek*“ című értekezésével foglalta el.

1866-ban jelent meg „*Középtanodai Tanügyünk*“ című dolgozata, melylyel az egységes középiskola mellett tör pálczát. Itt adja először az úgynevezett reálgymnáziumoknak tantervét. Az egységes középiskolát ő kilencz osztályúvá akarta tenni, a három legfelső osztályban a latin nyelvet csak a jogi, theológiai és filológiai pályára készülőkre nézve, a görög nyelvet pedig a leendő filológusokra és teológusokra nézve tevéen kötelezővé! Ugyane munkájában sürgette a nagy szünidőnek július és augusztus órávaló áttételét.

Főbb munkái közül említésre méltók még: „*Mennyiségtan a középtanodák alsóbb — valamint felsőbb osztályai számára*“, „*A felsőbb mennyiségtan elemei*“, „*A tiszta mennyiségtan elemei*“,

VIII

„Ötszámjegyű sorszámok és szögmértani táblák“, „Módszeres vezérkönyv a népiskola mennyiségtanához“, „A természetan alaprajza“, „A magyarországi katolikus gymnasiumok jövődő szervezésére vonatkozó javaslat“ stb.

A művei közül a legtöbb számos kiadást ért, s ma is mindenütt használatban vannak.

1882-ben megindult Lutternek, mint lapvezérnek vezetése mellett a „Közoktatás“ című egyetemes tanügyi közlöny. E heti lapnak ezélja a tanügy fejlesztése, egyes főbb kérdések megvitatása, a tanárok érdekeinek megvédése és előmozdítása volt. Minő élénk részt vett ebben Lutter, arról mindenki meggyőződhetik, ha a tartalomjegyzéket elolvassa. Már az első évfolyamban tizenhárom jelentős cikkét írt; a későbbiekbe még többet. Ilyenek: Tanügyi teendőink, A mennyiségtan módszere a görög míveltség fénykorában, A délelőtti tanításról, Gymnasiumi tanterv és utasítások, Középiszkoláink belélete, Egy mennyiségtani sansculott, Egyetem s a gymnasiumok, Mennyiségtani sophismák, A tagadó számok, A tanárképzés hazánkban (négy közlemény), A polgári iskola, Egészségügyünk a középtanodákban, Ismétlések a középtanodákban, A tornatanítás, Jäger Oszkár és az érettségi vizsgálatok Németországban, Az igazgatók értekezletei, A latin nyelv kérdése stb.

Közben-közben hevesen védte a magyar tanügy becsületét ama furcsa támadások ellenében, melyekkel Kármán Mór igyekezett oktatásügyünket a külföld előtt minél feketébb színben feltüntetni. Ebben a kényes ügyben is többször szállt síkra tollal, s mindenki tudja, hogy nem Lutter volt az, ki lejárta magát.

Írt több programmértekezést is, s buzgó tanügyi munkatársa volt nagyobb napilapjainknak, különösen a Pesti Naplónak.

Messze kiterjedő irodalmi munkássága mellett élénk részt vett a közoktatási tanácsnak munkálataiban, s mint a fővárosi közoktatási bizottság tagja, Budapest tanügyének fejlesztésében. E mellett hivatalát a tanárok és föllebbvalóinak közmegelegedésére, mintaszerű pontossággal viselte. „Az érettségi vizsgálatokon — írja róla a Tanáregyesületi Közlöny — bámulatba ejtett mindenkit fáradhatatlan kitartásával, paedagogiai ügyességével és széles ismereteivel.“

Érdemeiért számos elismerés érte őt. Az uralkodó királyi tanácsosi címmel és jelleggel ruházta fel s a középiskolai törvény létrejöttével a fővárosi tankerület főigazgatójává nevezte ki. Állandó tagja volt a közoktatásügyi tanácsnak, elnöke a gyorsírói tanárvizsgálati bizottságnak s egyik oszlopos férfia a kegyes tanítórendnek.

Az utolsó harmincz év óta nem volt tanügyi tanácskozás, melyben Lutter vezérszerepet nem vitt volna; sőt — bátran mondhatjuk — azok legtöbbszörében döntő befolyást gyakorolt a határozathozatalra. Jelentékeny szerep jutott neki a kegyesrend tanítási rendszerének s tanárai képzésének újabb átalakításában is. A gyakorlati tanférfit, szellemes és meggyőző erejű beszédeivel a káptalani gyűléseken majd mindig érvényre tudta juttatni saját álláspontját, s alig akadt valaki, ki a tapasztalatok és ismeretek nagy halmazával harczoló férfitval szembeszállt volna. E rendi gyűléseken is többször hangoztatta a tanárok feladatára vonatkozó ismeretes elveit: „a tanároknak jutott a legfontosabb szerep a nemzeti szellem kincseinek — tehát legbecsesebb tulajdonának — megóvásában, gyarapításában és terjesztésében; hivatásunk fontosságától áthatva ezekből kell erőt merítenünk a nagy munkára, mely tanügyünk rendezése alkalmával reánk vár.“

Mint ember, Lutter egyike volt a legszerencsésebb természetű férfiaknak; sem az erősebb szenvedélyűek, sem pedig a közömbös természetűek közé nem tartozván, míg egyrészt könnyen megóvhatta magát az állásával járó temérdek kellemetlenségtől, addig másrészt igaz örömeiket élvezett azon a pályán, mely másokra nézve annyi méltatlankodásnak és boszúságnak szokott termő talaja lenni.

Vonzó, kedves társalgású ember volt, ki még legalantasabb közegeivel szemben is finom udvariasságot használt mindenkor. A tanároknak igazi védője volt, s a hol csak tehetette, előmozdította érdeküket. Volt tanítványai ma is őszinte szeretettel szólnak felőle. Nem is volt az ifjúságnak nála igazabb barátja; bárhol jelent meg a vizsgálatokon, örömmel fogadták az ifjak; derült, vidám arcza és szívélyes modora ugyanis még a legfélénkebbeket is felbátorította. Megvolt benne az a ritka jó tulajdonság is, hogy

a tanulókat gyorsan és biztosan kiismerte s így, amennyire lehetséges volt, alkalmazkodott azoknak egyédiségéhez. Jóakarát senkitől sem vonta meg s igazságos volt mindenki irányában.

Magas állása daczára mindvégig egyszerű szerzetes maradt, szokásaiban úgy, mint igazán feddhetlen életmódjában. Talán a túlságig is szerény volt; magáról és tetteiről még benső barátai előtt sem szeretett beszélni. Midőn a kiegyezés után a magyar világban divatba jött a negyvennyolczas harcokban való részvételnek sűrű emlegetése, ő, bár élénk részt vett azokban, sohasem hozakodott velük elő. „Nem akarok — úgymond — hárijánoskodni; most a véres csaták után minden ember vitéznek akarja magát tartatni, még az is, ki az első ágyúlövésnél a szalmakazalba dugta fejét, vagy a pinczébe bújt. — Különben, ha tettem is valamit, annyit még sem tettem, mint a közönséges közhonvéd, aki télen-nyáron harczolt, fázott, éhezett, megsebesült!”

Ez a szerénység és hallgatagság jellemzi őt egyéb tetteiben is. Még legbensőbb barátja, Charusz László előtt is elhallgatott, ha az viselt dolgairól akart valamit megtudni.

Szép vonása volt jellemének az az odaadó, mély szeretet is, melylyel családjá és rokonai irányában viseltetett. A mije volt, mind ezek fölsegélésére fordította.

Neve feledhetlen lesz a magyar tanügy történetében; emléke kitorölhetlen ismerőseinek s jó barátainak szívében. Bár adna az ég minél több ily munkást hazánknak, hogy helye ne maradna betöltetlen.

Takáts Sándor.

SZENT-LÁSZLÓ KIRÁLY
A MAGYAR KÖLTÉSZETBEN.

„Szent-László dicsősége volt nemzetének.“

Horváth Mihály.

I.

(Bevezetés. — Szt.-László emlékezete. — Élete, alakja és jelleme. Hatása a költőkre.)

Hazánk nem sokára ezredéves ünnepet ül. Méltán keltheti föl e nagy naphoz a hangulatot már előre is az a kegyeletes felbuzdulás, mely a legnagyobb magyar királyok egyikének, *Szent Lászlónak*, valamennyi közt a legdicsőbbnek emlékével ragadja meg a magyar kebleket hazaszerte, szentté-avatásának *hétszázados* ünnepén. Mert habár a szentté-avatás emlékének megünneplése magában véve a magyar katolikusság történetéhez tartozó mozzanat, a fényesen kimagasló nagy királynak, történelmünk e fenséges alakjának, emléke közös minden magyarral, kegyeletre buzdúlhat iránta, felekezeti különbség nélkül, minden magyar szív. Eszményi alak, minőt csak nagy ritkán hoznak felszínre a századok, de fényüket aztán nem árnyalják be ezredek sem. Föllelheti benne eszményét, ki-ki a milyent keres: hitbuzgalmat az igazhívő, hősiséget a hős, lovagiasságot a lovas, igazságot az igazságkereső, szeretetet a gyöngéd lelkületű.

Szent-László emlékének egyházi eredetű ünnepe teljes joggal *nemzeti* érdekűnek is tekinthető. Mert nemzeti életünk egyik legvilharosabb korszakában az ősi erő diadalának, a keresztény állam megszilárdulásának, a testi és lelki derékségnek *térszerte* általában a magyarságnak legszebb sajátságai Szent-László-nevéhez fűződnek; az ő egyéniségében szökken legmagasabbra mindaz, a mit múltjából vissza-visszaidéz s a mire még most is büszke

szerep lenni a magyar. Ezért lett emléke, a Hollós Mátyásé mellett, legtartósabb, sőt a nép szívébe mélyen bevéssző hagyományokban, mondák- és legendákban — főleg a vallásos tartalom miatt — a Mátyásénál is élénkebb és általánosabb mind maig. Ezért ír róla a költő-historikus Jókai is ekképen: „Rendkívüli jelenetek imádatot keltenek a népben, kivált ha e jelenetek a legmagasabb helyről, a trónról jönnek. — Ily imádott tünemény volt László király a magyarok előtt. — Ki ellenségeit mindig legyőzte s azoknak mindig megbocsátott; — ki soha igazságtalan csatát nem kezdett s az igazságot el nem vesztette; — kinek trónja előtt császárok és pápák állottak, mint peres felek, s ki igazságos volt ítéleteiben császárok, pápák és koldusok iránt egyenlően, — kinél mindig pártolásra talált az üldözött, boszulóra a vétkező, s kinek minden léptét valami glórianemű csodás biztosság kísérte.“¹

Így lett Szent-László király nemcsak történelmileg nagy alakká, hanem népünk képzeletében és emlékében is örökös hírűvé, valóságos mondai hőssé, kinek csodás tetteiről ma is nyomokat és jeleket mutogat a nép kegyelete. S mint ilyennek története nem csupán a költőknek, hanem a képzőművészeteknek is hálás tárgyakat nyújtott, s azért emlékünnepe hazai művészetünkre nézve is érdekes mozzanat.

Életének megragadó jelenségei úgyszólván már gyermekkorában kezdődnek. Atyja az udvari ármányok elől Lengyelországba menekült királyi herceg, *Béla*, később jeles király, ki mint földönfutó, vitézségével szerez magának jogcímet és feleséget, Micislav lengyel király leányát, Richezát, hősünknek és testvéreinek anyját. A legnemzetibb s leghonszeretőbb királyok egyike idegen földön születik: „Támada pedig Lengyelországból jámbor és istenfélő szüléktől“ — mondja a legenda, s tovább: „Béla azért ott lakozván, két magzatot fogada, Gejzát és *Lászlót*, ez lén jövendőre az nemes szent László királ, ki méltón hivattatik annyáról *lengyel Lászlónak*.“ Vallásosságát anyjától örökölte; egyéb kiváló tulajdonságaira atyja lehetett példakép a gyermek előtt. Testi neve-

---

¹ Jókai. A magyar nemzet története. Regényes rajzokban. Budapest 1884.

lését Sólyom mester vezette, ki már atyjának is mestere volt; szellemi fejlődését pedig, már itthon a hazában, Vilmos benczés apát irányította. Az Endre király által behívott Bélát és családját a nemzet riadó lelkesedéssel fogadja; lakomák és tornajátékok rendeztetnek tiszteletére. A nemzet figyelme már e lakomák alkalmával fordul nagy mértékben a gyermekifjú László felé; mondai szerepléséről az első hagyomány itt kezdődik. A vigadó csapatok közé egy szilaj mén tör be s egyenesen László herczeg felé vágat. A nép rémülve fut szerte, László azonban általános szörnyűködés között megfélekez a lovat, hátára szökken s megszelidíti. A ló megszólal, s a nép ámulva rebegi, hogy „táltos!“ Ez a ló, melyet színéről Szög-nek (Zeg) neveznek, lesz ezután László hadi ménje.

Atyja királysága alatt László, mint az ország fővezére, a hozzá szegődött leventékkal keresztény lovagtestületet szervez, s első nagy hadi ténye az, hogy megmenti atyját a lázadó pogány Vata ellenében. Majd követséget vezet Karinthiába s itt megszereti és feleségül veszi Berthold herczeg leányát. — Salamon és Gejza uralkodása alatt ő a harcok kimagasló hőse; az Erdélyben s az ország más részeiben garázdálkodó kúnoknak, úzoknak és tatároknak valóságos réme; cserhalmi hősiségének emlékét ma is őrzi Dobokamegye pecsétje s a róla nevezett hegy. — A folyvást ellene szegülő nyugtalan Salamonnak nemeslelkűen mindig megbocsát. — Királysága valóságos Isten-áldás az országra és nemzetére; kizárólag hazájának s népének él, azért nem fogadja el a német császári koronát sem. Igazi *magyar* király! — Bölcsességét intézkedései, jogszolgáltatása, kora viszonyaihoz alkalmazott törvényei s számos tette fényesen igazolják: „Szeme lángján tündöklök a szellem khérub-kardja.“ (Szász K.)

Uralkodásának érdemei Hunfalvy Pál szavaival foglalhatók össze röviden: „Az új vagyis *keresztény társadalmat* csak I. vagy Szent-Iászló erősítette meg, a ki egyszersmind a magyar királyságot is elsővé tette keleti Európában.“² — A keresztény egyház szervezésében elévülhetetlenek az érdemei; nemcsak apátságokat, templomokat és püspökségeket (a zágrábit, talán a nagyváradit, s

---

² Hunfalvy Pál. Magyarország Ethnographiája.

némelyek szerint az erdélyit is) alapít, hanem megvédi s megerősíti a kereszténységet a pogányság ellen. Egyik legfőbb ok ez is Róma előtt szentté avatását illetőleg.

Ennyi nagyság tudatában természetesnek tűnik föl, hogy a nemzet három évig gyászolta halálát, mely idő alatt zenére nem hallgatott, tánczra nem lendült senki, „de mind egész keresztényiségben nagy siralom és bánat támada ilyen kegyes királynak halálán és három esztendeig ez országban szép öltözet, táncz járás, semmi vigasság-tétel sem láttaték sem hallattaték“ — mondja a legenda.

III. Celestin pápa alatt *1192-ben* iktatták a szentek sorába; a magyar nemzet és egyház június 27-én ünnepli emlékét. Erdélynek ma is Szent László a védszentje. Tiszteletére, mint szentnek, hamarosan készültek egyházi imádságok és énekek. A legrégebb latin ének körülbelül a XII. v. XIII. századból való, melynek magyar fordításából (Mikló Istvántól) az első versszak így hangzik:³

Üdv neked, mennynek polgára,
László, fejedelmek királya,
Égi dicsfény sorsosa.
Krisztusért áldozád élted,
A hazának létét védjed,
Légy kiváló harczoza.

A költemény további tartalma is hasonló dicsőítés és kérelem az efféle vallási hymnusok modorában. Későbbi keletű latin imakönyvekben is találhatók efféle latin hymnusok, pl. az „Officium Rakocziaum“ című ismert imádságos könyvben: „Hymnus ad S. Ladislaum“, mely a szent királyt dicsőíti, egy-két csodáját említi s végül hathatós közbenjárását kéri.

De a szentté-avatás után két-három századdal megzendül a magyar egyházi lyra is László dicsőítésére. Legrégibbnek (talán a XV. v. XVI. századból valónak) látszik s legérdekesebb ezek közt a Peer-codexbeli „Ének szt.-László királyról“, mely deákul is meg van, egy versszak híján, a Gyöngyösi-Codexben, s melyről már e bevezető részben azért teszek említést, mert Szt.-László

---

³ Közölve Toldy Lászlónál. Szent László király élete. Tört. könyvtár 24.

alakjára nézve fölötte jellemző. Ez a régi ének a maga egyszerűségével, de sokatmondó tömörségében így rajzolja Lászlót:

Tagodban ékes, termetedben díszes,
Válladtól fogva mindeneknél magasb,
Csak szépséged császárságra méltó . . .
Testedben tiszta, lelkedben fényes,
Szívedben bátor, miként vad oroszlán . . .

A legenda szavai szerint is: „mint az nemes paradicsombeli gyümölcsös kert tellyes volna minden lelki, testi jóillatú jószágoknak virágával. És fénlík vala minden mennyei szeretettel, bölcsességgel, kegyességgel és szent léleknek malaszttyával mint az égön való fénes hajnalcsillag.“

Termetének és arcának szépségét Podhradczky is — kinek könyvére⁴ többször lesz hivatkozás — ekkép magasztalja: „Szent László ékes termetével minden embert tiszteletére ébresztett; mert vállátul fogva és azon föllül meghaladá az egész magyar népet . . . Ennek fölötte kegyes tekintetű, és igen szép képű, vagy, a mint *Pelbart János* régi kronikon után írja „Erat, quasi Angelici venerandi vultus.“ — Bátorságára nézve pedig főlemlíti a Hormayr- és Mednyánszkytól Bécsben 1821-ben megjelent német munkának egy helyét, mely egyéb költemények közt a Szt.-Lászlóról szóló fentebbi régi éneket is közli deákul: „Ad hoc es dictus *bator Ladislaus*, Cum adhuc Juvenis etate fores“

Azért nevezték *bátor Lászlónak*,
Mikoron méglen ifjúdad volnál.

Szent-László jellemzésére Podhradczky többször is idézi a derék Temesvári Pelbártot, pl. László vallásosságának, hitbuzgalmának kiemelése végett. Vallásosságát kiválóan bizonyítják az általa alapított apátságok és templomok. „Iste, — tam multas fecit elemosynak (donationes) ut Ecclesia omnis Hungarorum usque hodie enarrat.“ (Pelbart.) — Általános volt az a hit, hogy az ő imádsága, vagy az ő pártfogásával mondott könyörgések Isten előtt hathatósak; s közönségesen el volt terjedve az a vélemény, hogy

---

⁴ Szent-László királynak és viselt dolgainak históriája. Ok-levelekből, krónikákból, hagyományokból és legendákból összeszedte s ki-adta Podhradczky József. Budán, 1836.

Salamon is az ő imádsága folytán tért meg annyira, hogy idegen krónikások szentnek is hirdetik Salamont.⁵

De Lászlóban a vallásossággal erősen egybe volt forrva a *nemzeti* érzület. E tekintetben szép jellemzést ad róla Horváth Mihály: „Benne a kereszténység fogalmai s erkölcsi oly szerencsés vegyületben olvadtak össze a nemzeti geniusszal, hogy annyi megaláztatás után, mennyit a belviszályok által felidézett külbefolyás hozott a nemzetre, ő egy magasztos példánykép gyanánt állott a nemzet előtt, világosan mutató, minőnek kell lenni a keresztény magyarnak. Még a legenda is, mely szentségét hirdeti, nem egyedül a keresztényi erényeket, hanem ezek mellett egyaránt kitünteteti benne azon nemzeti jelleget is, mely miatt oly szeretett és népszerű lett országában, minő előtte Árpád óta senki, s minő utána Mátyáson kívül senki sem volt királyaink közül.“⁶ — Alakja mellett ezt a vonást emeli ki benne az újkori költő is (Tóth Kálmán), mikor a legnagyobb magyar hősök közt így jellemzi Lászlót:

Nem tudom én, melyik volt szebb,	S mikor királynál is nagyobb
Talán az a híres <i>László</i> ,	Úrrá akarták őt tenni,
A ki kivált seregéből	El nem ment egy tapodtat sem,
Oly magasan, mint egy zászló.	Mert <i>csak magyar akart lenni.</i> ⁷

Hősi kiválóságát már a legenda is dicsőíti naiv hasonlatával: „László király rajtok rohana (t. i. a kúnokon) és *mint az kövér faggú a tűz ellen*, ugyan elolvadának ellene.“ A történetíró szerint pedig „a hadi hírében megcsökkent, meggyöngült nemzet erejét megszilárdítván, ismét azon fokra emelte, melyről az . . . egy időre alásülyedt.“⁸ Azért a költőknél rendes jelzői: „hadverő“, „szekerczecsapással rettenes“, „harczos óriás“ stb.

Alak- és jellemrajzához a hagyományban, történelemben és költészetben megörökített vonások ezek: testi kiválóság és szépség, — erő, hősiség és rettenthetetlen bátorság, — lelki derékség, határozottság, nemesség és fenség, — vallásosság, kegyesség és

⁵ Podhradczky, i. m. — Salamont Szász K. is „szent“-nek tünteti föl *Salamon*-jában. A bpesti egyet. könyvtárban lévő „Régi magyar szentség“ cz., N.-Szombatban 1698-ban kiadott munka Salamont szintén szentnek mondja.

⁶ H. M. Magyarország története. Az új dolgozat 2. bőv. kiad. I. k. 318. l.

⁷ „Ki volt nagyobb?“ cz. költeményben.

⁸ Horváth M. (i. m.)

jószívűség, — erős nemzeti érzület, hazafiság és fajszeretet, — magyar büszkeség és nyílt jellem, — lovagiasság, igazságosság és bölcsesség. — Ennyi jelesség halandó emberben csak az eszménység magaslatán képzelhető el együtt, s méltó megörökítése végett a történetírónak a költőhöz kell segítségért folyamodnia; mert a költészetnek tiszta és őszinte hangja az igazi nagyságnak legbiztosabb kritériuma.

Hogy Szt.-László alakja miként van megörökítve költészetünkben, annak kimutatására vállalkozik e sok tekintetben fogyatékos tanulmány, mely nem akar több lenni, mint a hazafias hódolatnak szerény kifejezése nemzeti történelmünk e dicső alakjának emléke iránt, centenáriuma alkalmával.

II.

(Népköltési emlékek. — Legenda; hagyomány; monda. — Egyházi énekek.)

Míg a hozzánk közelebb eső századokból a népköltésnek igen különböző tárgyú s nagyszámú termékeiről van tudomásunk, melyek immár becses gyűjteményekben állanak rendelkezésünkre; addig az eseményekben, harcokban s érdekes mozzanatokban gazdag régebbi korokból alig bírunk valamit felmutatni. Sajnos, hogy éppen Szt.-László királyunkról is a régi népköltés hangjaiból alig verődött el valami kevés is korunkig. Pedig a régen multba visszatekintő s hagyományait kutató tudósaink egyetértőleg hirdetik, hogy régenten népies költészetünk dúsan virágzó lehetett. „Ki merné azt tagadni, — írja Kölcsey — hogy a hajdankor tiszteletes tárgyú dalokkal ne bírt legyen, mint a mostani? A több százados daltöredék, mely a magyar gyermek ajkán mai napiglan zeng: *Lengyel László jó királyunk, Az is nekünk ellenségünk*, bizonyítja, hogy a köznépi költő messzebb kitekintett a haza történeteire.“¹ — Thaly Kálmán, a régi énekek szorgalmas gyűjtője és magyarázója, szintén a Kölcseytől idézett töredékről szólva, azt hiszi, hogy népköltészetünk hajdanában sokkal dúsbab vala.“² — De most már úgyszólván csak töredékes kódarabok emlékeztetnek az egykori hatalmas épületre. Ezekről a régi népköltészeti töredékekről mondja Erdélyi János, hogy ma már nem állanak magukban, hanem „mint afféle régi jó, bevegítvék újabb versekbe.“³

¹ Kölcsey. „Nemzeti hagyományok.“ Munk. III. k. 37. l.

² Thaly Kálmán. Régi magyar Vitézi Énekek. Pest, 1864. (Az Előszóban.)

³ Erdélyi János. „Népdalköltészetünkről“, a Népdalok és Mondák II. kötetében, 407. l.

Szinte hihetetlennek látszik, hogy a ma is ragyogó emlékü Szt.-László királyról, a mondai hagyományokon kívül, oly kevés, mondhatni semmi népköltési maradványt sem tudunk felmutatni, egy-két töredéken s a Peer-codexbeli nevezetes éneken kívül, melyet anthológiákban és egyebütt sokszor közöltek azóta. Erdélyi is fölvette gyűjteményébe (I. k. 317. l.), s azt írja róla említett értekezésében, hogy „Révai szerint a XV. század közepéről való, de hogy „énekeltetett-e a nép által, nem tudatik.“ Mivel több jelből egyházi énekek lehet tekinteni, méltatását későbbre hagyom.

Hogy népies énekek régenten éltek a nép ajkán Szt.-Lászlóról, azt magából a dolog természetéből kell következtetnünk. Különös is volna, ha a költészetet kedvelő s erősen költői hajlamú magyar népnek egykor nagy számot tevő énekesei éppen a legdicőbb nemzeti hősök egyikével: Szt.-Lászlóval szemben fősvénykedtek volna ének dolgában. Hogy róla szóló dalaik csakugyan voltak a magyar népnek, arra Erdélyi is idéz egy érdekes adatot. „Arra mégis van adatunk — írja — hogy Szt.-Lászlóról sokáig maradt fel ének a magyarok közt. Hormayr zsebkönyvében ugyanis ily helyet olvasunk: 1684. jun. 27. Ma valék a keresztyén táborban Vácznál, midőn Rüdiger-Stahrenberg Ernő épen csatára rendezé azt. Vele lovagoltak Károly, lotharingiai herczeg és Avián Márk atya. Stahrenberg nem mást szolt ezrede előtt, mint: harczoljunk vitézül a keresztyénségért s miénk a győzelem. Márk atya pedig felmutatá a katonák előtt a keresztet e szavakkal: E jelbe vessétek hiteteket! Erre fél óráig zenéltek és *kivált magyar víg dalokat mondanak szt.-László tiszteletére*, kinek ünnepe épen ma volt.* — De hogy is ne maradt volna fenn a magyar szent neve és tisztelete a magyar népben, mikor az idegen Detriké, ki régen a hunok ellen harczola, Oláh Miklós primás szerint még az ő korában, a XVI. században is feltartatott.“⁴

Hasonlóképp vélekedik Toldy Ferencz is középkori történeti költészetünkről mondván, hogy „felvett oly tárgyakat is, melyeknek mondaiságáról az írott emlékek nem tanúskodnak ugyan, de

---

* Hormayr. Taschenbuch. 1837. 315. lap. Heute war ich bei dem christlichen Heere stb. (Erdélyi J. jegyzete.)

⁴ Erdélyi J. i. m. 391. l.

annál világosabban viselik homlokukon a hagyomány, sőt költői tárgyalás bélyegét. — Ilyek pedig a többiek felett névszerint: Béla herczeg párviadala a pomerániai herczeggel, Endre és Béla Várkonyban, a cserhalmi ütközet ama csinos epizóddal, melyben *László herczeg* a váradi püspök leányának tartott magyar hölgyet egy kún kezeiből kimentí ⁵ stb.

Efféle népies ének maradványa lehet a Gyöngyösi-Codex töredéke is, mely Lászlót, mint keresztény hőst, igaz bírót és tiszta életű kegyes férfiút magasztalja: ⁶

Te tatároknak vagy megtörője,
Magokat szaggatád az havas . . .
Te pogánoknak vagy rettenetük,
Törökök mondottak föld félelmének.*

Te kivagdalád az eretnekeket
Elszaggatád, mind kigyomlálad,
Nem volt időben gonoszúl tevő,
Mert csak hiredtől mindenek rettektek.

Azért igazságnak valál bírója,
Az szép szűzeknek valál koronája,
Te tisztaságnak tiszta ótalma,
Irgalmasságnak teljes követője.

Ez a töredék a Peer-codexbeli éneknek latinja („*Salve benigne rex Ladislave*“) után következik a Gyöngyösi-codexben, hol a latinnak utolsó versszaka hiányzik, de helyette az ének meg van toldva ezzel a három magyar versszakkal. ⁷

E három versszakos töredékből is hatalmasan emelkedik ki László alakja, s kiérezhető a hatás, melyet emléke még a későbbi kor énekesére is tett. A régi magyar nyelv kifejező erejével jellemzi hőségében az *erőt*, mely a tatárok „megtörője“, „szaggatója“, a pogányok „rettenete“ s a „föld félelme“ volt, mely „kivagdalá, elszaggatá, kigyomlálá“ az eretnekeket.

A népszerű, kegyes és jó fejedelemnek emlékéért vélem megörökítettnek a sokféle változatban ismeretes gyermekjáték-vers kezdő

⁵ Toldy F. A magy. költészet története. II. kiad. 83. l.

⁶ Ujabbán kiadva Szilády Áronnál a Régi magy. költők tárának I. kötetében és Körösy László „Katholikus Költők“ cz. anthológiájában.

⁷ Régi magyar Codexek. Közzéteszi Volf György. Budapest, 1874.

soraiban is, a „Lengyel László jó királyunk, Az is nekünk ellenségünk“ régi verstöredékben, mely néhol ilyen változatban is előfordul:

Lengyel László jó királyunk,
Van is nekünk ellenségünk.

„Nekünk születél *Lengyelországban*,“ mondja a régi ének Szt.-Lászlóról; „méltán hivattatik annyáról *lengyel Lászlónak*“, írja a legenda is, a „jó“ jelző pedig szinte kétségtelenné teszi, hogy róla van szó. Hogy miként került bele a gyermekjáték mondókájába — mint valami becses régi drágakő ujjaskori foglalatba — pusztán az alliteratio kedvéért-e, vagy egyenesen emlékezetből, azt csak a népnek efféle versjátékokat s mondókákat alkotó szeszélyes észjárása tudná — ha tudná — megfejteni. Erdélyi két változatot közöl e játékból gyűjteményében, egyet Kriza is a Vadrózsák-ban, a Nyelvőr-ben pedig — ha el nem kerülte figyelmemet — ötöt találtam, melyek közt eltérő voltánál fogva legérdekesebb az, mely a játszó gyermekeket, mint magyarokat és németeket állítja szembe egymással, s a játék vége — természetesen — a németek megfutamodása. Kezdő sorai is eltérnek a rendes — mint nevezni szokták — „Hidas játékok“ kezdő soraitól:

Tíz kis pénz, ki népei vattok?
Lengyel László a királytok.
Haja magyar népe!⁸

Efféle maradvány lehet a palóczoknál, de bizonyára későbbi szerzemény, azok az igen találó vonások is László lovagló képességéről, melyeket Ipolyi említ *Magyar Mythológiájában* (171.) s melyekről maga mondja, hogy nem tudja, mennyiben eredetiek:

László kirá lovagónyi	Ő hajtá a gönczöl szekér
Mihá arkangyautó tanót,	Csillagsörényes lovait,
Mikó meghout, egy darabig	Ragyogó ostorul fonta
Az ég lovászmestere vót.	A holdvilág sugarait.

Ugyanott említi, hogy László a palócz rege szerint (Lisznyai 150.):

Budavárábó egy szuszvau (szuszszał)
Mátra tövébe ugratott.

---

⁸ Magyar Nyelvőr. VII. k. 43. l.

Böngészet közben egy rábaközi vőfényköszöntőben is akadtam ilyen tréfás vonatkozásra, mely szintén érdekes adat arra, hogy Szt.-László emlékét mint tartotta fenn népünk még az efféle termékekben is:

Mikor ién a hadba fűőkapitán vuótam
A temetűökerbe sok bozzát leváktom,
Mikor *Várod alatt* buóhán nyargaluóttam,
Tiszta páripámmol magamat hánytottam,
Mikor *szent László*nak hírit sè hallottam
Hogy *oda mēhessek*, arrú gondúkottam . . . stb.⁹

A Szent-Lászlóra vonatkozó népköltészeti termékek hiányaért némi kárpótlásnak vehetjük a róla elég nagy számban fennmaradt legendákat, példákat, mondákat és hagyományokat, melyek nagyrészt szintén a nép képzelmenek alkotásai. Habár alakjuk nem költői, sőt a legendák legtöbbjét a krónikás szárazság és alaktalanság jellemzi, a bennök nyilatkozó szellemnek van mégis a költőiséggel rokon valamelyes hatása, becsöket pedig igazolja az, hogy művészi feldolgozásra tárgyakat nyujtanak az újabb kor költőinek. Különösen a legendákra vonatkozólag mondja Beöthy Zsolt: „Nemcsak a verses, hanem a prózai legendák roppant tömegében is akadunk számos olyan lapra, mely gyönyörködtető: írójok, tárgyának hatása alatt, oly kifejezésre törekszik, mely élénkebben ragadja meg az olvasó képzeletét. *Öntudatlanul közelednek a költői stílhez.*“¹⁰ S ez a Szt.-László legendájának egyes helyeiről is elmondható.

Szt.-László *legendája* (azaz: *olvasni valók* a hiveknek) magában foglalja az úgynevezett *példákat* is, azon szintén legenda-féle történeteket, melyek tisztán vallási jellegű, szorosabban a hit körébe tartozó csodás jelenségekről szólnak s mint ilyenek az egyház előtt a szentté-avatásra vonatkozó okok és bizonyítékok közé tartoznak.

Szt.-László legendája az első ismertetőjének, *Érdy* (Luczenbacher) Jánosnak nevééről elnevezett *Érdy-codex* egyik darabjának („Szent László királnak ünnepéről“) egy része. Irásának idejét újabb tudós közlöje és ismertetője, Volf György,¹¹ 1526. és 1527.

⁹ Magyar Nyelvőr. XV. k. 378. l.

¹⁰ Beöthy Zs. A szépprózai elbeszélés. I. k. 5. l.

¹¹ Régi magyar Codexek: *Érdy codex*. II. fele. — Közzéteszi Volf György Budapest. 1876

közé teszi, írójáról pedig megjegyzi, hogy nem egyszerű másoló, hanem „compiler“ volt, s forrása, legtöbbször, a codex-irodalomban annyira nevezetes Temesvári Pelbárt. A névtelen író carthausi szerzetes lehetett. — A Szt.-Lászlóra vonatkozó részt Toldy Ferencz is kiadta a „Magyar Szentek legendái“-ban. — Podhradczy József említett művének első részét is Szt.-László legendája képezi, a második rész pedig a szent király életére vonatkozó régiségek és hagyományok ismertetése és jegyzetes magyarázata, számos kútfő nyomán.

A Szt.-Lászlóról szóló *legendák, mondák és hagyományok* — előre bocsátva a codexbeli részeket — a következők:

Látomás a mogyoródi csata előtt. — „Geyza méne Vác felé, és László atyafiát látá eleibe jönni nagy haddal, és mind az Tseő (cseh) urakkal, és menének az Rákusra; vala kedég egy nagy kietlen erdő ott, a hol egy mást meg találtak vala, és azon pusztában lakozik vala egy vén remete, penitenciát tartván; hol ott az diadalomnak utánna Geyza egy nagy Monostort rakatott, nevezvén az jámbor remete nevére Vácznak. Azon közbe László herczeg, miért mind kisdedségétül fogva Isten félő vala, látást láta ugyan szemlátomást; és mondá Geyza herczegnek: atyámfia láttál mit? ki mondá: semmit. Mondá Szent-László: Mikoron állanánk az tanácsban, Istennek szent angyala mennyből le-szálván, egy arany koronát hozá, és fejedbe nyomá; azért bizon az, hogy úr Isten minékünk aggya az diadalmat, ez úttal is Salamon ki fut előttünk ez országból. Mikoron azért mind úgyan be tellyesödött volna, Geyza a királyságban iktaték és azon helyen egy nagy szent egyházat rakattata Asszonyunk szűz Máriának tisztességére “

Lászlót angyalok védik. — „Egy napon szent László herczeg (!) vőn idegen ruhát reá, és mene a vár (t. i. Pozsony) alá baj-vinia csak ennen maga. Azt látván az vár fokról Salamon, azt tudá, hogy valamely magyar vitéz volna; ő is elváltoztatá ruháját és ki-méne ellene. Mikoron azért egymáshoz közelgetnének, Salamon királ látá: hát két szent angyalok vannak szent Lászlónak feje fölött, tüzes töröket tartván ő kezökben és szent Lászlót ótalmazván. Ottan megrettene és hamarsággal fel futamék az várban. Mondának az vitézők: Uram mit futsz? nám nem

szoktál te egy, kettő avagy három előtt elfutni. Kiknek felele: Tuggyátok, hogy emberek előtt nem futok; de ez nem ember, mert tüzes angyalok ótalmazzák ötet.“

Temetése. — Szt.-László meghagyta, hogy tetemeit Várad on temessék el. Minthogy azonban Nyitrától, a hol meghalt, Váradig, oly hosszú útra a nagy forróságban nem merték bocsátani a testet, Fehérvárra készültek vinni. Útközben a kíséret pihenőt tartva álomba merült. Mikorra fölébredtek, sem a testet, sem a szekeret nem találták. „De mikoron Várad felé tértenek volna, láták hát minden emberi segődelem nélkül Várad felé megyen az szent test mind szekerestül. Látván az nagy isteni csodát, és dicsérék Úr Istent.“

Az éhező harcosok. — Az „oroszok“ (Pelbárt szerint „tatárok“) nagy dűlás után sok zsákmánnyal haza indulnak. László üldözőbe veszi őket, s e közben seregével egy rengetegbe téved. Eledelők elfogy s katonái iszonyú éhséget szenvednek. László Istenhez fohászkodik, „hát ímé nagy sok sereg szarvas és gímek eleibe jövének, és számtalan bialok, kik mind levetvén az ő keménségöket, nagy szeliden az táborra menének.“ És mindegyikök elég élelmi szert vehete belőlök magának. „Annak okáért is az szent király nevét elváltoztatván, *kegyes királynak* hívják vala mindenek.“

„Szent-László pénze.“ — László a Kapolcs vezérrel Erdélybe tört kúnokat (a codexben „gonosz tatárokat“) megveri és üldözni kezdi. A kúnok, hogy a magyarok figyelmét magukról eltereljék, „nagy bőséggel hánnyák vala el pénzt és ezüst morhát.“ Ezt látván Szt.-László, Istenhez fordul segedelemért, mire csoda történik: az elszórt pénzdarabok kövé változának, „kinek bizonságát vallják mind ez mai napiglan is, kik Erdély felé mennek.“

„Szent-László kútja.“ — Podhradczky írja (i. m.): „A meg nem vetendő hagyományok föntartották, hogy Szt.-László ezen hadakozásában (a kúnokkal Kutesk vezérlete alatt 1086-ban) Jászó-Döbrödön, Abaújban, szomjas katonáinak vízforrást fakasztott a kemény kősziklából; melynek az oklevelekben is nyoma vagyon.“ — A codex szerint pedig: „hol ott is (t. i. Erdélyben) nagy szép kút fejek vannak ki folyván, kiket kért szent király Úr Istentől az népnek szükségökre; kik körül még láttatnak szent királynak lába nyomai.“

„*Szent-László füve.*“ — 1093-ban iszonyú döghalál pusztította a népet. László ekkor tért vissza oroszországi hadjáratából s az ország határáig eléje ment híveitől értesült a rettenetes csapásról. Istentől várván oltalmat, buzgó imádságra szólítja föl népét, s maga is napestig könyörög a templomban. Álmában angyal jelenti ki előtte, hogy reggelre kelvén, lőjje ki nyilát, s a hová az leesik, ott egy füvet talál, az lesz a ragály ellen orvosság. Ugy történt; s a beteg a csodafü nedvétől meggyógyult. — Ide vehetjük Ipolyi *Mythológiájából* (170.) ezt is: „róla ismét a kitünő hitregei vonás, hogy mint a hősök az állatok nyelvét, madarak beszédét értik, úgy szinte a fák- s növényekkel szólnak, a palócz rege szerint (Lisznyai 151.):

Szent László kegyes beszédét
A virágok is értették,
S hol megcsókolá a földet
Ott egy szép forrás fakadott.

A tordai hasadék. — László Erdélyben a kúnok portyázó csapatait üldözi, miközben társaitól elmarad, s mikor visszafordul, azt veszi észre, hogy egy kún csapat vágtat nyomában. Menekülnie késő, lova is fáradt, s üldözői már-már elérik. Ekkor Istenhez fohászkodik, s íme a hegy szétválik közte és üldözői közt, kik álmélkodva nézik a csodát, László pedig leborulva mond hálaimát Istennek. E monda más változatban is forog. (I. Garay- és Tompánál.)

A „Szög“ ló. — A székes-fehérvári örömnüpepen, Béla hazajövele alkalmával, a vigadó nép közé valahonnan egy szilaj mén rohan, majd egyenesen László herczeg felé tart. A gyermek-ifju, általános-szörnyűködés közt, megfékezi a lovat, rá veti magát s elvágat vele. Mire visszatér, a mén teljesen megszeliidül s most hitvány gebének látszik. De megrázkódván, újra fölveszi délczeg alakját s megszólalva nagy jövendőt jósol a herczegnek. A nép „táltos“-nak mondja a lovat, melyet színéről „Szög“-nek neveznek. Ez lesz aztán a hősnek hadi ménje.

A kedvező jel. — Turóczi krónikája örökítette meg azt a hagyományt, hogy a mogyoródi csata előtt László dárdáján egy menyét futott föl egész a hősnek melléig, mit a jelenet tanúi a barcz szerencsés előjelének tekintettek.

László és Charitas. — A Salamonnal vivott harc után László Nagy-Váradra megy a karácsonyi ünnepekre. A mint a templomban imádkozik, egyszerre megjelen előtte Charitas apácza s átszellemült arcczal megjelenti Geyza király halálát s megjósolja Lászlónak királyságát. — Mikor pedig a fehérvári Sz. István-ünnepen sehogy sem bírják a szent király koporsóját felnyitni, Charitas ismét megjelen s figyelmezteti a királyt, hogy a koporsó födele csak Salamonnak szabadon bocsátásakor nyilik föl. Salamont László kibocsátja börtönéből, mire a koporsó födele könnyedén fölnyitható.

Az orgyilkos. — Némelyek szerint Salamon felbérelt gyilkossal, a király egyik örével, akarta megöletni Lászlót a fehérvári királyi palotában, egy zivataros éjjelen. Midőn a gyilkos törét a királyra emelé, rémitő robajjal csapott le a villám s meggyújtá a palota előtti téren álló keresztet. A robajra felriadt a király álmából, s így menekült meg az orgyilkos kezétől.

Deák Balázs. — László Horvátországba indulván Ilona királyné segítségére, gyöngékedése miatt kocsin utazott. Kanizsa közelében, a mint a kocsi egy lejtőn haladt lefelé, az egyik kerék szöge kiesett, mit észre vevén egy Deák Balázs nevű jobbágy, a szög helyébe hirtelen izmos újját dugja, s így a királyt — ki e közben aludt — megmenti a veszedelemtől. László három óra alatt befutható földbirtokkal jutalmazta a hű embert, ki a jutalmat meg kívánta osztani jobbágytársaival; így keletkeztek Szt.-Király és Szt.-László falvak s Szt.-László-egyháza. (Deák Balázst a hagyomány Deák Ferencz ősének tartja.)

Szent-László és a tatárok. — A dubnitzi krónikában van följegyezve a következő hagyomány: mikor a tatárok Nagy-Lajos alatt 1345-ben betörték Erdélybe, a székelyek a velök lévő kis számú magyarral három napig harcoltak ellenük, mialatt Szt.-László feje a várad templomból hiányzott. Néhány nap mulva szokott helyén találták, *megízadva*, mintha valami nagy munkából tért volna vissza. Egy öreg fogoly tatár előadása szerint a csatát az döntötte el, hogy a székelyeknek Szt.-László segített harcolni, kinek megpillantása megrémítette a tatárokat.

A monda és hagyomány elég dús talajában fogamzott s onnan tenyésztett tovább nemcsak a vallásos, hanem a későbbi műköltészet

is. A vallásos czélra szánt énekek Szt.-Lászlóról egyaránt ölelik föl a jámborságára, kegyességére és vitézi életére vonatkozó mozzanatokot; nemcsak szent életét, hanem csodáival határos hősiségét is magasztalják, a mondák és hagyományok nyomán.

Fönnebb említém, hogy az egyházi énekekhez sorolandónak tartom az *Idvez légy! kegyelmes szent László király* kezdetű éneket is, tartalmánál fogva. Régi érdekes és becses költői termék; föltetszik tartalmában a szerzőnek tárgyáért való lelkesedése és ihletettsége, mely a szent és hős király magasztalásában, a technika fejletlenségének daczára is, erővel teljes kifejezéseket s nem egy helyen valódi költői szólamokat adott a poéta ajkára. Ódai hang zendül meg mindjárt a kezdő sorokban:

Idvez légy! kegyelmes Szent-László király,
Magyar Országnak édes oltalma,
Szent királyok közt drágalátos gyöngy,
Tsillagok között fényességes tsillag.

A következő szak már úgy jellemzi a hőst, mint az ég kegyeltjét, s mint „Szüz Máriának választott vitézé“-t. Azután három versszakon át fejedelmi származását hirdeti, méltónak mondván őt atyjához a „kegyes Béla király“-hoz, kivel jöve jó Magyarországra:

Hogy *dicskednél* Te két Országban,
Magyarországban és Menyo:szágban.

Magasztalólag sorolja el aztán hitbuzgalmának nyomait főleg Váradon, s ezek folytán hirdeti dicső emlékezetét:

Képed fel-tették a magos kőszálra,
Fénylik mint nap, *sajog mint arany*;
Nem elégszik senki Te reád nézni.

Alakjának szépségét s testi erejét megkapó tömörséggel jellemzi:

Te artzúl teljes, szép piros valál,
Tekéntettedben embereknél kedvesb,
Beszédedben ékes, karodban erős:
Lám mindent Te ejtesz, ki Te veled küzdik.

Majd ismét mint Mária vitézét, Magyarország oltalmát, a Szentlélektől megbátorított hőst dicsőítvén, így végződik a magasztaló ének:

Ditsírvük, Magyarok! Szent-László királyt,
Bizony érdemli mi dicséretünket;
Dicsírvük Őtet, Angyalok! mondván:
Idvez légy, kegyelmes Szent-László király!

Hasonló lelkesedéssel, bár nem mindig megfelelő erővel dicsőíti a későbbi katolikus egyházi lyra is a szent királyt. A róla szóló énekeknek közös vonása a vallásos és nemzeti érzelem összeolvadása; mindegyikök hangoztatja Lászlónak szent élete mellett *magyar hősi* voltát is; a hozzá emelkedő fohászok nemcsak mint pártfogóhoz, hanem különösen mint a *magyar nemzet szószólójához* intézvék. — Régi énekes-könyveink közül legyen elég itt kettőnek ismertetnem Szt.-Lászlóról szóló darabját. Mindakettő a XVII. századból való. Az egyik a *Szegedi F. Lénárd* egri püspök költségén kiadott „Cantus Catholici,”¹² melyet protestáns bírálója,¹³ mint „a gyászos ellenreformáció korából a jezsuiták munkáját,” kemény szavakkal illet szövegének „kilencz-tizedrészben durva, mosdatlan“ stb. volta miatt. A könyvnek ismertetője, Bogisich Mihály is¹⁴ kijelenti, hogy egyes darabjainak nyelvezete nagyon alantjáró; de jóval nagyobb azon énekek száma, melyeknek szépsége amazokért kárpoztást nyújt. Nem tartozik ide ennek a kérdésnek vitatása. Annyi bizonyos, hogy a könyvnek Szt.-Lászlóról szóló darabja a szebb énekek közé tartozik, mind rhythmusára, mind hangulatára nézve. Az ének Szt.-Lászlót kiválóan mint szentet és pedig mint *magyar* szentet dicsőíti:

Szent-László királyunk Istennek szolgája,
Christus híveinek hív oltalmazója,
Romlott *Magyarországnak menyben szószólója*
És orvoslója.

Folytatólag az ének Lászlót úgy tünteti föl, mint a kit Isten kegyelme adott a földnek, vezérül a jámborságban és hitéletben; ezért látta el csodákkal, s ezért nevezte szentnek az egyház. S mivel Szűz Máriát tisztelé, „Ennek országostul érzette nagy hasz-

---

² Magyar czime: „Az mélt. egri püspök Urunk ő Nagys. akarttyából és bővkezü adakozásából kibocsáttatott, Magyar és Deák, Keresztyéni Cath. Énekek; Istennek nagyobb dicsőségére, és Magyar-Ország Lelki Vigasztalására.“ Cassoviae. Typ. Acad. Soc. Jesu: per Fr. Lubovienski et Georg. Pilgram. Anno 1674. (Egyet. könyvt. R. M. K. 355.)

¹³ Kálmán Farkas: Adalékok a 16. és 17. század irodalomtörténetéhez. Figyelő. XXI. k. 306. sk. II.

¹⁴ Bogisich M. „Szegedi Ferencz Lénárt egri püspök Énekes Könyve.“ — Értekezések a nyelv- és széptud. köréből. XIII. k. 9. sz 1886.

nát, s így győzte baját.“ — Végződik az ének a szokásos fohász-
kodással :

Szent-László királyunk könyörgése által
Meg-áldassék Földünk régi állapottal ;
Hogy Istent dicsérjünk vígan minden móddal,
Ez Szent Királyyal.

A másik éneket a Náray-féle *Lyra coelestis*¹⁵ cz. énekes-
könyv foglalja magában. Ez az előbbinél kevesebb értékű, igen
terjengős, csaknem száraz próza ; nyelve nem lendületes, rhythmusa
nehézkés, alig gördülő. Lászlónak szent életét, vitézségét s csoda-
tetteit magasztalja, végül példájának követésére buzdít.

Áldott legyen Isten az ő kedves sok szentiben.
Kiket fel magasztal menybéli dicsőségében
És részeltetett itt e földön
Kristusnak Szent keresztében,
Üldözések szenvedésében.

Boldog illy Szentek közül az Szent-László király vala :
Ki a Szent Istennek éltében kedvet talála,
Az Angyali Szent koronának,
Magyar Nemzetnek és országnak,
Második Szentséges királya.

A harmadik versszak annyiban érdemel figyelmet, hogy Lászlót
nőtlennek állítja.¹⁶ A következő szakokban vitézségét magasztalja
az ének, elmondván, hogy Lászlót harcaiban angyalok segíték,
hogy Isten csodákat tett érte : „hadát tartá pusztaságban szarvas,
bial húsételekkel,“ hogy a tatárokat megverte, kik

Szaladván sok szép pinzt magok után el-hintének,
Káposzó kergetőktől ők hogy meg menekednének —

Elmondja aztán az ének Szt.-Lászlóról, hogy templomokat épít-
tetett; hogy szent élete folytán a szentek sorába jutott; hogy
tetemeit mint vitte N.-Várad felé a lovatlan szekér s halála után
az ország három évig gyászolta

¹⁵ *Lyra coelestis* suavi concordia Divinas Laudes personans etc. Typis edita :
opera et studio adm. rev. dom *Georgii Náray*, Archidiacon. Zoliensis, Eccl. metrop.
Strigon. etc. — Tyrnaviae. Typ. Acad. per J. A. Hörmann. 1695. (Egyet könyvt.
R. M. K. 383.)

¹⁶ Szt.-László feleségének, Etelkának (Adelheid), valamint Ilona testvérének és
leányának, Piroskának, életrajzát, arcképekkel együtt közli az Ország Tükre képes
Naptára. 1863. (Szerk. Balázs Sándor.)

Senki addig muzsikát nem hallott,
Mert kinek kinek édes kedvét
Szent-László maga után el-vont.

Végződik ezzel a buzdítással:

Édes királyunknak drága nemes Szent erkölcsét
Kövessük Magyarok látván élte illy gyümölcsét:
Hogy hozzá szívünk kívánságát,
Isten dicsírven meg nyerhessük
Mi is menyország boldogságát. Amen.

Hiányzik ebből az énekből a lyrai hév, mely az egyházi énekeknek is elengedhetetlen kelléke; az egész inkább krónikás fölsorolása Szt.-László tetteinek és érdemeinek. Tárgyi elemeknek, mint érzelem- és hangulatkeltő motivumoknak, az egyházi lyrában is van ugyan helyök, de általában mégis az érzelmi résznek kell uralkodónak lennie; mert az egyházi ének is éppen ez által lesz igazi *énekké*.

Az ujabbkori énekes és imádságos könyveknek Szt.-Lászlóról szóló énekeit mellőzve, legyen elég itt négy költő fölemlítése az ujabb vallásos lyrai költészetből. Ezek: Kovács Márk, Mindszenty Gedeon, Kemenes és Sujánszky Antal. — *Kovács Márk* benczés pap (1782—1854.), kinek egyházi énekeit a templomokban is énekelték. Jeles egyházi szónok volt.¹⁷ — „Szent László királyról“ cz. egyházi éneke a hymnus-félék közé tartozik.

Szent László királyunk! Országunknak fénye,
Szép ősi csillagunk, Szentség frigy-szekerénye!
Nézz vissza menyekből Szomorú népedre
Régi szerelméből Ki számol kezedre.

Ez is, valamint az utána következő szakok emlékeztetnek a Szent-István királyról „Ah hol vagy magyarok tündöklő csillaga . . .“ kezdetű ismeretes régi énekre; a magyar nemzet gyászos sorsán sóhajtának, s Szt.-László pártfogását kérik:

Nyerj e kis nemzetnek Egy szívet, egy lelket,
Egy aklot, egy hitet és nagy szeretetet:
Hogy visszaléphessen Ősei nyomára
S egyezve nézhessen Hite világra!

---

¹⁷ Dr. Körösy László. Katholikus Költők. 147. l.

Láthatni, hogy ebben is, mint a régi magyar énekekben általán, a vallásos eszmét a hazafias érzelem hatja át.

Kemencs költeménye: „Ének Szent-László királyról“, a templomi énekek hangján zengő lyrai költemény; fohászkodás Szt.-Lászlóhoz, kit Isten képének mond e hon földjén, s kéri, hogy vegye oltalmába a magyar nemzetet, legyen a hívőknek szószólója és gyámola. — A kérelem motivumait a szent király életének és dicső tetteinek egyes mozzanatai képezik, s éppen ez eszmei kapcsolatban rejlik a költő inventiójának érdeme s a szerkezet szépsége. — Kéri az ének a „legvitézebb szent királyt“, hogy mint egykoron véres harcokban, csodás erővel, diadalra vitte őseinket, úgy most könyörögjön értünk az igazságért való küzdelmünkben; — hogy a mint imádságára kővé vált az arany pénz, úgy most, ha „lelkünk ára“ lenne a pénz, imádsága folytán nézzük kőnek; — hogy a mint forrást nyitott szomjazó népének, úgy nyisson most „vigasz-forrást“ népének; — hogy „a lélek édes színmezét: a bölcseséget“ fohásza lángjaival csöpögtesse azok lelkébe, kik sorsunkat intézik; — s valamint koporsóját angyalok vitték sirjába, úgy kíséren imája minket is sirunkba. Három évig gyászolta nemzete: szentsége „édes fényével“ törülje le gyászos könyűnket, — szent színe mosolyával derítse az öröm hajnalává borús éjünket.

Három évig síró néped
Haj! ne feledd el,
Fordulj felénk búban, gondban
Szent szeretettel:
Ah, legszeretettebb király!
Mi fölmelenget,
Néped hűlő szívébe gyújts,
Oh gyújts szerelmet.

Hivatkozik a költemény arra is, hogy a nemzet véres harcaiban jelen volt szent alakja „bár láthatatlan“, s villogott fényes szerkezczéje, s kéri a szentet, hogy míg e világban küzdünk, legyen ő erősségvárunk. — A szent király emléktől sugallt költemény hű kifejezése annak a tudatnak, mely Szt.-Lászlóról a magyar nép lelkében él.

Mindszenty Gedeonnak „Szent-László királyhoz“ című *hym-*

nusa magasztaló ének, valósággal egyházi hymnus, s mint ilyen föl is van véve az egyházi énekek közé.

Dicsérjük az Istent nagy szentjében,
Kit Árpád háza szült vala régen,
Hogy legyen a magyar pártfogója,
Ki minden inségben őt megója. —
Oh Szent-László, légy hozzánk jó,
Légy értünk Istennél közbenjáró.

A két utolsó sor (refrain) a hymnus alaphangja. Igazság, jámborság és vitézség, — a csodafű, az éhség és szomjúság csillapítása, — a keresztes hadak vezérsége, a kegyes alapítványok — ezek a hymnus magasztaló elemei. Két utolsó szaka kérelem pártfogásaért, hogy hitünkben megerősödhessünk, s „győzve a bűn árja ellen, vele örvendhessünk fenn a mennyben.“ — Mindszenty költeménye egyházi énekek készült, ilyen a jellege, a formája és a hangulata is.

*Sujánszky*nak „Szt.-László király“ cz. költeménye is az előbbiekhöz hasonló motívumokon alapuló egyházi ének.

Az egyházi költészetről szólván, végezetül megemlítem a protestáns énekköltészet vonatkozását is Szt.-Lászlóra, melynek célja, természetesen, nem a szent király dicsőítése, hanem a katolikus papságnak megcsipkedése.

Ilyen fordul elő Szkhárosi Horvát Andrásnak, az „Átok“ című híressé vált költemény szerzőjének, „Panasza Krisztusnak“ cz. versében, mely Tállyán 1549-ben készült. Olyan „feddő-ének“-féle ez, melyben jócskán kijut a feddés a kath. papoknak, a mi az elkeseredett hitviták korában mindkét részről kölcsönképen járta. Tárgyunkhoz tartozó vonatkozásai ezek:

Várad! nagy kárt téssz mind ez országnak,
Hogy véget nem vész az sok vakságnak,
Csak zabot pállasz az nagy *érczlónak*,
Hiszem az Istent alitod vaknak.

Olly igen féltém, az török császár
Meg ne *jargalná Szent-László lovát.*

Szent-László fejét ti imádjátok,
Szépen ezüstbe befoglaltátok,
Olaj az teste! mind azt mondjátok,
Evvel a nép közt ti komplárkodtok.¹⁸

¹⁸ Szil ády Áron. Régi magy. költők Tára. II. k. 226. l. és: Thaly, Vitézi Énekek. I. k.

III.

(Szent-László az újabbkori műköltészetben. — *Garay János* „Szent-László“-ja; a költemény tartalma és méltatása. — Más két költemény Garaytól. — Sz. László Garaynál.)

A magam elé tűzött föladatnak fontosabb részéhez értem. Mert habár a tiszteleltre méltó régiség szükségképpen tárgya figyelemünknek és érdeklődésünknek, azt hiszem mégis, hogy a sok századdal később élőkre nézve több vonzóereje van annak, a mit kortársaik, vagy csaknem kortársaik, az egészen más viszonyok, más világnézet, más szokások közepette a mohos régiségből felidézve, új formában, új izléssel s mégis lényegében igazán mutatnak be. És semmi sem bizonyíthatná fényesebben, hogy Szent-Lászlóban kit tisztel a magyar utókor, hogy mi volt ő nemzetének, mint az a körülmény, hogy éppen a költészetünk aranykorát megteremtő költőink közül a legkiválóbbak örökítették meg alakját örökbecsű művekben. Irtak róla epost, költői elbeszélést, mondát és drámát, s mindenikben úgy van elénk állítva a nagy *nemzeti király*, mint valósággal dicsőséges, páratlan fényben ragyogó alakja nemzeti történelmünknek. Egy Vörösmarty, egy Arany, Tompa, Szász Károly, Czakó, Garay lelkesültek emléken s emelték fényével költészetük fényét.

Költőink közt, kiket Szt.-László emléke megihletett, első helyre kell tennünk a magyar történelem annyi jelesének derék énekesét: *Garay Jánost*. Lelke szinte átszellemül László dicsőségétől, s beleélve magát e fényes világba, szinte elfeledkezik a jelenről s szép álomba ringatja magával együtt olvasóját is. Ha Vörösmartyt Árpád, Aranyt Toldi és Attila dalnokának méltán nevezzük: Garayt is jogosan illeti, hogy *Szent-László énekesének*

valljuk. Hosszú, fárasztó, de folyvást emelkedett szellemű munkát végzett „*Szent-László*“-jában ;¹ hő dolata hőse iránt, lelkesedése tárgyáért minden sorából kiérzik ; „lelkesült hazafisága, az ősök dicső tetteinek magasztalása, párosulva gyöngéd vallási hevülettel, mindenütt előtérbe lép“ — mondja életirója és műveinek kiadója.² — Eposköltőink közt Garay lelkét ragadta meg leginkább László királyunk emléke, s életének egyik legszebb föladatát abban látta, hogy e nagy királyról hozzá méltóan énekeljen. „Mennyi véres veritékem, mennyi örömem és fájdalom van ebben lerakva“ — írja művéről öccsének.³ Lelkéből fakadt e mű, s egész egyénisége szinte arra volt alkotva, hogy Szent-László korát s e kornak hőjét válaszsza oly költői mű tárgyaul, melybe szivét, lelkét bele akarta önteni. Gyengéd lelkülete, melyet szüleitől örökölt, mély vallásossága, melyet a gyermekkorból vitt át férfikorába, s minden szépért s nemesért való hevülete, mely egész életét s költészetét jellemzi — vezették őt e tárgyhoz és segítették a munkában.

Garay „Szent László“-ját vehetjük eposnak, vehetjük költői életrajznak, mely magába ölel mindent, a mit a történelem és hagyomány róla megőrzött. A költő szándéka, hogy Lászlóról és koráról teljes képet adjon, hogy hősenek nagy és szent voltát minél világosabb színekben rajzolja meg, az egész műből kitűnik. Éppen ezért hát mellőzhetetlennek látom a tizenkét énekes költemény egész *tartalmának* ismertetését, hogy meglássék, mennyi benne a tisztán költői anyag s mennyi a történelem.

A dicső hőst, kit magasztal énekem,
Rég dicsőnek, szentnek tartja nemzetem ;
Nyolczszáz éve, hogy *László a nagy király*,
A magyar nép hírkönyvébe írva áll —

e szavakkal kezdi a költő művének *Bevezetését*, mintegy előhangját, melyben kijelenti, hogy Sz.-László *életéről* szándékozik költeményt írni, mert a költőnek „édes“ énekelnie ilyen hősről. Jelzi, hogy mit fog róla zengeni, s fölszólítja honfitársát, hogy „kegyelettel a dal árján révedezzen.“

¹ *Szent László*. Történelmi költemény. Irta Garay János. — Egerben. I. k. 1851. II. k. 1852.

² Ferenczy József. Garay János életrajza. (Munkáinak I. kötetében)

³ U. o.

I. Ének. — A bujdosó Árpádházi hercegek, Endre és Béla, éppen akkor érkeznek Micislav lengyel királyhoz, mikor leányáért, a szép Richézáért, egy pomerániai óriás vitéz egymásután győzi le a lengyel daliákat. Béla megví az óriással, s övé lesz a szép királyleány; tőle születnek Gézza, Barta (Berta v. Lambert) és *László*. Elmondja az ének, hogy nevelkedett László herceg. A lovaglásban mestere Sólyom, kit még Tar László fogadott szolgálatába. Sólyom sokat beszél a kis hercegnek Magyarországról, a magyar népről, s László alig várja, hogy megláthassa Magyarországot. Ez nem sokára meg is történik, mikor Endre segítségül hívja öcscsét. A beköltöző csapat megpihen a határon. László herceg boldogan mereng a csendes éjben, majd elalszik, s azt álmodja, hogy lelke Gábor angyal karjain az égbe száll, s ott meglátja az Urat, s hallja szózatát a jövődőről, sorsáról, s a végzet nagy könyvében lapozva láthatja a jövő képet: Endre és Béla családjának sorsát; látja saját fején a koronát, nemzete boldogságát; de lát az álmoképek közt egy bűbajos légi alakot, egy leánykát is, ki őrangyalként mindenütt vele van, de a kitől, ha érte nyújtja kezét, tűzoszlop választja el. Ez alaknak élete s végzete egészen beszövedik László életébe.

II. ének. — Endre fényes kísérettel megy öcsce elé Visegrádig; innen Fehérvárra indulnak, a fogadtatás nagy ünnepére. A költő jellemzi Nesztét és Richézát, Endre és Béla feleségét. — A fehérvári lovagjátékon Vatha is ott van leányával, Etelkével, kinek szépsége mindenkit elbájol. A Guth-Keled törzsből származó Bátor Opos- és Vidának jellemzése után elbeszéli a költő epizódként az *ecsedí lép* történetét, aztán László herceg viadalát Vidával, a kit legyőz a herceg. Vid gyűlölete a hercegek ellen itt kezdődik. — A viadal díját Etelka nyújtja át Lászlónak, ki a leányban fölismeri az álmában látott alakot. — A fehérvári ünnep leírása. László az ősz Radó kar-khánnal (országbiróval) megtekinti a nép mulatozását, s büszkélkedik a magyar fajban. E közben történik a „táltos lónak“ megfékezése László által, „ki színéről a lónak *Szög* nevet ad“ — mondja a költő Thuróczi krónikája után

Ez volt a mén, melyen a hős harczola,
Életén át vészben, harczban sorsosa!

Endrének fia születvén, megszegei Bélának tett ígérését. Itt indul meg Iászló viszonya Salamonhoz. A pogánysághoz hajló magyarság is belejátszik ifjúkori történetébe. Itt kezdi szöni a költő I. szerelmi történetét Etelkével, Vatha leányával. Költői rajzát adja az ifjak szerelmének, L. és E. boldog együttlétének, melyet Vatha megjelenése árnyal be, ki harczra készen kijelenti L.-nak, hogy az ősi hitért fog síkra szállni. Iászlónak bölcs ellenvetéseire Vatha elbeszéli az első pogány lázadás történetét; viszont Iászló *szt. Gellért püspök* legendáját mondja el vallásos áhitattal, a Vatha nyers és kegyetlen elbeszélésének ellentétéül. Vatha a maga pártjára szeretné nyerni a királyfit, dijul ígérve leányát; de Iászló rövid lelki küzdelem után kijelenti, hogy a jogtól és a szent hittől el nem tántorodik. — A pogányság hívei az ősi vallás visszaállítását követelik a királytól. Béla időt kér a gondolkodásra, miközben a nép a pogány áldozati szokásokban leli kedvét s énekekben magasztalja az ősi istenséget. De Iászló is buzgón imádkozik a keresztények istenéhez, s fölajánlja magát és szerelmét a szent hitért s a honért. Azután sereget gyűjt, szövetségre lép három ifju „törzsökfővel“, ezek: Iván Örs vezér törzséből, a Batthyányak őse; Gyula a Csák nemzetségéből, s Péter (Petur), ki szarvas czimerét hordja pajzsán. Az ősi monda beszövése ama szarvasról, mely Álmost az új hazába vezette. — A harczban Iászló hősiessen küzd, megmenti atyját, meggyőzi Vathát, ki haldokolva átkot mond leányára, ha Iászlót választaná férjül. De a nemzet is szörnyű végzést mond Vathára: hogy véréből senki feleséget ne vegyen, s „magvaszakadt vére“ legyen önsírja. — A II. ének nagy terjedelmét az indokolja, hogy Iászlónak itt kezdődik tulajdonképen szerepe, itt van előadva első fontos hadi ténye.

III. ének. — Iászló lelkében föléled szerelmének emléke. Béla király meghal; eltemetik a szegszárdi kolostorban. Halotti torán kikiáltják Géjzát királynak, de ő szerényen visszavonul, Salamon érdekében. — A költő lyrai kitérésben apostrophálja Videt, a miért a gyermek Salamon jellemét megrontotta. Vid itt kezdi fondorlatait a hercegek, Gejza és Iászló, ellen. Ezeknek párthivei rögtön készek Salamon ellen indulni, de a szelid lelkű Dezső győri püspök közbenjárására Pécssett békeünnepet ülnek

Salamon és a hercegek. — A kúnok Erdélybe törnek. A *cserhalmi* ütközet. László egy elrablott magyar szüzet megszabadít, miután kún rablóját megöli. A megszabadított leány nem más, mint Etelke, a ki elmondja Lászlónak, hogy atyja halála után kolostorba vonult.

IV. ének. — Lyrai kitérés a női szivről és szerelemről. — Etelke apácza társaival a nándorfehérvári kolostorba vonul

És a buzgó és a szent imák közé
Szíve titkos szent szerelmét befűző;
Lászlóért imádkozott és a honért,
S Istenétől rájuk áldást kérve kért . . .

László pedig haza tér Biharba s Piroska leányának születésén örvend, ki később Iréne néven görög császárné lett. — A besenyők legyőzése. — Nándorfehérvár ostromának leírása. László ez alkalommal egyszer behatol a várba, melynek kapui bezárulnak mögötte. A magyarság nagy zavarban van; de egyszerre kigyúllad a város; az apácza-kolostor körül zajong a nép; egy apáczt akarnak megégetni, kire a gyujtogatás gyanúja hárul. László ott terem, az apáczában fölismeri Etelkét s most másodszor menti meg életét. — A Géjzának ajándékozott korona miatt Vid újabb vizályt szít Salamon és a hercegek közt. — Etelke László sátorába menekül s elbeszéli a hősnek a tűzvész történetét. Lászlót meghatja Etelke hősi önfeláldozása, s ígéretet tesz, hogy a zsákmányból Váradon kolostort emeltet s abban Etelkét teszi fejedelemasszonyjá.

V. ének. — László bihari várának és családi életének leírása. Öreg hű cseléde, Sólom, meghal; a herceg megsiratja s emlékét megtiszteli. — László huga, Ilona, férjhez megy Zvojnimir horvát királyhoz. A költő hévvel rajzolja Ilona alakját s itt szövi be epizódként *Edelény* szerelmét Ilonához. Ez epizód egyik legbájosabb része az egész műnek. Edelény, kit László alacsony sorsból nevelt vitézzé, a legdelibb s legtanultabb levante I. udvarában. De neki „átokká lett e fény“, mert megszerette a herceg hugát, ki most László akarata szerint Zvojnimiré lett. Edelény a lemondás fájdalmát lantján zengi el. — Salamon, hogy a hercegeket csellel megrontsa, Fehérvárott ünnepet hirdet; de a hercegek nem jelennek meg, sőt László Morvába megy segédhadért, mialatt Géjza Ingovány

erdeiben vadászatot rendez. Vilmos szegszárdi apát hirül hozza Géjzának, hogy a Béla sirján imádkozó apácza (ismét Etelke) kihallgatta Salamonnak és szövetségeseinek gonosz tervét, mely Géjza vesztére irányul. — László megérkezik Ottóval és a segédhaddal, s értesül Géjza vereségéről. (Szónok, Petrúd és Bikás hadnagyok árulása és bűnhődése.) Ernyei békét javasol, de Salamon Vid biztatására új harcra készül.

VI. ének. — A hercegek hadaikkal Mogyoród tájára érnek. Csata előtt Lászlónak égi látomány tűnik föl, mit jósjelnek vesz. A harcosok elrendezkednek. Egy kém jelenti, hogy Géjza fejére jutalom van kitűzve. Erre László fegyvert s zászlót cserél Géjzával. Dühöng a testvérharcz. A dicsőség vágya a legjobb harcosokat a Géjzának vélt László felé csábítja, s László leveri valamennyit, „mintha a hős maga volna a halál.“ Jön Salamon is: „Szebb, delibb, mint valamennyi s bátorabb,“ de fölismerve Lászlót, rémülve menekül. — Csak Vid nem akar lemondani reményeiről; szembe kerül a hőssel, ki szemére veti álnokságát, azután kemény tusára kelnek -- s „porban fekszik László előtt gróf Vida . . .“ A költő arról elmélkedik, hogy „Lászlót Isten nagy dolgokra hitta meg“, s ő mindeddig dicsően állotta meg próbáját. De vajjon most irigység, féltékenység nem dűlja-e majd lelkét, ha bátyja király lesz! . . . Embereivel a halottakat temetteti el L., s gyászba borul szíve a testvérharczban elhullott honfiakért. Elbúsul az elesett Ernyei sorsán s megcsókolja a holtat. Vid holttestével csúfot üznek emberei; L. keményen megdorgálja őket, mert „Meggyalázni hősnek a hőst nem szabad! . . .“ A szintén elesett Petúr emlékére kolostort emeltet „Szent Péter“ névvel. — Géjzát Fehérvárott királylyá kiáltják; László örvend, s a költő lelkesen magasztalja nagyságát. — Géjza király elindul öcscsével helyet keresni a fogadalmi templom számára, miközben csodaszarvas tűnik fel előttük s megáll egy helyen. Az ott élő remete jelenti nekik, hogy e helyen kell a templomot fölépíteni. A templom fölépül, körüle gyarmat alakul, mely a remete nevéből *Vác* nevet nyer. Géjza ott kíván eltemettetni. — László Biharba megy, kipihenni a harcz fáradozásait. A költő a polgár-háború szomorú emlékeiről elmélkedik. — Az ének befejező részében *Charitas apácza* (Etelke) Nagy-Váradon a husvéti

ünnepek alkalmával megjósolja Géjza halálát és László királyságát. A jelenlevő nép szent gyanánt tiszteli Charitast. — A költő új erővel „idegzi“ lantját, s ezzel végződik az ének, egyszersmind a költemény első fele, mely mintegy expositiója Szt.-László királyságának.

VII. ének. — „Két irányban két futó csillag repül; kél az egyik, a másik alá-merül“, — kelőben a Lászlóé, hanyatlóban a Salamon csillaga. Salamon sógorához, Henrikhez menekül; vádolja a sorsot, a győztes rokonokat; elpanaszolja övéinek — még anyjának és hitvesének is — elpártolását; egyedül Henrikben bízik, s följánlja neki hűbérül az országot: „A szabad hont idegennek adta el!“ — Henrik, hogy a pápát megboszulja, kész segíteni Salamont; megindul hadával, de az ország szélétől kezdve sehol sem embert, sem élelmet nem talál s kénytelen visszatérni. — Megérkezik Bátor Opos is a pápa szemrehányó levelével, hogy Salamon „szt. Péter úrjogát“ mellőzve Henrikhez folyamodott. Salamont önvád gyötri; anyjában és hitvesében bízik még, de részökről is csak szemrehányás illeti. „Vagy fölötted, Salamon, van az átok, avvagy átkozott e hon . . .“ mondja Neszte királyné. Salamon, fölindulásában, még kezet is emel anyjára. — Eztán a költő László kegyességét magasztalja, ki a koronát vissza akarja adni Salamonnak, de egy szent jelenés ettől visszatartja. Békeköveteket küld hozzá s följánlja neki Pozsonyt. — Az ország a koronázás ünnepére készül. Elbeszéli a költő Sz.-Fehérvár multját, leírja a gyülekezést, Szt.-István templomát stb., azután hű képet rajzol a koronázás ünnepségéről; leírja az ünnepi lakomát, a királyhoz tért Bátor Opos felköszöntőjét, az „énekértő daliák“ versenyét, beszövi Edelény szép dalát a női szívről s a magyar hölgyekről. A dalversenyre táncz következik, (a „méltóságos és nemes“ *palotás*) melyben ismét Edelény a győztes. Kiegészíti mindezt a népnépv. Fehérvár „nagy rónáján“. — Ezután elbeszéli a költő az 1081-iki nemzetgyűlés lefolyását, kútfők után indulva, történeti hűséggel. A zajongó elemeken győzedelmeskedik László bölcsesége. Következik aztán László nevezetesebb törvényeinek felsorolása. A törvényeket „aláírták, a kik tudták“, s a béke visszatért a keblekbe.

VIII. ének. — László király és VII. Gergely pápa. —
A nagyralátó, lángeszű s erős akaratú pápa,

Ki midőn „szolgák szolgája“ czímmel élt
A királyok s urak *ura* lenni kélt —

az ország főpapjával megüzenteti Lászlónak is, hogy ismerje el a pápai szék főnhatóságát, üzze el udvarából az átokkal sújtott Boleszláv lengyel királyt, kit I. mint földönfutót kegygyel fogadott magához. László lángoló hazaszeretete tiltakozik a jogtalan beavatkozás ellen. Ez a magatartás meglepi a pápát, de egyelőre nem tehet ellene, mert

László király nem oly tölgy volt, melyet a
Pápa átka egyszerre szétzúzhatja.

Ámde ott van Salamon, ki most a pápába veti reményét. Mit végeztek ketten, „nem említi az írás.“ — László élete ellen merénylet készül. A költő elbeszéli a fehérvári merénylet történetét, majd aztán a Szt -István koporsójánál történeteket, a „szent jobb“ legendáját. — Charitas megjósolja, hogy Lászlót a szentek közé fogják iktatni halála után.

IX. ének. — Salamon epizódja a kúnoknál. A kúnok Kutesk fejedelmökkel éppen bölényvadászatban töltik kedvöket. Salamon a férfiruhába öltözött *Kumát*, „a kúnok csillagát“, Kutesk leányát, megmenti egy bölény dühétől, s elbeszéli neki szerencsétlen sorsát, s ezzel nemcsak részvétet, hanem szerelmet is ébreszt a leányban. A kúnok örömmel fogadják Salamont, ki frigyre lép velök s Erdélyt Kutesknek igéri. De László már készen várja őket s a Borsava vizénél (mely azóta a sok vértől „Vérké“-nek neveztetik) csapatai szétverik a kúnokat, ő maga pedig a bökényi síkon találkozik Kuteskkel s futásra kényszeríti. Csak Kúma marad Salamonhoz hű s elvezeti Czelgú bessenyő kánhoz. — László a győzelem emlékére a szabolcsmegyei Kis-Várdán templomot emel, a fogoly kúnokat letelepti Abaújban (Jászó, Jászó-Döbröd, Jászfalu). Itt megemlíti a költő a forrás keletkezését (Sz.-László kútja), a kápolnát s a csodát ábrázoló régi képet. — Salamon ezalatt a bessenyőkkel a görögök ellen indul, de vereséget szenved, s a bessenyők meg akarják ölni. Életét, cseles módon, a hű Kúma

menti meg. Salamon elmenekül, ott hagyva Kúmat is, ki keservében a rengetegben bujdosik. — László Ilona segítségére Horvátországba megy s a horvátokat meghódoltatja. Ide van beszöve a Deák Balázsról szóló hagyomány. — Ez éneket Edelény megható *epizódja* zárja be. Edelény, mint László követe, „szerelmi szárnyakon“ sietett a fogoly királynéhez, s horvátnak öltözve örködött folyvást börtöne ajtajánál. Jönnek a győző magyarok s Edelényt horvátnak gondolva halálra sebzik. A királyné maga ápolja a sebesültet, ki megvallja neki rég rejtegetett szerelmét. A királynét mélyen meghatja az ifju hűsége és sorsa, s maga is elpanaszolja neki boldogtalan életét. Edelény a viszontszerelem boldog sejtelmével hal meg. A királyné szívéből siratja s

Fürtött vágott éjbajáról azután,
Ajakáról csók csattant el ajakán,
Első és utósó — mellyet anygala
Pályadíjul a dalnoknak ad vala! . . .

A csinos kis epizód a Garay költészetét jellemző gyöngédséggel van előadva.

X. *ének.* — A kúnok Kapolcs vezetése alatt harmadszor törnek be s a Temes mentén ütnek tábort. László seregét ellenök vezeti. De emberei a járatlan és kietlen vidéken, sanyarúságtól s éhínségtől gyötörtén, lázongani kezdenek. László imádságára szarvasok és bölények törnek elő, dús zsákmányul az éhező seregnek. Majd szomjúság kezdi gyötörni a sereget. László imádkozván, vesszejével a sziklából forrást fakaszt. Emberei a csodák láttára térdre hullanak. — Nagy és erős küzdelem után Kapolcs futni kényszerül; majd hirtelen cselet gondol ki. („Szt.-László pénze.“) László a meggyőzötteket a Tisza és Zagyva táján letelepíti. (Jász-kúnok.) — A bujdosó Salamon Pólába jut s remetévé lesz. A költő itt leírja a tengeri vihart, mely megrendíti Salamon lelkét s megtanítja imádkozni. (Salamon imádsága emelkedett szellemű szép hymnus.) Majd a lecsendesült tenger képét rajzolja a költő. E szép kép látása Salamon lelkében a béke és lemondás érzetét kelti föl. Most váratlanul ott terem előtte Kúma harczyi öltözetben, mint menekült, a kúnok utolsó harczából, melyet az al-Dunánál vívtak a „nagy Ákos“ vezérlete alatt. Elbeszéli a harcot, László

és Ákos szörnyű viadalát, hogy hasította szét I. Ákos fejét. Kúma boszuló harcra akarja csábítani Salamont, ez azonban hajthatatlan marad.

XI. ének. — Salamon látni óhajtja még egyszer honát. Zarándok ruhájában elindul; a „szülőföld szent rögének csókot ad“; harmadnapra N.-Váradra ér, hol éppen *tüzesvas-próbát* tartanak Káldor Imrével, kit testvérgyilkolásról vádolnak. A költő szól a középkori istenítéletekről, melyeket „a korszellem szentesített,“ s a magyarság is átvett a kereszténységgel; de László legalább enyhítette szigorukat. A tüzesvas-próba leírása. László, ki a husvéti ünnepekre Váradra érkezik, Káldort fölmenti; azután a szegényeknek alamizsnát oszt, s közöttük fölismeri Salamont, utána küldi embereit, de az „elveszett, mint hang, nyom nélkül, hirtelen . . .“ Lászlót meghívják a német császári trónra, ő azonban csak saját honának akar élni. De meghallgatja a lengyel király kérelmét és segítségére megy az oroszok ellen. „Ily hadat az orosz nép nem látta még . . .“ Halics gőgös, büszke hercege meg is retten s meghódol Lászlónak, ki békét szerez a két szomszéd között. — Míg a király távol járt, azalatt földrengés s az ebből támadt dögvész pusztítja az országot. A hazatérő László Istenhez folyamodik, kilövi nyilvesszejét s megtalálja a gyógyítófüvet. („Sz.-László füve.“) Szádelőnél új csoda történik vele: közte s üldözői közt a bércz meghasad. (A tordai hasadék mondája.)

XII. ének. — Az Orbán pápa által egybehívott piacenzai zsinat lefolyása, melyben elhatározzák a keresztes hadjáratot a szt. földre. Az előadás száraz, krónikás modorú. A zsinat egyhangúlag Lászlót választja a keresztesek fővezérévé, s követség indul hozzá. — I. a vezérséget elvállalja s üzenetével Kaplant (a Károlyiak őseit) küldi a pápához. Ezután Berta herceg lakodalmára megy Nyitrára, de már betegén ér oda s nem sokára meghal. Emlékére ott hegyet emelnek, melyet *szobor* alakjáról „Zobor“-nak neveznek: „a dicső sirján legméltóbb síri jegy“ — mondja a költő, de forrását erre vonatkozólag nem említi; úgy látszik, a szójáték tétette vele e vonatkozást. — Az urak nem tartván tanácsosnak a roppant nyári melegben a holttestet Váradra vinni (László óhaja szerint), elhatározták, hogy Sz.-Fehérvárott

fogják eltemetni. El is indulnak, de a nagy melegben, mert „Az ér is csak lihegye hempelyeg,“ eltikkadván, déli álmra hajtják fejöket. Mikor fölébrednek, a halottas szekér nincs sehol, a lovak azonban ott állanak a pányván. Mindenfelé keresésére indulnak, s végre Gyula gróf pillantja meg a szekeret, a mint a halottal Várad felé halad, láthatatlan kéztől hajtva. Isten újját látják a dologban, Váradra viszik László tetemeit s elhelyezik az általa emelt egyház sirboltjában. A temetésen váratlanul megjelen Charitas, s átszellemült arcczal beszéli látomását, hogy L. lelkét Gábor angyal az Úr trónja elé vitte, hol az égi seregek háromszoros hozsanná-val fogadák; megjósolja a szentté-avatást, aztán a koporsó mellett halva rogy össze. — Az ország három esztendőig gyászolja a nagy királyt. Koporsójánál még aztán is történnek csodák; a későbbi királyok arczképét veretik pénzeikre; a nők L. pénzeit nyakékekességül viselik; sok templomban képét v. szobrát helyezik el, — s ma, nyolczszáz év után is épp úgy tisztelik, mondja a költő, s azzal az óhajtással végzi nagy művét, hogy a szent királynak

— akadjon nagy nevére érdemes,
Érdemesb, mint én valék, új énekes,
Ki dalával hét országra vigye szét
A magyarnak nagy s Lászlónak szent nevét.

Mint a költemény tartalmából is látszik, Garay „Szent-László“-ja a szó teljes értelmében az, a minek a költő maga nevezte: *történeti költemény*. Nyomról nyomra követi a történetet, ingadozás nélkül halad azon az úton, melyet kútforrásai jelölnek előtte. Nem hagy érintetlenül semmiféle mozzanatot sem, mely csak valamennyire is érdekes hősére és korához való viszonyaira nézve; s éppen azért, mivel nemcsak Lászlót, hanem korát is rajzolja embereivel, eszméivel, világnézetével s általában minden jellemző tulajdonaival: akár költői *korrajznak* is mondhatnók a művet. De László élete levén mégis a középpont, az ő egyéniségének kiemelése a főczél, igazat kell adnunk Toldy Ferencznek, ki Garay művét „költői *életrajz*“-nak nevezte.⁴

---

⁴ Toldy Ferencz. A magy. nemzeti irodalom története. 1872. II k. 177. l.

Fönnebb mondottam, hogy „Szent László“-t vehetjük *epos*-nak is. Vehetjük, nem oly értelemben egészen, mint a kiválóan eposi költeményeket, hanem úgy, mint az eposi műfajokhoz tartozó költeményt. Mert, habár hiányzik belőle „egy nagyszerű, a nemzet életére döntő fontosságú egységes fő esemény“ (Toldy F.), nem hiányzik egy hatalmasan kiemelkedő fő hős, kinek befolyása mindenre döntő, kinek hódító föllépése mindennek irányt szab, kinek tettei egybevéve s életének egész működése, a nemzet életére valóban „döntő fontosságúak.“ Megvan benne az eposok egyik főkelléke, a kor- vagy világmép rajza, s elárad az egész nagy művön a költészet bája; a valóság, vagy hagyomány költői részletekkel bővítve s költői színnel bevonva. Ezt kiemeli Toldy is⁵ a műnek rövid, de sokat mondó méltatásában: „Minden, mit a XI. századbéli nemzeti történet és hagyomány nyújt, *események-, intézetek-, erkölcsök- és érzésben*; minden, mi szerzőnk *költészetében szép és nemes*, vele születve vagy hosszas tanulmány és gyakorlat által szereztve volt, egy szívvelszelő s lélekmívelő *nagy életkép* megalkotására egyesült itt.“

A műnek legfőbb hibája az, a mire Toldy és Beöthy Zsolt is rámutatnak: az egység hiánya; mert ha a fő hős alakját és szereplését a költemény egysége gyanánt vesszük is, maguk az események még sem sorakoznak egy kiválóan fődolog körül; a sokféleségnek — László egyéniségén kívül — csakugyan nincs egy vezérfonala. — Főképp e nagy művéről Garaynak igaz az, a mit Ferenczy mond, hogy „nagyobb epikus művei egyes részeikben sokkal jobban sikerültek, mint teljességükben.“ „Szent-László“-ra nézve így van ez különösen a szerelmi epizódokban: mint László és Etelke ébredő szerelmének képe, Edelény sorsa, Salamon és Kúma viszonya; s ez a körülmény is bizonyítja, hogy Garay joggal nevezhető „magyar troubadour“-nak.

Sok van e műben, a mi elmaradhatott volna, de a miket éppen maga a költő nem akart elhagyni. Úgy volt ő tárgyával, mintha szabad zsákmányolásra nyert volna engedélyt; s mert volt

---

⁵ Toldy F. U. o.

⁶ Ferenczy i. m.

mit zsákmányolnia bőven, természetsszerűleg — korántsem kapzsiságból — a szerte heverő s neki értékesnek tetsző apróbb tárgyakat sem hagyta ott. Ez okozta, hogy a sok mindenfélét bajos volt összeillően, harmonikusan elrendeznie; innen van az egység hiánya, a szerkezet fogyatékosága. — Tárgyalása hosszadalmas, sokszor elnyújtott és szószaporító; néha pedig ott is, hol alkalma nyílt volna egy-egy költői motívumot megragadnia, egy-egy igazán értékes gyöngyöt csillogtatnia, röviden, egy-két versszakban végez.

Nagy akadály volt a költőnek sokszor a *verselés* is. Ily terjedelmes, mint mondani szokás: ily „nagy lélekzetű“ s igen komoly irányú és hangulatú költemény versalakjául *népdali* formát vett, még pedig a legdallamosabbak, de egyúttal a legkényesebbek egyikét, mely bizony nem alkalmazkodott mindig könnyedén a tartalom minden részéhez; s végre is a legkülönfélébb mozzanatok hosszú sorozatát közel *kétezerháromszáz* népdalias versszakon végig vezetni, fárasztó munka. Lehet is észrevenni többször a költő énekében némi fáradságot; néhol mintha tikkadtan vagy szinte unottan teljesítené dalnoki feladatát, s éneke úgyszólván száraz krónikává lankad. S mintha éppen ott csappanna meg kedve, vagy lazulna ereje, a hol legfőbb fokra kellene emelkednie: a második részben, László királyságánál. Lászlót csaknem hagyományos fensége tartja meg érdeklődésünk számára; mellette Salamon sorsa, egy-egy érdekes momentumban, minduntalan követeli figyelmünket. Az egész második részben úgy tetszik, mintha hézagpótló részekre szorulna a költő; így a tengeri vihar leírása Salamon magábszállásának motivuma gyanánt szerepel ugyan, de nem igen van reá szükség, főleg így a hogy van, mert — ha a Byron tengeri viharjára nem reflektálunk is — általában erőtlen, színtelen. — Az utolsó két énekben már alig van a költőnek mondanivalója Lászlóról. A leghálásabb mozzanatok, pl. a Szt.-László fűvéről, a tordai hasadékról szólókat megfelelő lendület nélkül adja elő. A keresztes had érdekében tartott zsinat leírása egészen krónikás modorú, bágyadt és száraz.

Az egyes énekek terjedelme és tartalmi súlya közt sincs meg a kellő arányosság. De ennél nagyobb hibának nézem maguknak az egyes énekeknek tartalmi sokféleségét; ezekből is hiányzik

néhánynál a tartalom egysége, a minék oka részben a költő azon eljárása, hogy az egyes énekeket ismét több (5—9) apróbb részre osztotta, a minék bizonyos szaggatottság lett az eredménye. — Etelke, később Charitas, alakja s szerepe végig vonul az egész költeményen, mint a hogy a bevezető részekben jelezve volt; László családi boldogságáról és otthonáról is gyakran van említés, de hitveséről s L.-nak hozzá való viszonyáról sehol sem emlékszik meg a költő. A mű tehát, mint *életrajz*, e tekintetben hiányos. — A mit egyik főfeladatának tekintett a költő, az László szent életének kiemelése, a kor vallásos szellemének feltüntetése. Ez az egész költeményen átvonul; s éppen ezért Garay „Szent-László“-ját, egy kis engedménynyel, akár *vallásos magyar epos*-nak is tekinthetnők.

A költemény szépségeit leginkább *leirási* és szép *lyrai helyei* teszik, melyekért a költőt méltó elismerés illeti. Leirásai vagy hasonlatai sem mind egyforma értékűek s egyaránt sikerültek ugyan, mert pl. Richéza ajkainak szépségét szinte bombasztikus szavakkal dicsóíti (I. 13.); a harczjáték jutalmául kitűzött bárd leirásában kevés a költőiség (I. 46.); Béla király temetése (I. 109.) művelődéstörténelmi képnek érdekes, de elég száraz, halotti tora pedig modern színű; László bihari várának s családi idylljének leirásában (V. 185.) kevés a lendület; — mindez azonban eltűnik a többiek szépségének nagy száma mellett. Mennyi hév, elevenség és szín van pl. abban a jellemzésben, melyet Sólom mester ad az ifjú László herczegnek a magyarokról, a magyar *földről*, hol szebb a vidék, kékebb az ég, „mint egy édenkert virul a rónaság, s a mezőkön övig ér fű és virág,“ — a magyarnak *nyelve* is mennyire különbözik a lengyelétől:

*Ez kemény és döcögős, mint rossz uton
A szekér, majd csörömpöl, mint a malom;
A miénk lágy s könnyű, mint a csergeteg,
Melly a völgyben vig szökéssel hempelyeg —*

más a magyar *faj* is, mint a lengyel: „Nyilt, vidám arczó, sugár,“ míg ez „mogorva, nehézkes és zárkozó.“

Hangulatos leírás a nyári éjé (I. 31. laptól) s ennek keretében a haza határán ábrándozó László herczeg álma. Csillagok

ragyognak az égen s köztük a hold, mint egy bujdosó király;
csupán a csermelyek zaja hallik, máskülönben néma csend minden-
felé, az idő is csak lábhegyen jár;

A mi szépet és nagyot sejt a kebel,
Illy időben, illy éjen álmodja el.

Ilyen álom száll az ifju herczeg szemére is: Gábor angyal karjain
az égbe száll s látja az Urat hatalmában és felségében s hallja
szózatát ő hozzá intézve, s föltárul előtte a „végzet könyve,“
melynek foglalatja a teremtő gondolat, a fagyasztó lehelet, a
világok élete, népek sorsa, a legelső s legutolsó ember végzete,

A király és koldús sorsa, a poré,
És az égen feuagyogó csillagé . . .
Ez a sorsok könyve; rajta hét pecsét
Órzi szent, felbonthatatlan levelét.

E könyvnek sok ezredik levelén olvassa László atyja, bátyja és
Salamon sorsát, s látja végül a magáét: „fején a bűvös, ékes
koronát“ — s látja Charitas sorsát összenöve a magáéval.

Találó és a Zrinyi ló-leírásával vetekedő a *Szög lónak*
rajza (II. 63.)

Karcsú teste, mint a szarvasé, sugár,
Lába egyenlő, s olly könnyű mint madár,
Sima háta, mint a párna, telt s puha,
Ivet képez hattyuként délczeg nyaka.

Lyrái hévvel van rajzolja az *első szerelem* hatalma hét vers-
szakban (II. 71.):

Ifjuságnak bűvös, édes szép kora,
Milly igéző hajnalodnak bibora!
Benned minden: harmat, illat és virág,
Rózsaszínben mosolyog a nagy világ!

Jellemzetes a *Gellért* püspök vértanú *halálának* leírása a
zordon keblű magyarnak, Vatha Jánosnak előadásában, ki bor
között, nyers kárörömmel beszél a szelidlelkű Lászlónak a pogá-
nyoskodó magyarok kegyetlenségét: mint verték le a püspököt
közáporral, mint „prüsszögött“ a talyigában a mint a hegyről
legördítették, s hogy „a szívós csontbőrnek“ élete még akkor
sem aludt ki, „jó kollintás kelle tarfejére,“

S e töpörtyű, vézna, csontbőr váz mián,
A kinek kard soha sem volt oldalán,

ez erőtelen pap miatt kelle — úgymond — annyi hősnek elvesznie!

Hasonló erővel írja le a költő Vatha János seregének készülődését s ennek keretében a pogány módon való áldozást (II. 84. l.), mely az ujjongó tömeg csoportulásaival, festőiségével, a szertartás mély komolyságával s az ősi pogány hymnus fenségével egy mozgalmas nagy képet tár elénk s Garaynak költői hivatottságáról szép tanúság.

Csinos kép a nap kelte a VI. ének elején e két rövid szakban:

Megpirult az égnek arcza keleten,
Kél a hajnal lánydadon, szemérmesen;
Szépet álmadt kedveséről, s az öröm
Két szeméből hull alá mint gyöngyözön.

Hull a fűre és virágra, lombra hull,
S fű, virág és lomb feliszszák balzamúl;
Része gyöngyül mint smaragd rajtok rezeg,
Hol zománczczal a nap aranyozza meg.

Érdekes továbbá a koronázási lakoma leírása (VII. 35.), vagy Visegrád várának rajza (VIII. 66.). „Salamon tornya,“ melynek — mondja a költő — „minden köve egy-egy elkallott betű“ az idő könyvéből:

Jőj és olvasd e vén könyvben a csodát,
M-ilyet itt a sors szeszélye hírül ad:
Száz királyi *palotát* pusztíta szét,
Míg megtartá egy királynak *börtönét!* . . .

A tengeri vihar leírása (X. é.), s ennek ellentétéül a lecsillapult tenger képe (X. 147. l.) nem tartozik a minden tekintetben sikerült rajzok közé, de bizonyosága mindakettő Garay inventiójának, mely a természeti jelenségekben hathatós motívumra talált Salamon megtéréséhez és lelki békéjéhez. E jelenségek nyújtottak alkalmat ahhoz a szép imádsághoz is, melyet a költő e helyen Salamon ajkaira ad. — Ez utóbbi rajzokhoz járul még a földrengésnek és az ebből keletkező dőghalálnak borzalmas leírása is a XI. énekben: a föld keblében tompa zúgás hallható, a lég megreked, nyöszörög és szükül az állat,

A szilárd föld, mint a bölcső, ringadoz,
Mint a hullám, ide-oda hajladoz —

tölgyek inognak, bérczek csikorognak, hegy támad a síkon, völgy a hegy helyén, s lomha gőz emelkedik a föld felett, mely megmérgezi a levegőt, s falvak s városok lakói rakásra hullanak. A betegség jeleinek s lefolyásának leírása szinte önkéntelen juttatja eszünkbe Thukydides borzalmas leírását az athéni pestisről.

Hasonlatai közt is sok szépet és érdekeset találhatunk. Szent-István hugát, ki a királyi udvarban tartózkodott mint özvegy, ily találó hasonlattal jellemzi:

Ott magát az ősz királynak szívibe,
Mint virágba a mérges pók, vette be. (I. 18.)

Az újság szépségével hat az emberi kebelről adott hasonlat is, vagy már inkább metaphora:

Nyugvó *tenger* az embernek kobele,
A repülő sző e tengernek szele,
Melly tükörré simogatja habjait,
Vagy vad örvénynyé kavarja árjait. (I. 86.)

László első szerelméből támadt szívsebét a fa. kérgébe vágott betűhöz hasonlítja, mikor a megsértett kéregből „fájó könyű csorog,” de később nap és szél behegesztik, az élet nedve újra felszökell, s a sebnek már csak helye látszik úgy a hogy! — László szívében is már csak *emlékben* élt az első szerelem. (III. 106.) — Ezzel rokon a Vid ármánykodását jellemző hasonlat is: Vid úgy emésztett a testvéres érzelem fáján, mint a *hernyó*, mely a lombos fa árnyai közé veszi magát s mindennap egy-egy levelet pusztít el. (IV. 176.) — Reális hasonlata is nem egy van; ilyen az egyház hatalmának növekedését jelző: mint a *fecske* csipetenként hordja fészkéhez a sarat, mindaddig, míg teljesen el nem készíti azt: az egyházi hatalom „Úgy rakott köt köre sok száz éven át, mellyből egykor fölépítse csarnokát.” (VIII. 55.) — De már nagyon is természetes a következő hasonlat: a gyermek László „mint *bögöly ült meg a lovon*,” (20. l.), vagy alább: „Kantárszár és fék a lónak serénye, de azért *mint kullancs üli legénye*.” (57. l.)

Garay általában véve inkább lyrai költő. Észrevehető ez epikai művein is, kiváltképen „Szent-László“-n, melyből minduntalan kiérzik a lyrai költő értelmi és gondolati világa. A költemény

legszebb helyei azok, melyekben a lyrai költő szóval meg teljes közvetetlenséggel. A III. ének 3. részében szinte feddő haraggal apostrophálja Vidát, a költészet ítélő széke elé idézve őt Salamon megrontásaért. — Valósággal dicsőítő hymnust zeng a női szívről a IV. ének bevezetéseképen: „Női szív, te bűvös bájos tünemény!“ „tündércsodájú délibábnak“ mondja, mely megcsal és mégis vonz;

Megfoghatlan, fejthetetlen női szív,
Mint a csillagokkal béirt égi ív!
Ki közülünk magyaráz meg tégedet?
Ki közülünk tudja jelentésedet?

Olly közel vagy, s mégis messze mint a lég,
Mindennapos s mégis mindig új az ég;
Megfoghatlan, fejthetetlen szüntelen —
Illyen vagy te, női szív és szerelem!

Szeret a nő — kit s miért, nem kérdezi,
Szeret a nő — ennél több nem kell neki;
Hős vagy rabló, jó vagy rossz, pór vagy király —
Az szerelme könyvében egy lapon áll — stb.

S ez az ódai hangú elmélkedés azért van, hogy megértesse a költő Etelke szerelmét Lászlóhoz.

A Duna folyását, meglepő ötlettel, a magyar pártoskodás jelképeül tekinti:

Visegrádig keletnek tart a folyam,
Itt egyszerre megfordul s délnek rohan,
De magával meghasonlik csakhamar
S kétfelé vál, *mint nem egyszer a magyar.* . . . (I. 209.)

Majd a királyok rossz tanácsadóiról (V. 218.), majd a polgárháború szomorú következményeiről (VI. 247.), majd a lelkiismeret hatalmáról (VII. 17.) elmélkedik szépen. — Edelény fájdalmas dalát jellemezve, alkalmasan odaszövi a saját gondolatát is a költészetéről:

Igy gyönyörgünk sokszor a költő dalán,
S hány közülünk lát keresztül fátyolán?
Hogy a szép dalt tán szívéből tépte le,
S daloltában szakadott meg kebele? . . . (VII. 41. l.)

Jellemzők a VIII. ének bevezető versszakai Garayra nézve, ki vallásos lelkületű katolikus költő léteére annyi erkölcsi bátorsággal nyilatkozik az egyházi hatalomról, különösen VII. Gergely

pápa erőszakos szelleméről. — Fölötte érdekesek a IX. ének 5. részének befejező versszakai is, melyekben a költő a magyar és horvát nemzet egyesülését jósolgatja:

A mi annyi éven át megszentestült,
A szokás, törvény s jog által egyesült,
A jelenkor fogná-e szakítani szét?
Két együvé lett nemzetnek életét?

Al próféták lappanganak köztetek.
Ál utakra. bűnre visznek benneteket;
A költőnek higyetek, *beteljesül*:
A magyar s a horvát újra egyesül!

A költemény nyelvezetében vannak ingadozások, erősen leszáll olykor-olykor a próza színvonalára; de ekkora terjedelmű költeményben megbocsáthatók az aránylag nem nagy számú „szundikalások.” Vörösmarty hatása észrevehető a stiluson; szereti az új szókat, itt-ott szokatlan, újszerű kifejezéseket is használ; egészben véve pedig emelkedett és lendületes.

Garaynak még két költeménye van Szt.-Lászlóról, ezek: *Cserhalom* és *Szt.-László hadjárásai* az „Árpádok“-ban. — Az első a nőrabló kúnnal vívott párviadalát beszéli el, románczos előadásban, könnyed verseléssel. A cserhalmi diadal már kivíva; Salamon és Géza győztesen állnak a diadal tetőjén, csak László hiányzik még. De ezalatt

Lenn a völgyben, mint a karvaly,
Egy menekvő kúni nyargal
Szép leánynyal gyors lován;

a kúnnak paripája pihent, míg a Lászlóé „mint letiltott gondolat“ fáradt, s nem érheti el a futót. László rá kiált a leányra, hogy rántsa le a lóról rablóját. Ezt a leány meg is teszi, s most László kemény harcztot ví a leányrablóval. A leány háromszor figyelmezteti a hőst, hogy sebei véreznek, de László háromszor újra nagyobb erővel vív. Most

A hősi harczy szellem
Lángot gyújt a szüzi mellben,
Ad karának tetterőt —

fölemeli László bárdját, mire a kún meghátrál s ekkor László halálra sújtja. Lovagi tetteért jutalma az, hogy

Ő feléje szívet és kart
Egy nemzet szerelme tár;
Rá egy édes jó anyának,
A hazának csókja vár.
S a dicsőség fénysugára
Lesz a kéz, mely homlokára
Nyujt örökzöld koszorút.

E költemény az „Árpádok“-nak egyik legcsinosabb s legkerekdedebb darabja. Elárad rajta Garay lelkesülése és lyrai heve.

A *Szt.-László hadjárásai* Garay szokott elbeszélő formájában, a Niebelung-szakban, jellemzi Szt.-László testi és lelki jeleségét, haragját a rabló kúnok ellen, kiket fáradhatatlanul üldöz; elbeszéli a két ismeretes mondát, az éhség és szomjuság csillapítását, s az elszórt kún pénznek kövé változását, végül a kúnok letelepítését és megtérését, — különösebb költői szépségek nélkül, egyszerű elbeszélő modorban.

Szt.-Lászlónak a Garay költészetében élénken kitüntetett jellemvonásai ezek: hősiség, erő, kegyesség és lelki nagyság, nemesség, hitbuzgalom, testvéri-, faj- és hazaszéretet, lovagiasság, igazságosság és bölcsesség.

Hősi voltát, nagyraemeltségét már a gyermekifjában kiemeli a költő, előbb a táltos ló megfékezésekor, később a székes-fehérvári harcjátékon, midőn Vidát legyőzi. — Ereje és harci bátorsága közmondásos, láttára rémület fogja el a csatában elleneit. A mogyoródi ütközetben, mikor Géjzával fegyverzetet cserél, Salamon is eléje kerül, Géjzát vélve benne; de fölismerve a rettenetes hőst, rémülve menekül előle. S itt a költő, igen helyesen, Salamonnal jellemezteti Lászlót, kiről amaz jól tudja, hogy

Mint lesz kardja dülő szélvész, förgeteg,
Melly a mennyet és földet rendíti meg!
Mint lesz a harc-, vész- s halálnak frigyese,
S ő e harcnak *diadalmas istene!* (VI. 230. 1.)

Pusztítása ez ütközetben csodával határos; futni kénytelen tőle maga a különben hős Salamon; meggyőzi az ellen tábor legderekabb vitézeit, s megdől kezétől Vida is. — A Kutesk kúnjaival vivott ütközetben is (X. é.), a bökényi síkon, Lászlóval „Isten karja van s a vész“; rendre hull előttük a kún; Kutesk maga is futásra veszi a dolgot, megátkozva Salamont és Lászlót.

Igy győzi le Kapolcsot, ezzel a roppant erővel s félelmetes harczi bátorsággal vívja harczát a nagy Ákossal, kinek fejét egy csapásra ketté hasítja. (X. é.)

Lelki nagyságát főkép Salamonnal szemben tünteti föl a költő. A nyughatatlan rokonnak nemcsak megbocsát László, hanem följajnlja neki Pozsonyt is, királyi czímmel együtt (VII. é.). — Nemes lelke könyörületre indul az egyházi átokkal sújtott Boleszláv lengyel király iránt, udvarába fogadja őt s pártfogásába veszi a pápa tiltakozása daczára is (VIII.); fenkölt gondolkodása nemesen küzd meg a korszellemmel, a mit Boleszláv esetén kívül az is bizonyít, hogy az istenítéletben elítéltnek — szokás ellenére — kegyelmet ad. (XI. é.) Ehhez a jellemvonásához járul vitéz voltának nemessége, mely az ellenségben is tiszteli a hőst: az elesett Vid holttestével gúnyt üzni nem enged, mondván:

Harczban a hős kérlelhetetlen legyen,
De halottal nem kell bánni *nemtelen!* (VI. 239.)

Lászlónak *hitbeli buzgalmát* egyik legfőbb jellemvonásként emeli ki a költő, számos tényének magasztalásával. Még mint ifju herczeg a vallásos áhitat s a mély meggyőződés hangján védelmezi Szt. Gellért püspököt Vatha János pogány ítéletével szemben, s a keresztény vallás eszméitől áthatott szív lelkesedésével beszéli el Gellért legendáját, megjósolva, hogy lesz idő,

A midőn templom kelend az ormokon;
S a kegyes pap szent ereklyéi felett
Századokon át virraszt a kegyelet.

Helyes eljárás a költő részéről, hogy Szt. Gellértnek történetét először Vathával mondatja el, a pogány hajlamú magyar felfogása szerint, aztán Lászlót állítja vele szembe a keresztény hit magasztosságának hirdetője és példaképe gyanánt. Így lesz ez a jelenet szinte drámaivá s jellemzetessé. De magának a költőnek vallásos érdeklődése is nyilvánul itt abban, a mit hőisével mondat, hogy Szt. Gellért ereklyéi illő kegyeletben fognak részesülni. Garay ezt legalább is óhajtotta — E mozzanattal van kapcsolatban a fiatal László vallásosságának egy másik szép bizonyossága, szintén ellentétül állítva oda a pogány cultus mellé. Míg az ősi vallást visszakövetelők Fehérvár térségein pogány módon áldoznak s igazán

költői szép énekkel esdekelnek a magyarok istenéhez, azalatt László is buzgó fohászt küld a keresztények Istenéhez, segítségét kéri a nemzetre s följánlja magát és szerelmét áldozatul a nemzet jóvoltáért. Imádsága a vallásos hős ihletének s a költő lelkiületének megfelelő szép részlet: a szeretet atyjához fohászcodik, ki előtt a véráldozat kedves nem lehet, ki nem azért hozta e földre a magyart, hogy önkezétől pusztuljon el:

Áldozat kell neked, Isten, áldozat,
Hogy megengeszteljünk bűneink miatt; *
Vigy el engem áldozatnak; mindenem,
A mi üdvöm, éltem, íme leteszem.

Ifjuságom szent szerelmét *hitemért,*
Életemnek boldogságát *honomért;*
De *népemtől,* melyben eddig kedved telt,
Fordítsd el e keserű ürömkhelyt!“ (II. 92.)

Későbbi hitbuzgalmát alapítványainak s vallásos intézkedéseinek történeteiben jellemzi a költő. A „szent jobb“-nak emlékére fényes ünnepet rendel; a kúnokon nyert győzelemért Kis-Várdán templomot emeltet; a meghódított kúnokat kegyébe fogadja, keresztényekké teszi s földet adományoz nekik:

E telepről mind maig szóló tanu
Maga Jászó, Jászó-Döbröd, Jászfalu;
Kik között még maig él László neve.
S László király tettiről nem egy rege. (IX. 104)

Fajszeregete is, párosulva lángoló *hazaszeregetével,* lelkes magasztalóra talált Garayban. Már mint gyermekben kiemeli ezt a költő, midőn Sólom mesternek a magyar földről és fajról adott jellemzésekör oly élénken festi László vágyát a magyar haza és nép után, s midőn ennek első láttára lelkes örömét rajzolja; majd mikor a mogyoródi csata után a testvérharczban elesettekért való fájaldalmában rajzolja. — A dögvészkor pedig, mikor Nehémiás visszaakarja tartani a királyt, hogy ne tegye ki magát a veszélynek, e szép szavakat adja ajkaira a költő:

„Elmegyek! — — — —
Nemzetével egy az élet és halál
A királynak; *nem igaz királyi vér,*
Ki népével halni nem bír s népeért!“

Testvéri szeretetét együtt honszeretetével meghatóan jellemzi a költő abban a pillanatnyi lelki harcban, mikor László fegyvert s zászlót akar cserélni Géjzával, hogy félrevezesse üldözőit. Géjzára biztos halál vár, s Lászlóban egy pillanatra fölébred a gyarló ember, nézi „önbecsének mérlegét,“ hogy mennyit nyom rajta a testvéri szeretet; majd haza repül a „szerelem szárnyain“ lelke, családjához.

S élni vágy! — de a sok édes kép közül
A hazának képe szinte fölmerül,
S halni kész! — Oh László herczeg, ritka szív!
Mily nagy a harc, mely kebledben küzdve vív!

De legfénylőbbé akkor teszi a költő hősrünk hazaszeretetét, mikor az visszautasítja a német császári koronát e szavakkal:

„Nékem Isten már adott egy koronát,
Ez, barátim, nékem elég gondot ad;
Ha ez egyet méltóan betölthetem,
Más királyi székre nem vágy én szívem.

Ám válaszszon Németország németet,
Hagyja meg nekem *saját nemzetemet* . . .“ (XI. 166. l.)

Lovagi erényéről különösen a cserhalmi ütközetben tesz fényes bizonyosságot, midőn súlyos sebei daczára megmenti az elrablott leányt, később a nándorfehérvári tűzben az apácza Etelkét, ki amazzal azonos.⁷ — Törvényeiben is intézkedik arról, hogy a női becsület rablója halállal bünhődjék. (VII. ének.)

Igazságszeretetét hona határain kívül is érezteti, mikor a lengyel királyt kész megsegíteni az orosz herczeg ellen, csupán azért, mert ez jogtalanul megszegte a szomszédsági jó viszonyt s átbocsátotta a kúnokat Magyarország pusztítására.

Bölcsesége már ifju korában kitetszik a hitéletről Vathával folytatott vitájában, mikor arra inti a lázongót, hogy szándokával hagyjon föl, mert — úgymond —

„István óta elég vér folyt e miatt,
Hasztalan állsz az ár ellen, elragad!“

---

⁷ Szász Károlynál (Salamon) a nándori leány Opós jegyese, Nikétás rabja, ki a tűzvészkor öngyilkos lesz. Holttestét Opós találja meg s temeti el.

A kor szelleme ez a hatalmas áradat, folytatja, mely elsodorja a fölkelőt:

„A keresztnek vádolása ál ürügy!
Itt magán érdek beszél, vagy szennyes ügy!“ (II. 75.)

A nemzetgyűlésen is az ő higgadt bölcsesége csillapítja le s teszi egyakaratúvá a lázongó elemeket; ámbár e helyen a költőnek jobban ki kellett volna színeznie László hódító egyéniségét s akaraterejét; mert a többieké mellett az ő szerepe csaknem passiv, s alig érthető, hogyan bírta egységre az egyenetlenkedőket. (VII. é.) Már a pápával szemben tanúsított bölcsesége és erélye, párosulva itt is lángoló hazaszeretettel, határozottabban van körvonalozva. (VIII. é.) — Bölcsesége nemcsak intézkedéseiben, gyűléseken, hanem mint megfontoló előrelátás a hadakozásban is kitűnt.

Garay a történeti hagyományhoz híven s a tárgyától és tárgyáért lelkesedő szív melegségével rajzolja elénk Szent-László képét. Nagyobbá, rendkívülibbé nem tehette hőset, mert az ugyanis elérte vagy meg is haladta az emberi nagyság mértékét; de a költő az utókor részéről elismerést érdemlő módon töltötte be életének egyik legszebb föladatát, azt, hogy Szent-Lászlónak, nemzetünk egyik büszkeségének, méltó énekese lehessen.

IV.

(*Czakó Zsigmond* drámája Szt.-Lászlóról. — Tartalom és méltatás. — Szt.-László jellemzése Czakónál. — Garay és Czakó.)

Alig állíthatnánk egymás mellé egy ugyanazon tárgyról annyira ellentétes két irodalmi művet, mint Garay történeti költeménye és *Czakó Zsigmond* történeti drámája: „Szent-László és kora.”¹ Az ellentét különben ott van már a két költő egyéniségében. Garay gyöngéd lelkületű, szeretetre méltó kedélyű, sorsát megnyugvással viselő, vallásos, emberszerető, szelid jellem, ki könnyen hevül, szívesen lelkesül s meg tud becsülni minden apró mozzanatot, mely csak pillanatnyi öröme is hangolja; míg Czakó Zsigmond zárkózott, magával s a világgal elégedetlen, meghasonlott lélek, ki mint pessimista az életet csak sötét oldaláról látja, s hitének alig van más tárgya, mint az elmulás. Első sorban tehát egyéniségük ellentétességében rejlik műveiknek ellentétes iránya és jellege is. Éppen ezért, közös tárgyuknak nemcsak hagyományos, de történelmileg úgyszólván hitelesített jellegét tekintve, önkéntelen tolakodnak elénk efféle kérdések: mi ragadhatta meg Czakó költői lelkét és erős romantikára hajló képzelmét László életéből, jelleméből és korából? — mi bírhatta a pessimista és természetimádó költőt arra, hogy a keresztény pozitív vallás egyik legbuzgóbb apostoláról s legnagyobb hősről drámát írjon? — s mi volt célja evvel a drámával? . . . A feleletet némileg sejteti már a dráma czime is: *Szt.-László és kora*; teljesen meg-

¹ „Szent-László és kora. Drámai történetrajz öt felvonásban.” — Czakó Zs. összes művei. Sajtó alá rendezte és életrajzzal bevezette Ferenczy József. II. köt. (Nemzeti könyvtár.)

adja a mű tartalma és iránya, hősének jellemzése s magának a költőnek felfogása.

A dráma az 1083., 1086. és 1088-ik években játszik.

Az *I. felvonás* azzal kezdődik, hogy Gyula nádor fia, Dezső, részt vesz a Sólom (Salamon) összeesküvésében László ellen. A nádor halált kér az összeesküvőkre, a saját fiára is, sürgetvén a királyt a végzés aláírására. László megkegyelmezne Sólomnak is, Dezsőnek is, mert ez utóbbi nyíltan bevallotta, hogy irigységből gyűlöli a királyt. A nádor azonban követeli a törvényes eljárást, s László alá is írja a végzést; de midőn Dezső bocsánatot kér tőle, titkon meghagyja Pető királyi titoknoknak, hogy Dezsőt börtönéből megszöktetheti.

II. felvonás. — Sólom és Bátor Opós a visegrádi börtönben, lánczaikon, elmélkednek sorsukról. Opós szemrehányásokat tesz Sólomnak, megbánván, hogy hívei közé tartozott. Az őt a király elé vezeti őket. A *változásban* László a pápa követét hallgatja ki s erélyesen utasítja vissza VII. Gergely czélzatait. A magyarok lelkesen éljenzik a királyt s a papsággal szemben erős ellentállást tanúsítanak. László Nehémiás főpap kivánatára meghallgatja Charitas apácát, ki ihletett szavakkal adja elő látomását az égi jelenetekről, Sólomról és László kegyelméről. László intézésére belép Sólom s némán letérdel a trón előtt.

II. felvonás. — László álmatlanul virrasztva Charitas beszédén tünődik, melyet koholt mesének tart, de mégis megragadta az előadás „lelke ösztönét.“ Majd népe sorsára gondol, a *korszellemről* elmélkedik s nemzeteért nagy tettekre határozza magát. Így találja őt Jolán, Pető leánya s Dezső jegyese, ki könyörögni jön Dezső életeért, s hogy kegyelemre bírja a kérlelhetetlennek látszó királyt, hivatkozik Lászlónak egykor iránta érzett szenvedélyes szerelmére; aztán fölfedezi a titkot, hogy Dezső — ki a szökésre nem volt rábirható — ártatlan, s csupán azt akarta, hogy neve is, mint a király egyik hű barátjáé, belevonassék a Sólom-féle összeesküvésbe, hogy azért László feldühödve, Sólomra annál bizonyosabban mondjon halált. A királyt e fölfedezés szenvedélyes kifakadásokra ragadja, majd lecsillapultan ismét hős tettekre határozza el magát. — Most megjelenik Gyula nádor s hírt hoz Sólomnak Kutesk

és Tzelgú fejedelmekkel folytatott levelezéséről. László rejtett beszédben értésére adja a nádornak, hogy ismeri Sólom elleni terveit s kimondja reá és fiára a számkivetést. — Pető megátkozza leányát, Jolánt. — Sólom László elé járul s bocsánatát és a királyság felét kéri. De László kemény szemrehányásokkal illeti, vádolva a pápai széket is. Szavai győzőleg hatnak Sólomra, ki bűnbánatot s békés életet ígér, mit Szt.-István koporsójánál, a szentté-avatás ünnepén (*változás*), az evangéliumra tett esküvel is megerősít. A felvonás ezzel a nagy templomi jelenettel s László áldásával végződik.

A *IV. felvonás* kezdetén Sólom és Opós a vesztett csata után László győzelméről beszélnek, miközben Opós magasztalja Lászlót. — Gyula nádor és a harczosnak öltözött Jolán hozzák a halálosan megsebesült Dezsőt, ki a csatában, ismeretlenül, megmentette László életét. Míg Jolán vizért megy Dezső enyhítésére, az alatt ez atyja karjai közt meghal. Gyula be sem várva Jolánt, fia holttestét temetni viszi. — Jön László király a csata fáradalmait kipihenni, s éppen ott, hol előbb Dezső feküdt, álmra hajtja fejét. Megjelen előtte Charitas szelleme; László felrémül s Charitast vádolja a csatában elesettekért. E közben Jolán visszatér s az alvó Lászlót Dezsőnek véelve reá borul. László fölbred, föl ismeri a megrémült leányt, s megtudja tőle a történeteket, pór ruhát ölt s elindul Dezső keresésére. Jön Pető is, leányát megpillantva örömben tör ki, visszavonja előbbi átkát, de már késő: Jolán fájdalomban megőrül. — László föltalálja Gyulát, a mint éppen készül fiát eltemetni; segítségére megy László is, aztán fölfedezi magát, mire az ősz Gyula dicsőítve a *királyt*, de megtagadva benne az *embert*, apai keservével távozik. László előtt most megint megjelen Charitas szelleme; el akarja üzni, megsemmisíteni, de az árny eltűnik. László lelki küzdelmében imádkozik, aztán nyugalomra hajtja fejét. A felvonás a napkeltének jelenetével végződik.

V. felvonás. — László Váradon éjnek idején, Pető kíséretében, a templomtéren álló szoborhoz megy, hol a néphit szerint a megholt Sólom szokott megjelenni. Az *élő* Sólom csakugyan megjelenik rongyos zarándok öltözetben, s a szobor lépcsőjén

sorsát panaszolja. Ripa és Péntek koldusok, kik egykor Salamon udvarában szolgáltak, beszédbe ereszkednek vele s e beszélgetésből Sólom megint csak a maga bűneiről s a László nagyságáról győződik meg. László mélyen burkolózva köpenyébe, alamizsnát akar adni Sólomnak, s mikor ez a király keze után nyúl, a köpeny lefejlík és Sólom fölismeri Lászlót, ki megbocsát s rangjához illó életet ígér neki; de Sólom remeteként akarja végezni életét; magára maradva a kitörő vihar zajában átkozódik. — Pető találkozik örült leányával; de ez nem ismeri föl atyját, elméje végkép elborult. — A *változásban* a németországi követek Adelheid királynét kéri szószólóul, hogy Lászlót megnyerhessék a császári korona elfogadására. Jön László s a követeket meghallgatva kétségbe merül: elfogadja-e a koronát, vagy nemzetének éljen egészen. De Álmos és Kálmán herczegek gyermeki versengése, majd Pető megjelenése, ki öngyilkos leányának gyűrűjét hozza, melyet az Lászlónak szánt, végül Gyula nádor elővezetése, ki az utcán a László előtt is ismerős temetői dalt énekelte az *erényről* — elosztatják kétségét, lemond a császári koronáról s lelkes beszédben kijelenti, hogy csak honának akar élni.

Czakó műve szorosán véve alig nevezhető *drámának*; nem más az, mint a minék a költő maga is jelezte: „drámai korrajz.“ Mindenekelőtt tehát ebből a szempontból kell tekintenünk. Valóban Szt.-László korának jellemzése egyik főtörekvés gyanánt tűnik elő a műből mindvégig, s ezzel a korral van szembe állítva László úgy is, mint korának, kimagasló, rendkívüli alakja, úgy is, mint *ember*. A drámaíró föladatához híven Czakó kiválóan az *embert* akarta jellemezni hősében, ki a viszonyoknak, a korszellemnek nyügét érzi magára nehezedeni, s küzd az eléje gátként emelkedő sors ellen, de voltakép csak önmaga ellen küzdhet, s maga-magát győzi le. Óriás alakjánál, hatalmas szelleménél óriásibb, hatalmasabb a korszellem, melynek ellenében László mint drámai hős, úgyszólván, lenyügözött, csaknem tehetetlen erőként tűnik föl, s ráutal bennünket arra a kérdésre, hogy lehet-e az eposi hős drámai hős is, vagy oly viszonyok közt, minőkből e dráma szövedéke áll, lehet-e László igazi drámai alak, s lehet-e a kifejlet teljesen megnyugtató?

Czakó drámájára már Greguss megjegyezte az 1854. decz. 6-iki előadásáról írt színi bírálatában,² hogy hőse, László, „tisztán *epikai* személy, s minthogy az események központja, napja gyanánt van feltüntetve, az egész művet *dramatizált eposzszá* változtatja.“ Egészen ezen az állásponton itéli meg a művet Czakó költészetének magyarázója, Ferenczy József, is, mondván, hogy „László, a főhős, *epikus* jellem, benne egy tragikus vonás sincs.“³

— Szt.-László bizonyára kiválóan eposi hős; meg vannak benne teljes mértékben mindazok a tulajdonságok, melyek az eposi hősök hivatásának megfelelnek, arra van teremtve, hogy ne a maga, hanem a reá bizottak érdekében nagy dolgokat vigyen véghez, nagy eszméknek biztosítson diadalt. László csak úgy lehet drámai hős, ha *maga-magát* is érvényesíteni akarja, ha tömegek eszméivel szembe állítja a maga eszméit. S Czakó *ilyennek* akarta jellemezni Szt.-Lászlót. Nehéz föladatra vállalkozott; mert vagy hű marad a történelemhez és hagyományhoz, s akkor hőse is megmarad eposi hősnek, — vagy drámai összeütközést hoz létre László és korának emberei s felfogása közt, s akkor a történelmi alap és háttér alakul át kezei közt. Czakó nem igen bolygatta meg a történelmi tudatot s Lászlót mégis szembe állítja korával, de küzdelemben nem sodorja vele. A küzdelem magva azonban el van hintve s ott kél ki a hős lelkében; a legyőzött s a győző egy ugyanazon egyén: Szt.-László. S a magával küzdő s magát legyőző hős, szellemével fölülemelkedve a viszonyokon, de erejével nem kísérelhetve meg szétrombolásukat, nem lehet egészen drámai hős, de eposi sem *teljesen*, hanem *eposi hősben drámai alak*. Azzá lesz olyan jellemzésben, a hogy Czakó rajzolja Lászlót, s olyan viszonyok közt, a minőket a költő felfogása létesít hőse körül. Ott van egyrészt a korszellem nyüge, a kor embereinek világnézete, a folyvást nyugtalankodó Sólom, még az erősen fejlődő hitélet is; másrészt Lászlónak hódító egyénisége, nagy és nemes lelke, bölcs, felvilágosult s tettevagyó szelleme; azután szenvedélyes szerelmével szemben, sok más tekinteten kívül, leghűbb barátja, Dezső. — A drámai élet főmotivumait Czakó a korban

² Greguss Ágost tanulmányai. 24. l.

³ Dr. Ferenczy József: Czakó Zs. élete. — Figyelő XIV. 181. l.

kereste; de nem tragikus összeütközéseknek, csak komolyabb ellentéteknek nyitott művében teret, s a drámai élet fokozása végett szötte be a motivumok közé a szerelmet is.

A kor rajzában eléggé érezteti alanyiségát, bölcseletét, elveit, vagy legalább is gondolkodásának azt az irányát, mely különösen Leoná-ját jellemzi, a pessimistikus világnézetet, a természet-istenítést, általában a boldogtalanság költészetét. Ebből érthető, hogy az ő Lászlójában annyi a pessimistikus vonás; végeredményében pedig csaknem meghasonlott léleknek rajzolja hőstét, ki úgyszólván a saját nagyságának s kora viszonyainak átka alatt lesz boldogtalan. De meggyez-e Lászlónak az a jelleme, a hogyan Czakó rajzolja, a történelemből ismeretes jellemvonásaival, melyek közt a hősiség mellett legkiválóbbak a kegyesség és keresztényi hódolat? — s nem szenved-e valamelyes sérelmet a történelmi hűség? A felelet alig ha igazolná egészen a költő eljárását. Czakó idealizált, midőn László életének egy-két mozzanatából egész drámai jellemet akart alkotni. Czakó rajzában László olyan egyén, kinek világos belátása, erős akarata van, ki a saját korán nagyon fölül-emelkedik, de e nagyságának ára: lelkének elégedetlensége s boldogtalansága. Ezért van bizonyos nyomasztó hatása a Czakó művének, melyben László csaknem Prometheusra emlékeztet. Csupán egy vonás nemesíti meg s teszi elviselhetővé reá nézve a külső s belső küzdelmekkel teljes életet: a hazaszeretet, de ez aztán jellemének alapvonásaként is emelkedik ki az egész műben. S főleg e szempontból adhatunk igazat Gregusnak s utána Ferenczynek abban, hogy Czakónak e műve „László király apotheosisa,“ hogy „uralkodó gondolat e műben I. László dicsőítése.“ Kétségen kívül sok fényes tulajdonnal ragyog Szt.-László Czakónál is; de ő mindenek előtt *embernek* akarta rajzolni hőstét, s mintilyent — kivált mint drámai alakot — gyarlóságok nélkül nem rajzolta, s azért nem gondolom, hogy tisztán s mindenekfölött az apotheosis vagy dicsőítés lett volna drámájának célja.

A tulajdonképeni cselekmény kevés e drámában, de annál több az epikai részlet és pathetikus szólam, noha ez utóbbiak közt néhány a legszebb költészettel van megírva. Többnyire hatásos helyzetek és meglepő képek sorozata ez a mű. S Czakó a hatás

tényezőinek fölhasználásában nem is fukarkodott; szívesen alkalmazza a gyönyörködtető, vagy megrázó természeti tüneményeket és jeleneteket, érdekes helyzetek vagy mozzanatok keretéül és háttéréül, pl. László imádsága a temetőben ragyogó napkeltekor; Salamon átkozódása az éjjeli vihar közepette a templom előtt; — fölhasználja a külső fény és pompa csillogását, templomi vagy királyi palotabeli nagyszabású jelenetekkel fokozza a hatást; — túlvilági látomásokkal és szellemjelenésekkel motivál egyes lelki állapotokat; így Charitas látomása László kegyelmi elhatározásának motivumául, megjelenései izgatott lelkének káprázataként szerepelnek. Sajátszerű dolog, hogy a felvonások majd mind valami nagy néma jelenettel, vagy megható képpel végződnek. Mindez természetesen a romantikus kedvelő költői képzelem munkája, mely nem egy jelenetet a költői nyelv erejével fenségessé vagy eszményileg széppé alkotott, mint pl. Charitas látomásának egyes részletei, vagy László imádsága a temetőben s a temetőőr elhangzó éneke az erényről. De vannak valószínűtlen, úgyszólván technikai szükségből vagy kényszerből támadt helyzetek is a drámában, pl. hogy László a harcterről magánosan az erdőbe megy fáradalmait kipihenni s ott el is alszik éppen azon a helyen, hol megmentője, Dezső, meghalt, s itt borul reá Jolán, Dezsőnek vélve őt; mintha csak azért aludnék el itt László egyedül, hogy ez a különben megkapó jelenet lehetséges legyen; később meg, Dezső temetése után, szintén egyedül maradva a *temetőben* alszik el. Még a *véletlen* is döntő szerepet játszik László jellemében, még pedig egy igen fontos pillanatban, mikor harcot vív lelkében a nagyság vágya a nemzeti érzülettel, s a harcot a véletlenül egymásra következő mozzanatok hatása dönti el. Különben a véletlennek befolyását László gondolkodására nevének, Adelaidnak, szavai is megerősítik, midőn ez így biztatja a német követeket:

„László király, mint szikla, oly kemény,
És hajthatatlan bár, midőn akar:
S mellette én csupán asszony vagyok,
Biztat remény, hogy majd lesz eszközöm,
És ez, ha nagyságát felizgatom,
Ösvényt mutatva a *véletlenség*,
A melynek ő mindent áldozni kész“ . . . .“ (V. felv.)

Nem ellenmondás-e ez László jellemében, de magának Adelaidnak szavaiban is? — A jellemeket illetőleg a fejlődés hiányát e drámában Greguss is említi, s ezért „nincs kezdet, nincs haladás, nincs befejezés“, mondja.

Legfőbb érdeme Czákó művének az igazán költői nyelv, mely itt-ott a korlátokon átszorong ugyan s túlzóvá lesz, de általában emelkedett, erővel teljes, képekben gazdag és színeivel sokszor szinte kápráztató. Mindezen tulajdonságok együtt vannak Charitas látomásának előadásában (II. felv. 6. jel.). Charitas elmondja, hogy álmából egy bájos alak, a nemtő, ébresztette fel,

Arany hajának gyűrűs fürtjei
Kiválogatják nap sugariból;
Szeme két csepp az ég tengeréből,
S arcán a regghajnal megszügyenül,
Egésze csillagok tejéből állt:
Gyöngédebb, mint lehet egy holdsugár —
A merre jár, a merre szárnyal el —
Részeg nyomán a lég gyönyörében.
És ajka mint beszélt, nincs oly zene.

E nemtő viszi karjain Charitást, csodás világokon át a mennyek Urához, s e nagy úthoz a zene a „tengerek dübörgő méhiben eget rázó hangzat“ vala,

S a vulkánok tátongó torkain
A föld szívének jajja hörge fel.
— — — — —
A föld hánykódott, mint lázas beteg . . .

A világ széléhez érkeznek, hol egy kristály patak csörgedez, melynek vizében a ki megmosdik, megláthatja az Urat, „másként nehéz kín közt vakulna meg a mennytornáczinak csillámtüzén.“ A patak tulsó partjain egy sötét s fenéktelen ür nyilik: „A testi élet véghatára ez.“ Elmondja róla a költő, hogy ez az enyészetnek „hervasztó gyomra,“ s összes költészetének mintegy alapeszméjét, az *elmulást* hirdeti itt is:

Mert az idő percenként belefoly. —
Itt nem virít tavasz és nincsen év,
Mert a halál örökre lenni fog,
S örök fagyában a nap megmered. —
Mintha akarta volna alkotó,
Létezzék egy rémitő sivatag.
Páratlan, hogy ész ne foghassa meg,
A *semmivé-létel költészeté.*

Elmondja Charitas, hogy mi mindent látott e végtelen úrben, „elhamvadott ezer napot,“ a földnél „százszor nagyobb csillagtestek porát,“ stb. „Az egyetem tátongó sirja ez!“ . . . Rajta túl megszűnik a tudás és ismeret, elv, ok, eszme és képzelet; de kezdődik az *erő* birodalma, azon *erőé*, mely teremt és áld és boldogít,

Melyből kifoly a lélek birtoka,
Mely által a roppant világ forog
Tengelyein.

Ez itt „az úr felséges csarnoka“. Leírja aztán a képzelem erejével a mennyei birodalom fenségét. Az úr ott ül trónján:

A mindenség terheit emelik karjai, —
A gondolatot, mely még csak alig
Születik és már szült, és szárnyain
Egy új világ röptül ködlepében. —
Azon szerelmet, a mely milliárd
Részekre oszlik untalan, s mégis
Egész, s ki nem fogyhat soha —

az akaratot, melytől a mindenség élete vagy halála függ, a tekintetet, melynek vonásira a mindenség sorsa van fölírva. Az Úr a sors könyvét mutatja Charitasnak, ki látja Lászlót is komoly gondok közt ülni, mert Sólom miatt gyötrődik, s hallja az égi szellemek szózatát, elbeszélése végén aztán kéri a királyt, hogy bocsássa szabadon Sólomot,

A szenvedély heve (III. f. 61—62. l.), az átkozódó apai harag tombolása (Pető átka, III. f. 70. l.), a lelki küzdelem hullámváza Lászlónál (a IV. f. jeleneteiben), az apai fájdalom nagysága Gyula szavaiban (IV. f. 92. l.), Sólom átkozódása (V. f. 132—33. l.), László lelkesedése honáért és nemzeteért, a dráma utolsó jeleneteiben — mind bizonyosságai a drámai nyelv erejének és szépségeinek.

Czakó drámájából Szt.-László jellemvonásai közül — természetesen a Czakó egyénítése szerint — a testi és lelki erő, bátorság, a nyíltság, nagylelkűség, igazságosság és bölcsesség, a nemzeti büszkeség és hazaszeretet emelkednek ki élenkben.

Testi *erőre* s *bátorságra* nézve alakját hatalmasnak rajzolja; fegyverei a másokéitól roppant nagyságuk által különböznek. — Opós a börtönben róla beszélgetve Sólommal, emlékezteti ezt arra

a jelenetre, mikor Lászlóval Pozsonynál a Duna partján összejött, s a fegyvertelen László kiragadta Sólom kezéből a kardot s így üldözte őt a Duna hullámai közé. Pető meg azt beszéli a nádornak, hogy László kezének ütésével a *márvángasztalt* „el-ketté-repeztté.” Különösen jellemzők Opós szavai, mikor László csatáját, Sólommal együtt félrevonulva, szemléli s észrevételeket tesz nagy erejére és harczára:

László mulat: tánczol a testeken —
— — — — — — — — — — — — — — — —
S enyhíteni tagjait friss vérbe fürdik . . .
— — — — — — — — — — — — — — — —
Harcbárdja súlyát a nagy Kárpátok
Sziklától kölcsönzé — kinek
Fejére száll, a föld terhe alá
Esik. — — — — — — — — — — — — — — — —
Mint egy torony áll a kún faj között
Magas lován. (IV. fvv.)

Lelki ereje s elhatározása a Jolánnal való jelenetben (III. fvv.) nyilvánul hathatósan, midőn a leány iránt előbbi szenvedélyes szerelmének emléke most újra izgalomba hozza szivét, de mintegy álomból hirtelen ébredve, legyőzi indulatait s felkiált:

Szabad — szabad vagyok!
E *próbalángtól* megtisztult valóm.
Elporladott hamvként a fájdalom,
Csáb, inger, a romlásnak jobb keze,
Pokol honába visszatért — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — —
Szabad vagyok,
Füledbe ordítom, kaján végzet,
S szabad karom lerázva lánczaid
Tette siet és tesz oly dolgokat,
A melyek az örök ítélőszék
Nagy mérlegében el ne férjenek!

Nejének előbb idézett szavai szerint is: „László király, mint szikla oly kemény.” De szinte érthetetlen, hogy László lelke azután kétségek közt küzködik: járomba hajtsa-e a föld népeit mint német császár, vagy csupán hazájának éljen tovább is; kísérti a nagyság vágya, gondba meríti hazaszeretete, s e küzdelem közegette — mint láttuk — mégis a *véletlen* jelenetek idézik elő nagyszerű elhatározását, hogy a császári koronáról, népeért, lemond.

Jellemének férfias *nyíltsága és egyenessége* Dezsővel szemben tűnik ki; megbocsát neki, mert volt erkölcsi bátorsága bevallani az igazat:

Nyiltan kimondá, hogy gyűlölt — ez nagy
Vonás! ezért ne érje büntetés —

így szól önmagához, s azt az elvet vallja, hogy más nem tartozik őt szeretni, azért, hogy ő szeret mást: „rút szolgaság a lelket így igába fogni be!“ . . . Hanem az aztán már több az egyenességnél s még a Czakó Szent-Lászlójának ajkain is igen erős, ámbár drámailag hatásos, a mit a szent székre vonatkozólag mond, és pedig a költő jelzése szerint „nyugalommal“:

Am zárja be az üdvnek ajtaját,
Megnyitom én úgy majd, hogy *romba dől*
A szent szék is belé — ha bántni mer.

E szavak hallatára a papok „elborzadva“ kiáltanak fel: „Uram király!“ László pedig „harczbárdjára mutat“ s így folytatja a pápai követhez:

Vidd el a harczbárdomat
Gergely atyádnak, hogy emelje meg,
S tudasd vele szilárd határozatom:
Ha még negyedszer is eként ízen,
Személyesen viendi válaszáat:
S hogy ne feledje, vár falára fel
Irandja László a magyar király
Rómát gyujtatja fel szövétnékül,
Hogy lelje meg beculcsolt ajtaját,
És kűszöbén hagyja emléknymát:
Árpád őszám nevére eskűszöm! (II. flv. 40. 1.)

Általában kirívó színekkel festi Czakó Szent-Lászlónak az egyházzal s az egyház embereivel szemben magatartását és felfogását, sőt még a hitéletre vonatkozó elveit is, a mi alig ha felel meg az egyház által szentté avatott király jellemének. Egyebek közt Kálmán öcscséről is azt hirdeti, hogy a papság „bele oltott minden rút szenvedélyt, az indulat ezer méreg fáját.“

László vallásos érzületének egyetlen jelentősebb uyoma sincs e drámában; imádsága a temetőben az „örökkévalóhoz“ nem az áhítatnak, hanem a dacznak a hangja: szembe száll — úgymond — e világ minden hatalmával, csak a túlvilágít ne küldje ellene az örökké-

való, — s e túlvilági hatalom a „vakeset.“ — Még a dráma elején „millió tévelygés örvilágának“ vallja magát az „*ereklyéin* ingadozó korban,“

Mit a jövő egykor büszkén nevet! —
Legyen, ereklyéit megőrizem,
Bár tévedés e tett, hivatalom szent
Kötelesség.

Ime a helyzet, melyet a költő hőségnek kijelöl, midőn oly viszonyok közé erőszakolja, melyek közt kényelmetlenül érzi magát, s oly kötelességeket teljesített vele, melyek meggyőződésével ellenkeznek!

Szt.-Lászlót olyannak ismerjük a történelemből, hagyományból és költői jellemzésekből, hogy rettenetes volt a harcokban, de szelid lelkű a békében, lovagias a nők, kegyelmes a megtérők iránt. Czakónál azonban nem mindig a szelid lelkű és kegyes szívű ember áll előttünk, még akkor sem, mikor olyannak szeretnők látni. Jolánra, kit egykor szenvedélyesen megszeretett, midőn az esdeklőleg áll eléje, a költő szavai szerint „ráordít“ . . . Jolán szavai szerint pedig László szerelmi indulatában olyan volt, „mint egy tigris, mint egy vad rengeteg felbőszített irtóztató fia.“ Továbbá, mikor Jolán fölfedezi előtte, hogy Dezső ártatlan s csak eszközül szegődött Gyula nádornak Sólom vesztét előkészítő tervéhez, László „felugrik, — főfokán a *dühösségnek*“ s így szól:

Négy részre vágatom a nyomorút,
Ki szívem húrjain játszodni mert! stb. (III. f. v. 61.)

A drámairót némileg menti ugyan az, hogy ő a nagyerejű s hatalmas hősből kiváltképen a nagy indulatú *embert* is jellemezni akarta, de mégis csak túlzóan jellemezte. A kegyelmességnek egy vonását azonban feltűnteti hőségnek jellemében; pl. Gyula nádornak, alattomasságaért, száműzetés a büntetése, de kijelenti a király, hogy a nádornak „egész nagy birtokát meghagyja s neveli gyermekeit.“

László *igazságosságát* éppen azoknak szavaiból tudjuk, a kik tetteikért büntető hatalmának vannak kitéve. Dezső, ki mint összekülvő áll királya előtt, így szól hozzá:

Égben ha bírát tettemnek magam
Választhatnék, *te volnál az, király* — (II. f. v. 18.)

Gyula nádor is így szól róla: „*igazságos*, de keserű.“ (IV. f. v.)

„Bölcs is, nem csak vitéz“ — mondja a pápai követ. De a költő László bölcsességét, éles látását s mély értelmiségét leginkább az egyházi befolyással szemben tünteti ki, különösen e ponton állítva Lászlót éles ellentétbe korával, kora szellemével.

Legmegnyerőbb vonása László jellemének e drámában, de legtöbb igazsággal és hatással is van rajzolva, erős *nemzeti érzülete* és lángoló *hazaszeretete*. A nemes magyar büszkeség lázad föl benne, mikor Dezsőt bilincsekben viszik eléje (I. flv.) s így szól haraggal:

Vigyétek e csörgő bilincseket,
Elém magyart békón ne hozzatok! . . .

Vagy mikor Dezsőnek megkegyelmez, és ez eléje térdel, így szól hozzá:

Térdelj az Isten előtt, az ég előtt!
László király ily férget nem tapos . . .

Ragyogó vonásokkal van megrajzolva Lászlóban a derék magyar hazafi. Nagygyá akarja tenni nemzetét, de nem testvér-harczokban, hanem a külföld előtt. Legyőzve leghatalmasabb emberi indulatát, így kiált föl:

Keblemre jer
Népem, azon kebelre, mely erősb,
Mint sorsa lánczai. (II. flv. 63. 1.)

A fiáért kesergő Gyula nádor is, bár szemrehányó szavakban, e jellemvonást emlegeti:

Csak népedért dobog kebled, ezért
Minden rokonszenvet feláldozál — —
—————
Ki így teszen, csak nagy király lehet, de
Nem ember — — — (IV. flv. 116.)

De legszebben fejezik ki lelkének e nagy és nemes vonását László saját szavai a dráma utolsó jeleneteiben. A kis hercegek (Kálmán és Álmos) gyermekes versengése eszébe juttatja Sólomot, ki míg él, veszedelme a honnak. Megölje-e őt? Ha eddig nem tevő, eztán sem teszi, nem enged szennyfoltot lelkén fogamzani, s így folytatja:

Megesküvém boldoggá tenni e
Hont, és szavam most mehtagadjam-e?

Szabadságom drágább, mint koronám,
De nemzetemnek boldogsága még
Drágább szabadságomnál is.

Az erre következő hatásos jelenetek újra tépelődő kétségbe sodorják lelkét a nagyság érzete, a tettevágyás és az akadályozó körülmények ellentétessége közt, miből férfias elszántsággal kibontakozva e lelkes szavakat intézi magyarjaihoz :

Hozzám gyermekim!
László király honáért halni kész:
Mely, míg e kar terhét emelheti,
Míg e velő porrá nem száradand,
Szabad leszen, s boldog mint csak lehet,
Árpád ősom nevére esküszöm!

Magyar hazám és drága nemzetem!
Napod napom, szíved szívem, s véred
Vérem legyen, a míg csak benne tart — —

S ha majd siromon felvirágozál, és
Évredeknek fáradalmain
Szerzett babéraid számlálgatod,
Gondolj rám is — s tartsd emlékedbe, hogy:
László király honáért volt kicsiny!

Ezek a dráma befejező sorai s az utolsó szavakban Czakó művének mintegy az alapeszméje van kifejezve.

Czakónál tehát László király megtagadja magát, erőt vesz a maga erején, lemond a maga akarata szerint való energikusabb cselekvésről, nem teszi ki magát a tragikus küzdelmek veszélyének, csak azért, hogy veszélybe ne rántsa magával együtt nemzetét, honát is. — A *Garay* szent Lászlójának nem kell lemondania, nem kell magát megtagadnia, mert egészen és mindvégig a kereszténység magasztosságától áthatott s kora szellemének meghódoló hőst látjuk benne, a nélkül, hogy azért egyes mozzanatokban egyéniségét, jogos meggyőződését kénytelen volna elnyomni. Ez a főkülönbség a két költő felfogása és jellemzése közt. E mellett a részletekben is sok eltérésre akadunk.

László neje *Garay*nál a karinthiai hercegnek, *Czakónál* Rudolf német császárnak leánya. — Láttuk, hogy *Salamon Czakónál Sólom*. — Továbbá *Czakónál Gyula* nádor élemedett korú, ki *Lászlót* még mint kis gyermeket tanítgatá; míg a *Garay Gyulája* körül-belül

egykorú Lászlóval. — A pápai követnek adott választ Czakó a drámai hang szenvedélyességével teszi hatásossá; míg Garaynál a László szavainak alig van élük; de míg Czakónál szinte megdöbentő a kegyesnek ismert király ajkairól az a szenvedélyes szó, annak daczára, hogy ott van a költő jelzése: „nyugalommal“, — addig a Garay-féle üzenet inkább egyeztethető össze a vallásos, kegyes lelkű, de *bölcs* király jellemével. — Bátor Opós Garaynál szinte jóságos alak; Czakó nyers jellemet alkotott belőle. — Emitt Sólom (Salamon) mint remete is nyugtalan, dúlt lelkületű s visszavágyik a trónra; amott kibékül sorsával s lelke megnyugoszik. — A császári koronát Garay Lászlója habozás nélkül s határozottan visszautasítja, mert nemzetének akar élni egészen; Czakónál is megvan az indok, de váratlanul beálló mozzanatok után fejlődik csak erőssé és határozottá.

Legszembetűnőbb az eltérés a két költő között Charitas apáczát illetőleg. — Czakó erősen drámai hatásúvá tette mindjárt első föllépését Sólom érdekében. Charitas látomásának hosszas előadását a költői képekben gazdag, pathetikus nyelv teszi kiválóan széppé. — Ámde Charitas előadására azt mondja László egy monológban (a III. f. v. elején), hogy „koholt beszéd“ volt, mely azonban mégis „megragadta lelke ösztönét“ . . . Kétségek közt hánykódik lelke: kinek éljen? — „e népnek-e, mely *vakhitében* majdan isteníti“ — „vagy a *hideg bölcsesség* mérlegének?“ . . . Ő e művet, úgymond, tovább nem folytatja; „nagy s merész játékkal“ akarja népe figyelmét lekötöni, mert: „E véres játékban mester vagyok! És e játéknak eszköze — Sólom.“ Szembe akar szállani a külföld hatalmával, — majd tovább tündöklik: „népemnek csak sebet köthözhetem, *e kor* kérdéseim boldogításról szó sem lehet.“ Majd apostrophálja a bíborodó hajnalt, hogy ezred év múlva, ha földerül megint e hazára, mondja el a kor nemzedékének, hogy „László király honáért volt *kicsiny!*“ . . . Charitas további szerepe is egészen ennek a felfogásnak ösvényén halad. Mindig úgy jelenik meg, mint a ki Salamon érdekében Lászlónak útjába áll. Látomását bár koholtnak hiszi László, mégis annak hatása alatt bocsátja szabadon Salamont; s mikor ez újra leveretik s földönfutó lesz, László előtt, a csata utáni álmában, megjelen Charitas szel-

leme s László reá hárítja a lelkiismeretbéli bűnhődést az elesett negyvenezer harczosért. — Garaynál Charitas szerepe költőibb motivumból indul ki. Charitast — előbb Etelkét — az első szerelem emléke fűzi Lászlóhoz; a viszonyok elválasztják őket egymástól, a sors gátul emelkedik szerelmük elé; de életük iránya nem távolodik el egymástól: mint egymásnak életmentői szerepelnek azután is. — A szerelmet Czakó is beviszi László életsorsába, de nem Charitas személyében; László Jolánt szereti, és pedig — mint Jolán szavaiból tudjuk — csak nem vad szenvedélylyel. Abban megegyez a két költő, hogy az emelkedett szellemű s nagy dolgokra hivatott László valamint Garaynál, úgy Czakónál is elnyomja szerelmét: „istenné leve.“ — Garay a szerelmében önfeláldozó nőt, Czakó a *vakhit* és a *papság* eszközét látja Charitasban. Amannak conceptiója költőibb s a kornak is jobban megfelel; de az eposiró föladata könnyebb is volt a drámairóénál, főképp annyi subjectivitás mellett, mint a mennyit Czakónál észlelhetünk. — De Charitas szerepét vizsgálva Czakónál, újra fölmerül a kérdés: ilyen lehetett-e László, az ő lelke gondolkodik-e úgy, vagy a drámairó? . . . A pessimista és természetimádó költő nem tűnik-e föl erőszakosnak, midőn a hitbuzgalom korából a keresztény hit s positiv vallás szentté avatott bajnokát és buzgó apostolát mintegy kiragadta, hogy — a mint látszik — a maga eszméinek szószólójává tegye? László bölcsesége felülemelkedett ugyan kora felfogásán sok tekintetben, de a történeti hagyomány Lászlója mégis egészen más, mint a Czakóé. — Garaynál ez a rész erőtlenebb, szintelenebb ugyan a kivitelben, de Lászlóra nézve igazabb.

V.

(Szent-László *Vörösmarty* költészetében; „Salamon király“; „Cserhalom“. — Alakja és jellemzése Vörösmartynál. — *Szász Károly* „Salamon“-a; László alakja „Salamon“-ban.)

A régi magyar hősiség lánglelkü dicsőítője, *Vörösmarty*, Lászlóban a nagy jellemű magyart, a rendkívüli erejű hőst és a keresztény lovagot örökítette meg költészetével. Főhőseként egy művének sem szerepel, de nagy alak gyanánt emelkedik ki két nagyobb művében, egy drámában és egy eposban, s ezeken kívül csattanó jellemzését adja a következő epigrammában:

Béla fiát, *Lászlót*, a váradi sirterem őrzi,
Lelke magas mennynek főpalotáiban él,
Sok harczolt hajdan vad erőben bátorodott hős:
A legerősebb ő s a haza szentje vala. — („Szent-László.“)

Vörösmarty első drámai művében, „Salamon király“-ban (Szomorújáték öt felvonásban. 1821-ből.) László mint „fejedelem, az ország harmadának ura“ fordul elő Géza bátyjával együtt. — A drámában kevés a cselekmény; az egész mű inkább csak párbeszédbe öntött s szép költői szólammal ékesített történelmi kép: a nyugtalan és ingadozó Salamonnak tusája a hercegekkel. A drámai élet mozgatója az álnok Vid, ki itt el is veszi méltó büntetését. Az ingatag Salamon és a jámbor, gyöngye szívű Géza mellett *László* hatalmas erejével, rettenthetetlen hősiségével, lelkének fenköltésével s határozott jellemével a darab főalakjává emelkedik ki; nélküle nincs semmi, általa történik minden. Történelmileg ismeretes egyéniségének kiválóságát majd minden vonásával rajzolta a költő e drámában, melynek végső szavait is Lászlóval mondhatja el, mint jellemzőket nemcsak magára a hősré, hanem a dráma irányára is. Úgy látszik, három dolgot akart különösen kiemelni Vörösmarty: Salamon ingatagságát, Vid álnokságát, s László

hercegnek, a később nagy és szent királynak, csodaszerű lelki és testi erejét, hősi nagy jellemét — s a három dolog közt főképp ez utolsót. Kit is ihletett volna jobban László alakja, ha nem „régí dicsőségünk“ koszorús dalnokát?

Hogy „Cserhalom“-nak, e pazar szépségű kis eposznak, is legkiválóbb alakja László, azt a költő maga jelenti e szavakkal: „ki retteg hallani a harczot, melyet *László keze harczolt?*“ — Itt a győzhetetlen hősnőn kívül a nőszabadító *lovagot* éneklí meg a költő. — Vörösmarty jeles ismertetője s bírálója, Erdélyi János, különösen ebből a szempontból foglalkozott a költeménnyel.¹ Mélyreható tekintete észre vette a „Cserhalom“ alaphibáját, de erősen oda is tapadt e hibához, annyira, hogy az enyhítő körülményeket nem vette figyelembe. Kiemeli a tárgy nevezetességét, melyhez hasonló kevés van, úgymond, a magyar történelemben; „Cserhalom-ban a magyar *lovagkor* és *lovagiasság* dicső, történetileg bizonyos példája van felmutatva;“ de a hibát abban látja Erdélyi, hogy „László lovagiassága nincs kellőleg, azaz költőileg véve, mert csak mint *eset, véletlen történet* adatik elénk, pedig a *közromlásokon kívül*, melyeket a kún sereg hozott a magyar vidékekre, épen az Ernyei (az elrablott leány atyja) panasza látszik a hadi szikrát kipattantó oknak, mert ő „riasztotta harczra királyát“, az ő kürtjétől zengett az ország, — így tulajdonképen Etelke a cserhalmi költemény Helenája“ — s Lászlóról nincs előleges értesítés arra nézve, hogy ő lovagias tettet akar cselekedni, nincs előleges terv, akarat, szándék, s nem fogadható el az, a mit az „aesthetikai levelek írója (Toldy Ferencz)² hisz, hogy Etelke esete epizódként volna a történetbe szőve, mert e nélkül nincs a költeménynek becse. Árbocznak, a leányrabló kúnknak, és a kún ifjagnak lovagiassága előbbvaló, mint a Lászlóé; s e szerint Etelke mellett Árbocz, mellettök pedig Ernyei „a legköltőibb“ személyek, „mig László, kit főszemélynek kellett volna tenni mind a történeti igazság javaslatából, mind a hazai lovagiasság dicsőítésének alapelvéből,

---

¹ Erdélyi János. Pályák és pálmák. — Kiadja a Kisfaludy-Társaság. 1886. — 249. s. k. II.

² „Aesthetikai levelek Vörösmarty epicus munkáiról.“ Toldy Ferencz Kritikai berke. 1874.

végtelenül utána marad mind a háromnak, a fentebb említett ok miatt.“

Igaz, hogy Árbocznak és fiatal kún társainak magaviselete Etelke iránt szinte hihetetlenül lovagias; az is igaz, hogy a költeménynek legköltőibb alakja Etelke, valamint hogy atyjának Ernyeinek szerepe is igazán költői motivum: de mindez nem szorítja háttérbe László lovagiasságát s nem akadály arra, hogy a mű főhőse László legyen. Mert hiszen, ha Ernye panaszaitól is hangzott az ország, hangzott az másoknak panaszaitól is, és Erdélyi maga mondja, hogy „*a közromláson kívül*, melyeket a *kún sereg* hozott a magyar vidékekre“, Ernye panasza *látszik* főoknak a fegyverkezésre. Ha tehát Etelke nem raboltatik el, s a kúnok mégis pusztítják az ország vidékeit, nem ment volna-e akár Salamon, akár a hadverő László ellenük, s nem történhetett volna-e meg Etelke nélkül is a cserhalmi ütközet? Ezzel mindenesetre költőibb lett a költemény motiválása. A mi pedig a László lovagiasságát illeti, az éppen megkapó mozzanatban van kiemelve. Lászlót ugyanis kapott sebei akadályozzák a harc folytatásában, s ime, mikor sebeit kötözi, akkor pillantja meg az Etelkével tova menekülő Árbocot; nem törődik sebeivel, utána rohan a kúnok s levágja. Igazi hősként s igazi lovagként cselekszik. Vörösmarty „Cserhalom“-ját tehát — ha nincs is annyira határozottan és világosan feltüntetve az Etelke megmentésére irányuló szándék és terv, mint Erdélyi kívánná — bizvást nézhetjük olyan költeménynek, mely általában a magyar vitézséget, különösen pedig László hősiségét dicsőíti.

Vörösmarty e költeményben rajzolja elének egész mivoltában László hős alakját, a testi erő-, termetesség-, hősiségnek s harci kiválóságnak szinte eszményi s mégis igaz rajzával. S az eposköltő átértette földadatát, úgy állítja elének Lászlót, a hogy emléke a multból örökül maradt reánk: a hősök és lovagok mintaképe gyanánt.

Ozul pihenőt tart kúnjaival Cserhalom alján, miközben emberei vigadoznak, egyik hadnagya pedig, Árbocz, rablott hölgyének, Ernye Etelkének esdi szerelmét hasztalanul. Etelke szépségének csodájára jönnek a kún ifjak s versengve magasztalják; de Árbocz

komor szavaira elszélednek. Etelke szabadságát kéri Árbocztól s jó szíve figyelmezteti rablóját a magyarok hősiségére és rettentő bosszújára; leírja előtte László hatalmas alakját és erejét . . . Megzendül a környék, rohanva közelednek Salamon és a hercegek hadai, melyekről a költő kápráztató képet rajzol. Leírja László rettenetes alakját. Megkezdődik a harcz és teljes dühével pusztít; egyik oldalról a király, a másiktól Géza győz; legrettentőbb a László harcza, ki négy hadnagyot ver le csapatostul, s végre Ozullal kerül össze, ki még folyvást harczol. Iszonyú tusára kel a két hős — s „ha mikor Lászlót megszédíthette halandó, most vala az“ : bal vállán megsebesíti Ozul; de László új erővel ront reá s fejét kettéhasítja. A harcznak vége, fut a kún, Salamon pedig diadallal lép föl Cserhalom ormára. — Ezalatt László sebeit kötözi s ekkor veszi észre az Etelkével tova száguldó Árboczt; lóra pattan s nyomába vágat. Etelke magával rántja a lóról Árboczt, s most László és a kún kemény harczot vívnak, végre a hős halálra sujtja a nőablót. Etelke megsirtatja Árboczt, ki hozzá jószívvel volt, s kéri Lászlót, engedje eltemetni. A leányka édes szavai szívébe hatnak a hősnek, de nagy gondolatai erőt vesznek pillanatnyi elkábulásán, s a megmentett Etelkét visszavezeti atyjához. A kis epos befejező sorai a költő lelkesedésének hangjai.

László alakja az igazi költészet ragyogó színeiben s mégis teljesen hű vonásokkal magaslik ki Vörösmarty költészetében.

Óriási *termetét* s nagy *erejét* szinte feltűnő költői kedvvel emlegeti több helyen, mintha a magyar faj őseréjének típusát rajzolná benne. A gyöngéd Etelke is ilyen képet vázol róla Árbocz előtt, azt mondja, hogy „a baltacsapással rettenetes László“ egyedül maga is képes „seregekkel“ mérkőzni és győzni. *Termetét* olyannak mondja a költő, mely „nem látszik romlandóságra teremve: szép, magas és izmos.“ Ozul és népe „elhülten, ijedve“ kérdezik egymástól, mikor megpillantják óriás alakját, hogy ki lehet; mert László

Vállastul magasan látszott a többi seregből,
És ha körül hordozta szemét, *elláta fölöttük.*
Három erős apród jött sok fegyverrel utána —

egyikök iját hozza, a másik a buzogányt s kópját, a harmadik „egyedül a *nagy dárdát* hordozta“, melyet két kézzel is csak

nehezen forgathat az apród, míg László azt „félkézzel emelgeti könnyen.“ — Termetének s erejének megfelelő a harcza: „jó veszedelmes erővel“ s legyőzi egymásután az eléje kerülő csapatokat: először Cserge hadnagyot s embereit, azután Kobutot, ki „merészen harczola bajnokiért“, s azért L. becsülve benne a hőst így szól vitézeihez: „Meg ne tiporjátok ti Biharnak gyermeki ötét“; a harmadik csapat a Demberé, a negyedik az Ortosé — ezeket is leveri László.

Hova lettetek ádáz

Bajnokok? a hírért ki csatáz még Béla fiával?

Lászlónak cserhalmi harczáról írja Podhradczky³: „Ezen ütközetben tetszett ki Sz.-Lászlónak vitézsége „*quatvor ex fortissimis paganorum, primo impetu interfecit, et a quinto eorum, sagitta graviter est vulneratus, eodem mox ibidem interfecto,*“ idézi Turócziból, hozzá téve a latin legendából és a budai krónikából: „*Cum leonibus et ursis lusit, quasi cum agnis ovium.*“ — Végre Ozullal, a hozzá méltó hőssel kerül össze, ki meg is sebesíti Lászlót vállán, de nem örülhet sikerének, mert László „Hármas erőszakkal leütött nagy barna fejére“:

Szélvész markában kard nem sujthatna nagyobbat:

Ketté vágta fejét s mellcsontját érte hegyével.

Hogy mily félelmes hadverő, s mennyire tőle függ a harczy vállalkozások sikere, azt bátyjának Gézának magatartása is igazolja, mert a szelidlelkű Géza nem érzi magát biztosnak László távollétében; Salamon is addig akarja megsemmisíteni Gézát, míg öccse távol jár. („Salamon.“ IV. flv.) Salamon szavai szerint:

— híre terjed, hogy László vasát

Isten vezérli, angyal sujtja le;

És nincsen élő, a kit meg ne víjak:

Lászlót magát megvinni rettegek. — (Sal. V. flv.)

---

³ Podhradczky. I. m. I. 40. l. — Ugyanott a 39. lapon a leányrabló kúnra vonatkozólag idézi Székely István krónikájának 167. lapjáról, hogy ezt a kúnt „a kössig Tatar Tepencec mongia, hogy löt volna, es a leanzot Szent Anglit aszonnac.“ — Láttuk, hogy Garaynál is szentéletű szűz a rablott hölgy (a Charitas apáczává lett *Etelke*); Vörösmartynál Erneyi Etelke; Szász Károlynál („Salamon.“) Miklós bihari ispán leánya; más hagyomány szerint a váradi püspök leánya.

A remete Sorvatag is megjósolja álma után Salamonnak, hogy László ereje fogja megsemmisíteni (Sal. V. fiv.); Vid pedig a testvérharczban e szavakkal jellemzi:

Mint omló szikla állíthatlanul
Jár a hatalmas László — (Sal. V. fiv.)

De jellemzőbbek Lászlónak egész egyéniségére nézve Erneyi szavai:

Mint egy *hadisten* lép ki sátorából,
Vas vállait, mint sziklát hab fölött,
Látom kitűnni, s széles táborán
Magas csillagként végig néz szeme.
Megy, szörnyű fegyver fénylik oldalán,
Egy nemzet sorsát hordja nagy szívében,
És mintha *földünk* ennyi súly alól
El akarna térni, *futni láttatik*. — (Sal. V. fiv.)

A nagy dolgokra hivatott *lovag lelki fensége* egy páratlanul szép és kedves jelenetben tűnik ki: Etelke megmentésekor („Cserhalom“-ban); a szilaj harci indulatok vad kitörésének, a vérengző, dühös csataképnek gyöngéd ellentéte ez a jelenet, s megragadó befejezése a szép kis eposznak. Lászlónak, a lovagnak, mintaképe van itt ékes keretbe foglalva. A hős nemcsak megmenti Etelkét, hanem lemond érette ellenség-űző kedvéről is, hogy visszavezesse a remegő leányt atyjához. S mennyi fenség rejtezik nagy lelkében, mikor a leányka igéző bájai egy pillanatra foglyul ejtik figyelmét; de azután

az érzés könnyű hatalmát
A nagy gondolatok kivették tusakodva eszéből;
— — — — —
Néma szelidséggel vezeté atyjához Etelkét.

Mennyivel igazabban jellemzi Vörösmarty László lelkének szelidségét a Czakó Lászlójának ki-kitörő indulatosságával szemben, bizonyítják ama szavak is, melyeket „Salamon“-ban Neszte királyné ajkaira ad, midőn ez így szól fiához Salamonhoz:

László *szelid*, *szen. életű*, s ezért
Vérszomjazó, vad, durva nem lehet . . .

E jellemvonásával rokon a *békülékenysége* is; mikor Salamon és a herczegek egyetértéséről, az egyenetlenség megszüntetéséről van szó, azt mondja:

Rajtunk ne múlték a jót elkövetni,
Ha más mulasztja, mink nem bűnhődünk.

Vagy mily harmonikus jellemű egyénnek vallja őt Ernyei, együtt említvén erejét és lelke fenségét:

*A mint erőben kél nagy termete,
Úgy lelke mélyén békeség lakik. — (Sal. V. flv.)*

Ilyen a Vörösmarty Lászlója, a rettentő és rettenthetetlen hős — béke idején; ezt a békességes lelkű nagy hőst ritka plasticitással ábrázolja a költő az erre legalkalmasabb egyénnek, Gézának szavaiban:

*Csendes kebellet áll az ég alatt,
S mint pusztá fáján a megállt vihar,
Nehéz dárdeján nyugszik még keze. — (I. flv.)*

László, mint valódi lovag, a hősiséget a *vallásossággal* egyesíti, Isten segítségébe bíz s a hit, a haza és vitézség szövetségét a lovagi jellem alapjának tartja, s ő maga így jellemzi a jó vitézt:

*Rettentve villog jobbfelől vasa,
Vérajka istenét említi, s a hazát. — (II. flv.)*

Később a csüggedő Gézát e szavakkal vigasztalja: „él az Isten, bátya, s még bajodban épen találnak testvér karjaim.“ (V. flv.) — Mint vallásos hőst, legszebben a „Cserhalom“ eme sorai jellemzik:

*Nem föld ad neki lelkesedést: szűz tiszta szívében
Él az erős Isten, s a nemzeti ritka dicsőség.
E kettő viszi csendes időn, s intézi csatáin.*

Kész meghódolni, ha jog és méltányosság forog szóban, kész a békére, ha békülő kezét nyujtanak feléje; de *önérzetessége* és magyar *büszkesége* fellázad akkor, ha hódolatra készítetik, mikor részükön van az igazság; azért mondja a békítő Dezső püspöknek, Salamonra czélozva:

*Mi csúszva menjünk ifjabb térdihez,
S árpádi vérünk rabbá hűljön ott,
Hol nagy királyi őseink nyugosznak? . . (Sal. II. flv.)*

Salamont viseletéért szemrehányólag kéri, hogy ne „németezzen.“ — *Igazság- és jog-érzetének* erélyes szavakban ad kifejezést: ha van valaki — úgymond — ki értelem, kegyesség és vitézség dolgában hasznosabb lehet a honnak, mint ő és bátyja, ha jobb

tanácsot adhat „s orozzlánnál vitézebb harczaín,“ akkor ő vissza-
lép, — de álnok emberek kezére játszani a jogot nem engedi, mert:

Mását ne bánts, ne hagyj sajátodat“
E szent igazság döng a fellegekben . . . (Sal. I. flv.)

Salamonnak is nyíltan értésére adja, hogy a mig ügye tisztán nem-
zeti ügy, addig számíthat karjára, csak az ország harmadának jogát

Ne bánts senki gögje; mert azon
Halála tekszik annak, a ki bánt. — (II. flv.)

Legfényesebb jellemvonása Lászlónak Vörösmartynál is a
hazaszereetet s ezzel együtt az erős fajszeretet. Az előbbi sorokban
érintett szavai is Salamonhoz a haza jóvoltára czéloznak: kész
mindenre Salamonért, hogy megtartsa őt a hazának. Fenséges
alakként áll azonban előttünk, mikor eme fogadalomszerű kijelen-
tést intézi bátyjához:

— egy Isten él! s ha úgy akarná,
Hogy nemzetünkért vérem folyjon el:
Bár tenger lenne, mind elontanám,
Hogy róla elfordítsam a veszélyt —
— — — — — — — — — — — — — — —
Sárkányt ölelnék, és a párduczok
Fészkebe fűrnám elszánt éltemet . . .

de fájón látja, hogy mindez nem használ semmit, kétes sors van
előjük vetve, s vérző szívvel gondol arra,

Hogy majd rokonnak ás sírt a rokon,
S temetni készül nemzetem magát. — (Sal. I. flv.)

Hogy mekkora fájdalommal nehezedik folyvást lelkére az a tudat,
hogy a Salamonnal való harcokon magyarnak magyart kell puszt-
ítania, Ernyeitől is halljuk, ki elmondja Salamonnak, mint hívta
őt félre László s mint tört elő kebléből a nehéz sóhajtás: „Ma-
gyart ölünk-e mink is, Ernyei?“ . . .

— s szeméből, mint a drága gyöngy,
Sűrűn ragyogva hulltak könnyei. — (V. flv.)

A drámát is — éppen mint Czakónál — Lászlónak hazaszere-
tetűl lángoló szavai fejezik be; nem örvend a diadalnak, Salamon
futásának, mert a győzelem ára honfívér, s így szól fenkölt
lélekkel:

Oh ennyi karral, a mi itt lehullt,
Világokat dönthettünk volna meg,
S most minmagunkat törtük meg velök.
De fel, vitézek! a kik elhalának,
Testvéreinknek adjunk véghelyet,
Aztán tanácsra gyűljünk hiveinkkel,
S hazánk égére hozzunk jobb napot. — —

Vörösmarty ifjú lélekkel írta „Salamon“-t és „Cserhalom“-ot; üde ifjú képzeletét nagy erővel ragadta meg Lászlónak emléke, s a fiatal szív hevületével alkotta meg a nagy jellemű s rendkívüli hősnek alakját költészetében. Kitetszik rajzából, hogy Lászlóban a *nagy magyarnak* történelmileg hü s mégis eszményi képét akarta megörökíteni.

Szász Károly „Salamon“ című eposában⁴ is, mint Vörösmarty két művében, László emelkedik ki legfőbb alakként, ő ad irányt az eseményeknek, tőle függ minden, ő a központ, a sorsdöntő egyén. A mű csak Salamon sorsának története, de tulajdonkép László dicsőségének hirdetése.

Szász Károly három főrésze osztotta művét. Az első rész mintegy bevezetésül Salamon történetének előzményeit adja elő négy énekben; a második rész Salamon királysága, tizenkét énekben; a harmadik résznek címe „A trónvesztett“, hat énekben. Az I. résznek első éneke „Korona és kard“ címmel a várkonyi jelenetet írja le; a második Salamon koronázásáról szól; a harmadik Endre király vesztett csatáját s a király elestét, a negyedik Béla király halálát adja elő. — A II. rész első énekének tárgya: Salamon a királyi székbe ül; a másodiké: Salamon a hercegekkel összezőrdül, de megint kibékül; a harmadik a palota égése: a költő ötlete Vidnak újabb ármányát a hercegek ellen azzal vélte hatásosabb színekkel feltüntetni, hogy a királyi palotát vele gyújtatja fel, hogy aztán az aljas tettnek gyanúja a hercegekre háromljék; a negyedik ének hadviselés a csehek ellen; az ötödik a kúnok és bessenyők háborgásainak rajza s a bolgár-fehérvári (nándor-fehérvári) rableánynak, Ilkának helyzete; a hatodik Bolgár-Fehérvár ostroma.

---

⁴ „Salamon“ Történeti költemény. Írta *Szász Károly*. — Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Budapest, 1878.

Különösen érdekes tárgyunkra nézve a hetedik ének, melynek czíme: „Ének László hercegről.“ — Salamon lelkét újra megingatja Vid, arra figyelmeztetvén őt, hogy a hercegek tekintélye több a seregnél, mint a királyé, sőt a lantosok is csak róluk zengenek. Salamon erről meg akar győződni s elmegy Viddal meghallgatni az egyik énekes dalát, ki éppen László herceg cserhalmi diadalát zengi. — Az ének a költeménybe külön beszótt darab, mint pl. Buda halálában a csodaszarvas regéje, vagy Toldi-szerelmében a Zách család tragoediája.

A költő egy hegedűs szájába adva beszéli el, a népköltés hangjára emlékeztető s költői szépségekben bővelkedő hősi románczban a cserhalmi epizódot: László harcát s lovagi tettét. Oda ront László, hol legsűrűbb a nyílzápor s „Előtte a kúnok sora omlik-bomlik,“ mert valami csodaerő segíti harcában, mit már maga is megsokall s kéri Istent: „szüntesse varázsát.“ A pogány kún egyszerre visszazúdul s körülveszi a hőst; László azonban nyugodtan ül nyergében, kilencz kúnt öl meg egy rohanásra, majd négy vezért vág le gyorsan egymás után, s már — mint a költő az ismeretes népballadai szólással mondja —

Mentébe' magának gyalogösvényt vága,
Széles kocsi-utat visszafordultába'.

Most kerül össze Ozullal; rettenetes mindakettő. Bárdjaik élöket „egymásba harapják;“ Ozul megsebesíti Lászlót bal vállán, de ez meg Ozulnak az iszonyú bárdal „melle kemény csontját szívig szeli által.“ Lászlót azonban sebe elgyöngíti, pedig most veszi észre a leányrabló kúnt. Istenhez könyörög, mire sebe begyógyul, s most László a leány szabadítására rohan. De Szög lova nem bírja tovább:

„Rajta, jó lovam, Szög!“ — „Nem bírom sokáig!“
„Csak míg utolérjük, nézd, itt van, mingyá' itt!“
Hjába, édes gazdám, nem bírom odáig!“ . . .

s mire a kúnhoz érnek, kit ezalatt a leány, László intésére, magával rántott le lováról, a híres táltos ló megszakadva kidől. László levágja a kúnt, sírt ás neki bárdjával, a leány pedig nefelejts virággal hinti be sirját.

Szász Károly, Prayra és másokra támaszkodva, azért mondatja el ez éneket a dalossal s azért hallgattatja meg Salamonnal, hogy nyomát hagyja költeményében annak az irigy féltékenységnek, mely Salamonnak szívébe férközött Lászlónak országszerte magasztalt dicsősége miatt.

Következik ezután az ingoványi csatának, a hadnagyok összeküvésének elbeszélése. A menyérről szóló hagyomány s László égi látomása (Vác alapítása). — A tizenkettedik ének a mogyoródi csatát írja le: László rettentő harczát s nagylelkűségét, mert Salamont futni engedi. Ernyeit megsiratja, a magyarok testvérharczán szíve elszorul; Vidát is tisztességgel temetteti el.

A III. rész a trónvesztett Salamon sorsa, hat énekben. Az első és második ének Salamon és Géza vezekléséről szól. Géza hosszas habozás után elfogadja a koronát — A harmadik énekben Salamon Lászlónak, már mint királynak, életére tör. László nagylelkűen fejedelmi életet ajánl Salamonnak Dömösön. Salamont azonban sarkalja nagyravágyása, s a hozzá hű Opóssal a király élete ellen tervet sző. A terv Opóstól ered, kit Szász K., másoktól eltérően, így jellemez: „bátor volt a rosszban, mint a jóban.“ Opós elmegy Lászlót meghívni vadászatra a dömösi erdőben. Salamon itt orvul támad a királyra, de rettentően fenséges alakjától visszaborzad s kegyelemért könyörög. László megkiméli életét, megbocsát neki, de foglyul viteti a visegrádi várba. — A negyedik ének a Szent-István koporsójánál törtéteknek, a „szent jobb“ csodájának elbeszélése. A csodás jelenetek hatása alatt László kibékül Salamonnal, ki gyűlölködő szívvel bár, de László *fenséges tekintetétől* meggyőzötteen, javulást ígér. Az ötödik énekben Zsófia, Salamon neje, ki apácza-fejedelemasszonyyá lőn, a hozzá folyamodó s még mindig nyugtalan Salamontól éles szemrehányások után örökre elfordul. — Az utolsó ének a bujdosó Salamon sorsát rajzolja. Salamon a kúnokhoz megy segítségért; feleségül veszi Kumát, Kutesk leányát; de Lászlótól újra megveretvén, Kumától erőszakosan megválik s bujdosni indul. Opós nyomon követi, s mikor találkoznak, Salamon visszaparancsolja, de a hű Opós nem enged. Végre Salamon kardhoz nyúl, s Opós maga fut ura kardjába. — A tárgy földolgozói közt Szász K. festette legélénkebb

színekkel Opós rendíthetetlen hűségét, s tette tragikussá sorsát: Opósnak Salamon kardjától kell elvérzenie — hűsége jutalmául. Mindenesetre merész eljárás; de Opósnak illetően halála az utolsó s leghathatósabb indok Salamon belátására, hogy többé nincs mit keresnie a világon.

László alakját Szász Károly is, mint „történeti költemény“ írója, történeti hűséggel rajzolja; ragaszkodik a hagyományhoz, s a nagy király jellemének majd minden vonását maradandó színekkel rajzolja meg, s szembeszökően domborítja ki az egész alakot. — Előadása általában megnyerő, helyenkint lebilincselő, olyan, mint a változó szépségű vidéken nyugodtan haladó folyóvíz. Salamon iránt, ennek nyugtalan és ingadozó magaviselete daczára, részvétünket képes fölindítani és megtartani, Lászlót pedig egész fenségében szemléltetni mindvégig. — Kár azonban, hogy a költő — nem tudott egészen tárgyilagos lenni a kor viszonyainak rajzában; mert föltetszik itt-ott egy-két olyan szín vagy vonás, mely a mai korbeliek felfogása és véleménye, vagy éppen egyéni, s nem egészen elfogulatlan nézet, — de nem *azé* a koré, legkevésbé pedig a Szent-Lászlóé. Éppen nem tetszetős színben tünteti föl pl. Szent-Istvánt, mikor Vazul megnyomorítását, Endre s Béla bujdosását egyenesen neki tulajdonítja, mert „hogy pogány kézre ne bírjék országa, öntörzsöke fattyúhajtásit levágta“ (291. l.); vagy a Szt.-István koporsójánál történekről ezt mondhatja Lászlóval: „Legyen úr intése, *papok csele* legyen“ — a nagy ünnepen nem illik, hogy a koronás Salamon börtönben sínylődjék. Aztán tovább így jellemzi a papok eljárását: „Ott a Dezső érsek meghittei, ketten, varázslatot, bűbájt, ki tudja mit, mit nem, vettek elő titkon“ stb. (294. l.) — Effélékre, azt hiszem, nem igen volt szüksége a költőnek azért, hogy a különben szép költemény minden tekintetben szép legyen . . .

Lászlónak egész egyéniségét, a cserhalmi ütközetről szólva csak röviden és futólag ugyan, de tömören jellemzi a költő néhány szóval:

Más zengje helyettem László diadalmát,
Hős karja csodáit, nagy bárdja hatalmát,
Szive gyöngéd voltát, isteni nagy lelkét,
S kit megszabadíta : gyönyörű Eteletét. — (126. l.)

Salamon koronázásakor a nép riadó örömmel fogadja Béla fiait: Gézát és Lászlót; az utóbbinak hősi szép *alakját* így írja le:

Vidám teli arczczal, a melyre sűgárázó
Két szem vete hő fényt, jöve bajnok László,
Emelt feje, büszke tartása mutatják
Ereje teljének magas öntudatját. — (69. l.)

s mikor a koronázáson Salamont „nagy szívére ölelte“, szemében ége magas lelke. — De *tekintete*, ha kell, félelmes is: midőn a Vid által félrevezetett Salamon első összetűzésekor a hercegekkel azt akarja, hogy ezek udvarában lakjanak s jövedelmökből adózzanak, Lászlónak „haragos szeméből oly villám lövellett, melytől Salamonnak *hátrálnia kellett*.“ (83. l.) Királynak pedig olyan,

Mintha nem is gyarló földi alak volna,
Ha *Isten angyala*, égi fénybe vonva —

— — — — —
Csillagok közt csillag, *királyok szép gyöngye*. (271. l.)

Alakjának fenségét egy igazán költőileg kigondolt és szépen megírt jelenetben tünteti föl a költő. Opós csalfa szavaira László a dömösi erdőbe megy vadászatra. A terv szerint Salamon- és Opósnek ekkor kellene a király élete ellen törni. Alkonyatkor a vadúzásben összekerülnek László és Salamon. Ez utóbbi „undok gyűlölségtől képéből kikelve“ hirtelen a királyra támad. László meglepetve hátrál, s úgy látszik, mintha valami sötét mélységbe zuhanna; de nem volt az mélység, hanem egy nagy fa árnyéka, elfödve a királyt, ki most ott áll újra Salamon előtt s

— emberi nem volt, a hogy ottan álla:
Ölnél magasabban nyúlt ki erős válla,
Nagy melle, hatalmas tagjai, — hát *képe!*
Mint az ítélet-tűz fénylett a setétbe . . .

Salamon térdére rogyva rimánkodik kegyelemért. László kilép az árnyékból, „szép arcza vonásin mennyei fény lángol“, s *szelíden* szól a bűnöshöz, hogy kövesse . . .

A *kegyelmesség* ikertestvér László jellemében a rettenthetetlen *hősiséggel*. A mogyoródi csatában is mindenütt pusztulás előzi meg és kíséri; lova szöktében húsz embert tipor le. A legbátrabb dalia, Bátor Opós, is megretten látásán, de mégis szembe száll Lászlóval; kardmarkolata eltörik, s a hős most a László

hatalmában van teljesen; de a nagylelkű király a vitéz bajnoknak megbocsát. — Legkedveltebb harci eszköze a hagyományos híriú bárd vala; erről mondja a költő, hogy

— bár kard s gerelyre sem igen volt társa:
Legrettebb vala mégis *bárd-csapása*. — (106. 1.)

Nándor-Fehérvár ostromakor rettentő harci kedvében van. Nikétász végül azt ajánlja, hogy három vitéz szerecsenével kilencz magyar menjen ki birokra, eldönteni az eredményt, de kiköti, hogy a kilencz közt — László herczeg *ne legyen!* . . . Csodával határos cserhalmi harca; bárdjával egy csapásra hármat terít le, s a mint „visszarántja“ a szörnyű bárdot, arra is három kún esik el, hármat meg a lova üt le lovastul stb.

Vitézségénél még nagyobb a *lelki ereje*, melylyel maga-magát tudja meggyőzni. A nándori diadal után az osztály miatt új egyenetlenség üti föl fejé: Salamon és a herczegek közt. Salamon „pártütő“-nek nevezi Lászlót, ki megdöbben a szóra, de indulatát leküzdve így felel:

„— hagyj békével innen
Haragos bárdomat *tisztán* tova vinnem!“

Mily tündöklő fenségben ragyog alakja a mogyoródi csatában is, mikor Salamon futásra akar magának utat nyitni, de kardhoz nyúlnia nem szükséges, mert egy hatalmas szóra a hadsorok szétnyílnak előtte, és Salamon visszafordulva ott látja Lászlót, emelt bárdal:

És hegyet és völgyet bétölt riadása:
„Magyarok királyát, hejh, *senki se bántsa!* . . .“ (226. 1.)

Ez a hang nyitott Salamonnak utat a menekülésre. — Lelke nagysága annyival nagyobb, mert nem a maga érdemének tulajdonítja:

„— *az apám példáját követtem,*
Ki soha sem tombolt a legyőzöttekben,
Kit bosszúállónak nem ismere senki,
De gonoszért jóval gyors vala fizetni.“ — (267. 1.)

Nagylelkűsége mellett áldásos *jószívűsége* csak természetes kiegészítő jellemvonás. Szépen mondja róla a költő, hogy békében

Gonosz ellenséggel mivel harcza nem volt:
Csak a *szegény népnek jóvoltára gondolt,*
Palotában ülve, avagy szerte járván,
Segített jó szívvel sok özvegyen, arván.

Higgadt *bölcsesége* s *vallásos* érzülete a Gézával folytatott párbeszédben tűnik ki, midőn az aggodalmaskodó Gézát, még mint herceget, arról iparkodik meggyőzni, hogy a mi történik, az mind Isten rendeléséből történik. Egyébként Lászlónak vallásossága van Szász Károlynál a leghalványabban feltüntetve.

Fajszeretete itt is főkép abban nyilvánul, hogy fájdalmat okoz lelkének, mikor testvér testvér ellen, magyar magyar ellen harczol. — *Hazaszeretetét* egy szép mozzanat emeli ki. Mikor Géza ingadozik a koronát elfogadni, végre László is előlép, hogy rábeszélje s így szól hozzá:

„Mostan azért, bátyám, ne is ellenezed.
Fő nélkül az ország mivel így nem veszhet.
Farkas a kert alatt, Henrik a határon:
Minekünk király kell, a ki elől járjon.

„S még ha,“ — *ellágyulva* teszi hozzá osztán —
Szíved ezzel súlyos áldozatot hoz tán,
Ha ellene lázad véred, hited, elméd,
Ha kétségeidtól meggyőződés nem véd,

Ha Isten akarná, hogy e' lenne veszted
S a hazád javáért fölvedd a keresztet,
Ha előre tudná elméd, hogy megbánja:
Nem tennéd meg mégis, *ha hazád kívánja?*“ — (254. 1.)

Vörösmarty drámája Salamonról az ingatag lelkű király jellemét és fejedelmi rokonaival folytatott küzdelmét ábrázolja; Szász Károly történeti költeménye kiterjed Salamon egész életére, életének minden mozzanatára. Mindkettőjükénél Salamon a főalak, neki kell folyvást előtérben állania. De életsorsába annyira beleszövődnek fejedelmi rokonai, s kiválóan László életviszonyainak számai, hogy Salamonnal alig történhetik valami László jelenléte vagy hatása nélkül. S így Vörösmarty és Szász Károly már a tárgy természetétől is arra voltak utalva, hogy a minden tekintetben óriásként kimagasló eszményi alakról a költői inspiráció hevével és igazságával szóljanak. Náluk is annak ismerjük

Szent-Lászlót, a kinek a történet és hagyomány hirdeti, s a kinek nimbusától költői dísz nyertek az ő költeményeik is.

Futólag hadd legyen itt érintve az a némileg feltűnhető körölmény is, hogy a nándorfehérvári ostromot tárgyazó két költeményben, u. m. *Döbrenteinek* az Aurora 1823 iki kötetében megjelent „Nándorfejérvár (1073.)“ cz. verses elbeszélésében és *Kisfaludy Károlynak* „Ilka vagy Nándorfejérvár bevétele“ cz. drámájában *László* herczeg nem fordul elő.

VI.

(Kisebb epikai művek Szent-Lászlóról; Arany János; Tompa; Kuthen; Szulik József s mások. — Összefoglalás. — Befejezés.)

Az epikus *Arany* lelkét is megragadta egy-egy mozzanat Szt.-László életéből, egy-egy vonás lelkének nagyságából, átvillant költői lelkén egy-egy sugár abból a fényes mondakörből, mely a szent király emlékét körülveszi.

Két költeménye szól Szent-Lászlóról; az egyik „Szent-László füve“, melyet 1847-ben írt, a másik „Szent-László“ címmel 1853-ból való. — Aranynak eposirói nagy talentuma kiérezte úgyszólván a legmegkapóbb momentumokat a Szt.-Lászlóról szóló hagyományokból; mert az egyik költeményben a szent király *hitének* rendületlensége, vallásos életének hódító hatása, a másikban *hadverő erejének* emléke ihlette meg a költőt.

„Szent-László füvé“-ben a döghalált megszüntető csodaerejű fünek mondáját¹ dolgozta föl Arany, népies modorban s eredeti felfogással.

A pogány kúnokkal vívott vérengző csata után a király „csöndes sátorában“ imádkozik, mert

Fényes győzedelmét nem tartá övének,
Hálát adva érte Ura-Istenének.

De az Úr nem hallgatta meg imáját, „Véres háborúban mivel kedve nincsen.“ — A kiontott vér bosszúért kiált föl az egekre,

---

¹ E mondai hagyományról Podhradczky (i. m. I. 82. l.) azt mondja, hogy Maholany Ignácznak Bécsben 1587-ik esztendőben Szent-László király emlékezetére mondott panegyrisében olvasta.

s Isten „elküldte öldöklő angyalát“, ki széles e hazában szerte pusztító döghalált támaszta.

Ezzel a félig-meddig testvérharczban elkövetett vérontással motiválja Arany a döghalál keletkezését, mint Isten boszuló haragjának a következményét. De conceptiója e motivumnál nem állapodik meg, hanem az egyszerű mondából egész drámai képet alakít, midőn a kétségbeesett népnek felfogását úgy tünteti föl, hogy az a döghalált az ősi pogány vallástól az új (keresztény) hithez való elpártolás büntetésének tekinti. A keresztény hithez hű királylyal s az erős hitbuzgalom korával szemben tehát kirívó ellentétül állítja oda a népnek visszavágyódását a régi pogánysághoz.

Arany a magyar fajban még akkor hatalmasan fölbuzgó ősi erőt, a kereszténység szellemétől teljesen át nem hatott nyereséget akarta kiemelni; s éppen ily körülmények közt magasodik ki hódító fenségében Lászlónak hitbeli nagysága az ő költeményében is.

Mig László Istenhez fohászodik a veszedelem megszüntetéseért, azalatt a nép zajongva nyomul a királyi sátor elé, s követeli az ősi vallás visszaállítását. Szóvivőjük nagy hévvel rajzolja a király elé az ország pusztulását; nem használ itt most — úgy mond — a bőjt és imádság:

„Könyörögtünk untig, de a bőjt, az éhség
Csak öregbité a pestis dühöngését . . .“

ennek pedig mind csak az az oka, hogy

„Rátettük kezünket sok áldozó kőre
S új istennek raktunk templomot belőle.“

Ezért gerjedt haragra a „magyarok istene“, ezért ürítette ki a szép „kútfejeket“, ezért vonta be „zöld méreggel“ a tavak hátát. Hiába való az új istennek könyörögni, mert

„Erősebb a régi, az ősek istene“.

El kell hát törölni az új tiszteletet, hogy a nép ne veszzen el mind egy lábíg —

„És ez egész néped kívánsága pedig,
Csak a papoké nem, kik a bárányt szedik“ . . .

A király fölháborodik a pogány beszéden, összeteszi kezét,
az égre tekint s így imádkozik:

„Hatalmas Úristen! seregeknek Ura!
Haragod e népre ne gerjedjen újra.
Oh ne vond el tőlük lelkednek világát,
Inkább orvosold meg elméik vakságát;
Nagy Isten! mutasd meg erejét csodádnak:
Teremts csodát nékik: hisznek, mikor látnak.“

Isten látást mutat a királynak; a nép pedig a látomásba elmerült
királyt megilletődve

Nézi, nézi, hát csak azon veszi észre,
Hogy *világosság száll a király fejére* . . .

Megdöbbenek a látványra, félelem hatja meg szívöket, s a költő
ezzel a szépen kigondolt jelentőséges fordulattal végzi a fenséges
jelenet leírását:

Térdre hulladoztak és úgy könyörgének
A nagyhitű király erős Istenének.

A király visszamegy sátrába, gyászöltözetét királyi pompával váltja
föl, nyilat vesz kezébe, kimegy újra a néphez s fölszólítja, hogy
örvendezzen s adjon hálát az *élő, egy, igaz* Istennek, mert őt, a
királyt, népe orvosává avatta:

„Jertek el! lássatok s higyetek nevében:
A keresztény népek igaz Istenében.“

A nép letérdel; a király el-kiröpíti nyilat, melynek kopótyúja
alatt, a hol a földbe fúródott, a nép előtt is ismeretes *kereszt-*
füvet találják, — kézről-kézre adják, hogy ismerje meg mindenki;
szednek belőle orvosságu, s megszűnik tőle a pestis. A nép pedig

— e dolgot megtartá eszében,
Hite megerősült igaz Istenében,
Nem sóvárga többé pogány áldozatra,
Lelketlen kövekre, vagy forrásokra.

— — — — —
A fűnek pedig, hogy lenne emlékezet,
A „keresztfű“ helyett ada másik nevet:
Felragadt az új név, s a fűvet ma is még
Szent-László fűvének hívja a magyar nép.

A szent király mondakörének ezt a kétségtelenül legköltőibb részét Arany finom érzékkel, a mondai naívságnak megfelelően dolgozta föl, s kiváló tapintattal és megkapó színezettel adta elő. Egy teljes, kerekded elbeszélést alakított belőle, meghagyva egészen mondai jellegét, mégis a modern költő felfogásával motiválva, de úgy, hogy az indokolás és kifejlet, valamint az egész költemény morálja ahhoz a korhoz illő. Az alakoknak lelki világába, de nemcsak, hanem a korukba való teljes *beleélés* — a mi Arany epikai művészetének egyik jellemző sajátága — e költeményében is igazolódik.

A tárgy alapját kétségen kívül a csodákban való hit teszi. Éppen ezért fölötte érdekes erre vonatkozólag Arany eljárása. A király csodajelért fordul az éghez, mert a nép azt hiszi, a mit *lát*. Lelke mélyéből fakadó imádsága alatt arca szinte átszellemül, s a néma csendben a nép képzelete fénysugarakat lát a király feje körül, — kételye tehát már meg van ingatva a király *nagy hitétől*; csak egy mozzanat kell még, hogy a hit eloszlassa a kételyt s általánossá legyen, — s ez a mozzanat bekövetkezik akkor, midőn a király *bíbor palástban*, királyi felségének *ragyogásával* lép ki sátrából, hogy megmutassa a füvet. Ime a mondai dolog — *lélektanilag* igazolva, s egyúttal igazolva az is, hogy László nemcsak szent, hanem lélekismerő *bölcs* ember is volt. Ilyennek látjuk őt Arany költeményében, s azért „Szent László füve“ is egyik legszebb emlékezet a magyar költészetben szent és dicső királyunkról.

De a történelem Lászlót nemcsak nagyhitűnek és bölcsnek, hanem félelmes *csatahősnek* is hirdeti; alakját a vallásosság és hősiség, jellemének e két főtulajdonsága, teszi örökemlékűvé, s Arany figyelmét is éppen e kettő ragadta meg s birta költői alkotásra. Láttuk, hogy a „Szent László füvé“-ben mily szép inventióval teszi érezhetővé László hitének nagy erejét. — Másik költeménye „Szent László“ is fényes bizonyága költői leleményének. Nem az élő hősnek rettenetességét rajzolja, hanem a már *nem élő* hadverőnek emlékezetét teszi az ellenségre nézve csatadöntővé, s így még nagyobb hatással ragadja meg a képzeletet László hadi nagy híréről.

A költeménynek alapja az a hagyomány, melyet Podhradczky is idéz könyvében (I. 83. l.) a „dubniti kronikon“ elbeszéléséből. Ezt a hagyományt Garay már nem szötte be történeti elbeszélésébe; nem is emlékezem, hogy Aranyon kívül más is foglalkozott volna vele, azon kívül, hogy Kemenes énekében is van reá vonatkozás.

Arany „legendá“-nak nevezi költeményét; s valóban mind tárgyára, mind előadására nézve tisztán legenda is. Alakító képzelmenek itt nem enged annyi szabadságot, mint az előbbi költeményben; megtartja a különben egyszerű legendás történetnek egymásutánját, s igen kevés eltéréssel híven követi a krónika adatait.

A Moldvába betört tatárok ellen Nagy Lajos király „tíz-ezernyi lófőszékely“ élén Laczfi Endrét küldi. A had Várad felé veszi útját; döng a föld a lovak patkójától,

Hallja *László* a templomban
Kőrös víznek partja mellett;
Visszatér szemébe a fény,
Kébelébe a lehellet —

s félig derűs színezetű előadás hangján hozzát teszi a költő, hogy

Koporsója köfedelet
Nyomja szinte három század:
Ideje már egy kevésbé
Szellőztetni a szűk házat . . . .

Kilép koporsójából a király, fogja kardját, híres csatabárdját, s még „félrebillent koronáját“ is megigazítja halántékán, s éjfél tájban elindul arra felé, hol ércz lovagszobra áll. Az *ércz*lő meg-rázkódik, hátára érczlovagja helyett a megelevenedett régi lovag ül. A ló körmének csattogását hallja székely, csángó, — de lovat és lovagot sehol sem látni: „csodákat szül az Isten akaratja.“ — Három napja ví már Laczfi hada, de a tatár nem hogy apadna, egyre szaporodik . . .

De föl-harsog a kiáltás:
„Uram Isten és *Szent-László!*“

— és a bérczen láthatatlan ércz ló körme csattog; a tatár vad rémülettel fut, sok pedig

Mint egy bálvány
Leragad a félelemtől . . .

A foglyokat Laczfi Nagy-Váradra viszi — éppen László napján — keresztvízre. — Ott aztán a tenger néző ámulattal hallja a csodát, melyet egy ősz tatár így beszél el, — s ez tulajdonképen a legenda magva:

„Nem a székely, nem is Laczfi,
Kit Isten soká megtartson;
Hanem az a: *László, László!*
Az győzött le minket harczon:
A hívásra ő jelent meg,
Vállal magasb mindeneknél,
Sem azelőtt, sem azóta
Nem láttuk azt a seregnél.

Nagy lovon ült a nagy férfi,
Arcza rettenő, felséges;
Korona volt a fejében
Sár-aranyból, kövel ékes;
Jobb kezében, *mint a villám*
Forgolódott *csatabárdja;*
Nincs halandó, földi gyarló
Féreg, a ki azt *bevárja.*

„*Mert nem volt az földi ember,*
Egy azokból, kik most élnek:
Feje fölött szűz alakja
Látszott ékes nőszemélynek;
Koronája napsugárból,
Oly tündöklő, oly világos! —“
Monda a nép: az Szent-László,
És a Szűz, a Boldogságos.

S az öreg tatár beszédét,
Noha kétség nincs felőle,
Bizonyítá a templomnak
Egy nem szavajátszó öre:
Hogy három nap a sírboltban
Lászlót hiában kereste;
Negyed napra átizzadva
Találtatott boldog teste.

A legenda meséje egyszerű, úgyszólván csak egy jelenet az egész: Szt.-László szellemének megjelenése a tatárok előtt. Megragadó mozzanatnak sem olyan, mint a „Szent László fűvé“-nek drámai jelenetei; de Lászlónak az ellenség előtt félelmes, népe előtt pedig kegyeletes emlékét jellemző módon fejezi ki, — s ezzel Arany teljesen megoldotta a legendaköltő feladatát. — Itt-ott a

hang a derültebb színezetű legendákéra emlékeztet, s azért hely-lyel-közzel mintha dissonans is volna egy kissé; de maga az alap-hang — a kegyelet hangja — szépen kiérzik a legendai elbeszélésnek tulajdonképen a főrészből: az öreg tatárnak félelemtől s megilletődéstől áthatott s a nép részéről kegyelettel hallgatott elbeszéléséből.

Általában Szent-László emléke hivatott s méltó énekesre talált Arany Jánosban is.

Tompa Mihály „Szent-László királyról“ című népies költeményének² tárgya a tordai hasadékról szóló hagyomány. A költő azonban nem szorítkozik csupán ennek elbeszélésére, hanem mintegy előhang gyanánt dicsőíti László hősiségét a kúnok háromszoros legyőzésében; azután magasztalja a királynak béke idején tanúsított *jellemét*, hogy „békében hordozá népének gondjait“, — hogy rövidséget nem engedett szenvednie: a „helytelenkedőt“ keményen büntette, hogy a gonoszoknak hamar útjokat szegé, — a népek fölött „ítélt igazságban“, — „orczáját a szegény elől nem rejtette“, hanem a szűkölködőt megvigasztalta s gyámolította —

És járt az Úr előtt tiszta kegyességben,
Ki látta útait magasságos égben.

Innen kezdve beszéli el a tordai történetet. Tulajdonképen Tompánál is, mint Garaynál, *Torná*-ról van szó. — „Ügyes-bajos dolog Tornára hívta“ Lászlót. Mély gondokba merülve lovagol kopár, csendes halomtetőn, s észre sem veszi, hogy Ákos vezetése alatt „lappangó kúnfiak“ leselkednek élete ellen. Szemét fölvetve látja a kikerülhetetlen veszedelmet; de „Veté reménységét seregek Urába“, ki másszor is csodált mívelt vele s népével:

Ki bízik az Úrban, az meg nem szégyenül,
Mert az ő angyali tábort járnak körül

— — — — —
László fohászkodék . . . s az Úr oltalma kész:
Földig ketté hasadt az izmos sziklabércz —

s a hasadék elválasztá a királyt üldözőitől, kiknek kezeikből rémül-
tökben kihullott a gyilkos fegyver,

---

² Munkái III. kötetében a „Balladák és Beszélyek“ közé sorozva.

És míg a szent király bizton tovább megyen:
A csudának jele maradt azon helyen:

sok század tűnt le azóta — mondja a költő — elhamvadt a szent király teteme is, mint sok más koronás főké;

— de a patkó nyoma maiglan ott vagyon
(Hol lassú zörejjel ömlik le a patak,
Szirten ülő tiszta- s topolyafák alatt. —).
Körüle hallgatás . . . s a multak képe leng . . .
S az érező kebel mélyen el-elmereng.

A költemény befejező sorai legszebben magyarázzák Tompa költeményének létrejöttét: a mélyen érző, a gyöngéd lelkületű költőt, a romok, fák, füvek, régi nyomok lelkes énekesét, a mondákban, regékben rejtező bölcseségnek hivatott magyarázóját, hogy ne hangolta volna énekre Szent-László emléke! . . . Valóban úgy is hat ez a költemény. mintha ének volna a hős fejedelemről, a kegyes szívű szent királyról. — Nem kiváló művészi alkotás, nem is kelt nagy várakozást, — egyszerű népies nyelven és modorban van megírva s elmondva benne röviden az, a mi Szent-László emlékét halhatatlanná teszi. De így is eléggé jellemző magának a költőnek lelki világára nézve, mely a természet jelenségeiben s tárgyaiban, a mult idők romjaiban s emlékei közt fürkészi az igazságot, keresi a régiség szellemét, s „el-elmereng“ mindenben, a mi örökké igaz és szép. — Szent-László emléke is így hatotta meg lelkét s hozta rezgésbe lantja húrjait.

A kath. pap költők közül kettőnél van, kisebb keretben, Szt.-László mondakörének egy-egy mozzanata feldolgozva: *Kuthen-nél* és *Szulik Józsefnél*; igazabban szólva csak az utóbbinál, mert Kuthen tárgya, jellegét tekintve, alig sorozható a mondák közé.

Kuthen „Szent-László garmadáit“ című költeményében, melyet ő *népmondá*-nak nevez, egy epizódot beszél el a hős király hadviseléséből. — László sokáig vívja már *Krakó várát*,³ de a „gránit falakon“ nem tud erőt venni. László azonban nem az a hős, a ki bevégtetlenül hagyja, ha mibe egyszer belekezdett.

³ László 1080-ban az udvarába fogadott Boleszláv lengyel király kiskorú fiának érdekében Krakót 3 napi ostrom után elfoglalta. (Horváth M. Magyarország története. I. 322. l.)

Cselhez folyamodik (!) . . . Tudja, hogy az eleség nagyon fogytán van a várban; de a saját tábora is éppen e hiányban szenved. Éjnek idején tehát földből két nagy halmot rakat s beszóratja a maradék *liszttel*. Másnapra kelve a lengyelek óriási *lisztgarmadá-
nak* vélik a két halmot — s meghódolnak. László maga földözi fel a cselet előttük; a lengyelek elámulnak, a magyar sereg pedig

— Eget verón kiált,
Éltetve a hős s *lángeszű* királyt!

A költemény tárgyát, szorosan véve, mondai mozzanatoknak nem tekinthetjük, legfőlebb hagyomány-számba mehet, s így is nehéz összeegyeztetni a furfangos cselet (vagy csalást!) László egyenes jellemével, ha csak azt nem tekintjük, hogy hadi dolgokban az „eszélyesség“ nem igen esik komolyabb elbírálás alá. — Egyéb-iránt magát a tényt olvashatni *Thuróczynál*.⁴ — *Kuthen* költeménye ez epizódot a legegyszerűbb elbeszélés modorában adja elő, különösebb költői dísz és emelkedettség nélkül.

Szulik József „Szent-László“ című költeményében⁵ László-nak Kopolch kún vezéren s hadán nyert győzedelmét beszéli el, egyszerűségében szép költői nyelven, könnyed verseléssel, román-czos modorban, bensőséggel s nemes hazafias hévvel. Az egész költeményen átleng a poétai lélek igaz érzése. — A csinos és hangulatos költemény célja Szent-László dicsőítése. Apostrophálja Lászlót, ki Horvátországban harczol, hogy hallja meg magyar népének jajkiáltását, mert a rabló kúnok üldözik és sanyargatják a népet. Lászlót haza is vonzza hazaszeretete:

Honszeretet! te a szívnek
Dicső, nemes érzeménye,
Te valál ki Lászlót vissza —
Vontad, hona szent földére.

László a Temes vize mellett csap össze a kúnokkal; csatára buz-
dítja harczosait,

---

⁴ *Thuróczynál* (cap. 58.) az ostrom 3 hónapig tart. L. J. G. Schwandtner: *Script-
Rerum Hung.* 1766. kiad. I. 164—165. l.

⁵ *Szulik József* költeményei 1857—1867. — Pest 1868.

— s mint a dúló vihar
Úgy rohant az ellenségre,
Kezében a piros zászló
És utána rohan népe.
Felzúdul a kún sereg is —
Keletkezik szörnyű lárma . . .
Felnyög a föld . . . peng a kézij,
Csöng a kard, sivit a dárda.

László, „mint egy órjás, mint egy angyal“ rohan elül s Kopolch maga csap rá, de László rendületlen, mint a szikla, mert

— ki tudna megküzdeni
Az Úr Isten hatalmával?
Pedig itt ma az áll boszút
Magyarok hős karja által. — —

A kún seregből alig marad kettő-három hírmondónak, — László pedig a győzelem után hálát mond Istennek, s a hálaének „felhatott a magas égre“,

Honnan aztán harmatként hullt
Az áldás a magyar népre . . .

Szent-Lászlónak három legszebb erényét: a vallásos buzgalmat, a hősiséget és a hazaszeretetet emeli ki és magasztalja Szulik költeménye.

A Szent-Lászlóról szóló legendák és hagyományok költői közt megemlítendők még: *Bonyhay József*, ki „Szt.-László temetése“ cz. költeményében László holttestének történetét énekelte meg; *Rosty Kálmán* a verebélyi forrás történetét mondja el („Szent-László és Máttra-Verebély“); a szent-László kútjának legendáját *Csiky Gerő* beszéli el; az éhség és szomj csillapítása- és a Szent-László pénzének mondája *Vida Józsefben* és *Szebeny Vidorban* talált földolgozókra; *Dalmady Győző* pedig egy csinos költeményben („A szent királyok szobrai“) a nagyváradi Szent-István-, Imre- és László-szobokról azt a legendát beszéli el, mely szerint Várad ostromakor a török hasztalan lövette a szobrokat, nem fogott rajtuk a golyó.⁶

*

⁶ Ez utóbbi költeményeket összegyűjtötte *Babik József*, „Szent-László király élete és tettei“ című, most megjelent könyvében.

Mielőtt tárgyalásomat befejezném, az egyező, vagy eltérő költői eljárásnak feltüntetése végett nem lesz tán érdektelen egyikét mozzanat feldolgozásának párhuzamos összehasonlítása. Csak a legszembevetőbbeket veszem, ú. m. a cserhalmi epizódot, a dög-halál leírását, a hegyhasadás történetét, s Lászlónak függetlenségét a pápai hatalomtól.

A cserhalmi csatát a pihenő kúnok mulatozása előzi meg Cserhalom tövében. Ez a kerete annak az idylli jelenetnek, melyben a cserhalmi történet nőalakja a főszereplő.

Garay a kún ifjak mulatozásának leírásával kezdi. Tikkasztó nyári nap van, fű nem mozdul, a csermely lomhán foly medrében, a harci paripák „bögölyökkel és legyekkel hadonáznak“ (mint Arany Toldijában, mikor „az ökrök bögölyök hadával háborúra kelnek“); sátorukba vonulva az ifjak zsákmányolt kincseikben gyönyörködnek, vagy bortól mámorosan szunnyadoznak. Árbocz is elvonulva sátorában, rableányának Etelkének szerelmeért esdekel.

Vörösmarty egységesebbé, elevenebbé s szinte drámaivá teszi az idylli mulatozást azzal, hogy az egésznek központja előbb Ozul vezér, azután Etelke. Ozulhoz sietnek az ifjak, s dicsekedve emlegeti s mutogatja előtte ki-ki zsákmányát; csak Árbocz nem mozdul szép rabja mellől. Hozzá sietnek hát most az ifjak, s vetekedve magasztalják Etelke bájait. *Vörösmarty* itt festői nyelvezetének szépségeit pazar bőségben halmozta össze.

Garay a lány szépségét ellentétben rajzolja: Etelke bújának s fájdalomnak fátyolán ritka szépség ragyog át; olyan ő, mint hó között a bércz rózsája: annál ékeesebb, minél zordonabb a környezet. *Vörösmarty* az Etelke bájaitól elbűvölt kún ifjakkal mondatja a magasztaló szavakat. Természetes, hogy e ragyogó kép mellett a *Garay* teljesen háttérbe szorul.

A leány Árbocz jóságára hivatkozva, nyájas szavakkal kéri rablójától a szabadságot, miközben lefesti előtte a magyarok hadi bátorságát, László roppant erejét, s még be sem végzi szavait, mikor megzendül a harci zaj.

Vörösmarty:

„Bajnok! (mondja Etelke) — — —
Nem bántasz magad és másoktól bán-
tatni nem engedsz,
Hogy jószágodnál rabságom kínja nyu-
godjék

— — — — —
inkább a kölykes oroszánt
Vagy dél sárkányát verd föl háborgani,
mint a
Hármas bérczek urát s termékeny Hun-
nia népét

— — — — —
Csak maga a fejedelmi vitéz, s baltacsa-
pással
Rettenetes László, seregekkel mérkezik
és győz.“

— — — — —
„Mit mondasz nekem álmokat (felel
Árbocz), oh szépséges Etelke?
Nem tudod azt, hogy szó nem ijeszt el
bajnokot? Ember
Kell oda s öldöklő fegyver; de te mily
csapodár vagy
Hogy fenyegetsz?“

— — — — —
— a sikon már megvillantak az érczek,
Por kele és lobogós daliák vágattak előre
„Talpra vitéz!“ hangzott szájából gögös
Ozulnak,
„Talpra vitéz!“ hangzott az egész Cser-
halmon utána.
És kele a kúnóság zörgő fegyverrel üvöltve.

(„Cserhalom.“)

Garay:

„Jó levente — — — — —
Társaidnál jóval jobb és emberebb
Mert raboddal lovagul hánsz; halld, a
mit
Szívem jósló érzetével mondok itt.

— — — — —
Hidd, úton már a magyarnak tábora,
És élén az Isten sújtó ostroma

— — — — —
Vagy ha Istennek nem félték nevét,
Rettegjétek László herczeg fegyverét.“

— — — — —
„Szép szavakkal, (felel Árbocz) kis ra-
vasz, nem ámítsz el;

— — — — —
A csatában minden ló egy lovat ér,
Hőssel a hős régen is, most is fölér.“

— — — — —
De kívül kürtszó hallik, cseng a paizs.

„Lóra, kardra! zúg a kúnok tábora;
Itt van a magyarság bosszuló kara!
A vezér Ozul parancsot osztogat,
Nemsokára harci rendben áll a had.

(III. é. 5. rész.)

László herczeg lovagi tettét, a cserhalmi epizódot, Vörösmarty, Garay és Szász Károly magának a vitézi ténynek leírásában több-kevesebb egyezéssel, de a mentőnek és a megmentettnek egymáshoz való viszonyát illetőleg teljesen eltérő felfogással adják elő Garay Etelkéje, tudjuk, nem más, mint a Lászlótól örökre eltiltott kedves, első szerelmének tárgya, kit mint zárdai szűzet rabolt el a kún. — Szásznál a leány ismeretlen árva, ki mind rablója, mind mentője iránt szerelemhez hasonló érezne, de mivel egyiké sem lehet, kolostorba kívánkozik. — Vörösmartynál Etelke az Erneyi leánya, kit a hős, legyőzve a pillanatnyi megbűvölést, szelíd méltósággal vezet vissza atyjához.

Garay:

Szűnik a harc. László herceg nyert sebé
Száll kötözni. — — — — —
Im azonban mint a téren szerte néz,
Zúgó ménen száll alatt egy kún vitéz;
Mint a karvaly körme közt galambfiat,
Martalékul egy sikoltó nőt ragad.
Hosszú hófehér ruháját, mint veszély
Lobogóját, messze lengeté a szél,
Szőke fürte tekercséből kiomolt,
S légben úszó fénypalástként ráomolt.

— — — — —
A leány sikoltó hangja — — — — —
— segélyért esdekelve hallható.
László herceg egy pillantást vet felé,
A másikban már nemes lovát ül

— — — — —
László herceg paripáját a csata
Megtöré, s bármily erős, meglankada.

— — — — —
Most a herceg a leányra ráriad:
„Fogd övön s vesd által a rablón magad!
És ha másként nem, magaddal rántsd alá!”
Szólt, s egyszersmind ménit újra sarkalá.

— — — — —
S pillanatban László herceg és a kún
Vérfagyasztó harcban állnak iszonyún.

(III. é. 6 r.)

Szász Károly:

László
Leszálla lováról, hogy sebé bekösse.

Szeme tört fényében húzódik el akkép
Mint széttört tűkörben az összezavart kép.
Zavaros futásban rohanó hadat lát,
S hogy viszi nyergen egy szaladó kún,
fogyját.

Fehér ruhájának elfoszló úszálya
Mint sebzett galambnak le-lecsüggő
-szárnya,
Mint a gonosz kézbe került béke-zászló
S mintha halk sikoltás is volna hallatszó.
Hegyes sarkantyúját a Szög oldalába
— Mivel lankadoz már — mélyen bele-
vágja.

— — — — —
Elég közel vannak, behallatszik a szó.
„Hallod-e, szép hűgom!” — kiált oda

László,
„A lovam kídült már, utol nem érhetlek,
De segíts magad is, fogadom, megmentlek.
Kapt meg a kúnt övén, vesd magad a
földre.”

Megérti a lányka, kapja a kúnt öltre,
Segy erős rántással (magyar ám a lányka!)
Árbocztot magával a földre lerántja.

— — — — —
Szemben a két hős itt, farkasszemet nézve,
Iszonyú haraggal, ártó vas a kézbe’ — —

(„Salamon.” VII. é.)

Vörösmarty:

Fenn vala már László s vállát bekötözni leszállott
Most, hogy előtte rohant a lány gyötrelmivel Árbocz,
Rá iszonyú szemeket vetvén végezte kötését,
S lóra kapott: — — — — —

— — — — —
Ekkor tágulást lelvén a lányka, öléből
Földre szökik szaporán. S most Árbocz szembe kerülve
Harczol oroszlánként — — — — —

Szent-László fivének történetét *Garay* és *Arany* beszél-
ik el; egy nyomáson haladnak, de járásuk nem egyforma. *Garay* e
lélekemelő mozzanatban hősenek főleg népe iránt való szeretetét
s nagy erkölcsi erejét emeli ki; *Arany* — mint mondva volt —
a „nagyhitű király” szent életére, melylyel népére hatott, helyezi

a fősúlyt. Garay Nehémiás főpap szájába adja a döghalál borzalmainak leírását, Arany ezt maga beszéli el, megkapó epikai színezéssel. A király imádsága Garaynál általánosabb, Aranynál egészen a helyzetből merített s a mellett László bölcseségére valló. — A párhuzamból kitűnik, mennyivel tömörebb s megragadóbb az Arany leírása, mint a Garayé.

Garay:

A legépebb embernek pár óra kell,
Mit beszélek? egész utcák hullnak el!
Meg nem óv attól sem zár, sem épület
Megrohanja a barlangot, a hegyet.

Meg nem óvnak sem szépség, sem ifjuság,
Sem erő, sem hatalom, sem gazdagság;
A beteg lég maga az, mely hordja szét,
És hova nem jár, hova nem fér a lég?

Legelőször gyenge, bágyadt a beteg,
Minden tagján végig borzong a hideg;
Hideg után gyenge hőség áll elő,
Mint az ón, nehéz lesz a fej s szédülő.

Elsötétül a legszebb arcz hirtelen,
Éktelen rút, ólomszínűvé leszen,
Égető szomj bántja a belrészeket,
Félelem és nyugtalanság a szívet.

Erre a főt eszelősség kapja meg,
A szemek vad örülésben fénylenek.
Mint az izzó vas, az arcz most kigyulad,
A lélekezés majd sebes, majd elakad.

Végre hányás áll elő, vérrel vegyes,
Mondhatatlan fájdalmas és rémletes;
Egy fekély után másik keletkezik,
Míg egész test kelevénnyel megtelik.

Ily halállal halnak el hontársaink.
A ragály ellen nem tudnak orvosink;
Testvér testvért fut, rokonja rokonát,
A fiú anyját kerüli, ez fiát.

S rövid egy pár nap alatt (nem nagyítok)
Elpusztulnak falvak, népes városok;
Nincs ki ápoljon s temessen holtakat, —
Felerésze temetetlen ott marad . . .

A hegyhasadás mondáját
részében mondja el, terjengős

Arany:

— — — — —
— jaj annak a népnek, vétkezett az sokat,
Kit a bosszúálló Isten meglátogat.

Akkor is elküldte öldöklő angyalát,
Széles e hazában támaszta döghalált,
Rendre hullott a nép, mint midőn kaszálnak
Hull a fű előtte az éles kaszáznak.

A vérnek mezején bűzhödöző testek
Fojtó páráikkal lettek a győztesek,
A magyarok pedig omlottak szüntelen,
Keserű lett nekik a szép győzelem . . .

Minden utca és ház telve döghalottal,
De, hogy eltemetné, nincsen ember ottan,
Másson a holttestet hordták a mezőre,
Most az élő ember futott oda tőle.

Szomszédnak a szomszéd bajához nincs
köze.

Hamvából kialudt a barátság tüze,
Meggstunt a rokonság, nincs testvér, atyafi,
Elhagyák az apát fölnevelt magzati.

Édes anya, látván, hogy ajaka kékül,
Sikoltva szalad el beteg gyermekétül:
De futósabb lőn a halál sárga lába:
Elfogá s leverte az anyát futtába.

A reménység is, mely fogytig ki nem fárad,
Rövidebbre fogta most a kantárszárat:
Másson az esztendőt hatvanával mérte,
Most, ha volt egy napja, azzal is beérte.

Kiki mit gyakorlott, arra ment a szája:
Vagy imádkozásra, vagy káromkodásra, —
Mindegy, akármelyik haljon meg ha-
marabb:

Mi öröme annak, a ki élve marad? —

Garay műve XI. énekének 5-ik
bevezetéssel, míg magát a rend-

igazak. Mert Lászlónak bár „a hitért szíve melegen dobog“ — mondja Garay — „de keblén a *honfi érzés* fellobog:“

„Nem! — kiált fel, s szava, mint a dördület —
Igy nem alkszunk egy független nép felett!

Eddig Árpád vére független maradt,
Vérrel szerzett ősi honja még szabad ;
Istenemre! míg, királya, tehetem,
Szolgaságra nem fog jutni nemzetem! . . .

S ha Boleslaw átka Isten ostora,
Megimádva légyen büntető kara ;
De hol *Isten* volt a büntető bíró,
Ott az *ember* ne légyen bűnbosszuló!“ — (VIII. é. 60. l.)

Sok fényes lapja van a mi történelmünknek, s az, a melyik Szent-László királyunkról szól, a legfényesebbek közé tartozik. László egyik legnagyobb, vagy tán legnagyobb alakja korának; tekintélye honán kívül is messze elhat, fegyverétől népek rettegnek, igazságossága üldözötteket vonz udvarába, hadvezéri képességét egész földrész ismeri, lelkének nagysága s kegyessége általános tiszteletet gerjeszt iránta, s a mi jellemében a legdicsebb vonás: míg egyrészt a keresztény társadalom szellemének buzgón meghódol, másrészt országa s nemzete érdekeit első sorban hordja szívében, testestől-lelkestől *magyar*, s bölcsesége egyenlő súlyban tudja tartani az uralkodó közös szellemmel a nemzeti szellemet. Tiszta magyar faj, törzsökös nagy királyaink egyike. Mindazon tulajdonságokat, melyekkel a magyarság, legnagyobb hőseiben, méltán szeret büszkélkedni, egyesülve látták benne kortársai, a történelem és a hagyomány.

A történelem a tényeket jegyzi föl s a tárgyilagos igazságot hirdeti; a hagyomány az emlékek őre s tovaszállítója nemzedékről nemzedékre. E kettő után veszi át a költészet legszebb szerepét: a dicsőítést, mely a nagyok közt is csak a legnagyobbakat éri. Meg is találták költőink Szent-Lászlóban méltó és hálás tárgyukat. Alakja, jelleme, egész egyénisége s életének emléke oly erős hatással volt a magyar lantra, hogy hajdan úgy, mint később, meg kellett zendülnie dicsőítésére. S a czél mindig egy volt: a rendkívüli nagyságnak és hősiségnek magasztalása.

Garay előtt a költői feladaton kívül főkép a történeti hűség lebegett; műve kiterjed László életének minden mozzanatára, költemény alakjában, de a történetírás hiteles adataival akarta hősét a nemzet elé állítani, s azért műve Szent-László életének költői szépségeiben csillámló verses története. — *Vörösmarty* a békében bölcs, hadban rettentő, mindenkor pedig igaz magyart s e mellett a lovagot énekelte meg. — *Szász Károly*-nál is ezek a tulajdonságok emelkednek ki erősebben, — műve László alakjára különösen a Salamonhoz való viszonyában derít fényt. — A kegyes lelkű király szent életének egyik lélekemelő mozzanatát s hadviselő erejének emlékét pedig igazabban s közvetlenebb hatással senki nem örökítette meg *Arany*-nál. — A Szent-Lászlóról szóló költemények, több-kevesebb költői erővel ugyan, de egyetértőleg a történelem és hagyomány nyomain haladva kirdetik Lászlót páratlan alakúnak. A dicsőítés közös hangját erősíti a *Czakó Zsigmond* drámája is; de a nagy király jellemének megalakításában a költő egyedül marad eltérő felfogásával. Magát minden tekintettől függetlenül, Czakó merész kezekkel mintegy kiragadta hősét korának viszonyai közül, hogy feltüntesse benne a kiváló *embert* s meg-rajzolja a kényszerű helyzetben küzdő *egyént*. Hibázott, mert az eposi hősből erőnek erejével drámai hőst akart alkotni; de eredeti felfogása figyelemre méltó, s művének költői szépségeit megilleti az elismerés, — László pedig nála is éppen oly dicső alak, mint költőtársainál.

A magyar népnek, hagyományaiban és mondáiban, László egyik legkedveltebb alakja; *népszerű király*, a mi sokat jelent, mert azt bizonyítja, hogy a nép szája íze szerint való ember és hős volt, olyan, a kiről érdemes regélni, éneket mondani; a műköltészet pedig egyhangúlag hirdeti, hogy derék magyar hős és Isten kedvéből való igazi magyar király, kiről méltán mondhatja a történetíró, hogy dicsősége volt nemzetének.

Pintér Kálmán.

II.

A TANÁRI TESTÜLET.

a) Rendes tanárok.

Szám	A tanár neve	Tantárgyak, melyeket elő- adott	Osztályok, melyekben tanított	Heti tanórának száma	Tanárkodási évei- nek száma	Észrevétel.
1.	Bartos József,	Történelem, Földrajz,	V. B., VI., VII., I. A., II. B.,	16	19	Értekezleti jegyző.
2.	Drajkó Béla.	Hittan Görög nyelv, Történelem,	IV. B., V. A. B., VI., IV. A. B.,	18	17	Hitelemző.
3.	Firtinger Jakob	Magyar nyelv Német nyelv, Latin nyelv.	II. A., VI., VII., II. A.,	18	22	II. A. oszt. főnöke.
4.	Glass Ferencz,	Magyar nyelv Német nyelv, Latin nyelv,	I. B., IV. A., V. B., I. B.	19	2	I. B. oszt. főnöke.
5.	Hajnal Imre,	Magyar nyelv Latin nyelv,	II. B., II. B., VI.,	18	20	II. B. oszt. főnöke.
6.	Huszka József,	Rajzoló mért. Szabadkézi rajz	I.—IV., V. A. B., VI.,	24	14	A rajzszerék őre.
7.	Janky Károly,	Magyar nyelv Német nyelv,	IV. A., VIII.,	6	31	I g a z g a t ó.
8.	Kőrösi Albin,	Hittan, Természetrajz Számтан,	II. A., IV. A. B., V. A. B., VI., I. A.,	18	9	A természetrajzi és vegytani szertár őre.
9.	Martin Péter,	Német nyelv, Latin nyelv, Görög nyelv, Bölcsélet,	III. A., VII., VII., VIII.,	18	24	VII. oszt. főnöke,
10.	Dr. Maywald József,	Német nyelv, Latin nyelv, Görög nyelv,	V. A., V. A., VIII., VIII.,	18	23	VIII. oszt. főnöke. a tanári könyvtár őre.
11.	Mészáros József,	Hittan, Magyar nyelv, Latin nyelv, Szépírás,	III. A., III. A., III. A., IV. A., I. A.,	18	18	III. A. oszt. főnöke, hitelemző.

Szám	A tanár neve	Tantárgyak, melyeket elő- adott	Osztályok, melyekben tanított	Heti tanóráinak száma		Észrevétel.
				Heti tanóráinak száma	Tanárkodási évei- nek száma	
12.	Molnár Pál,	Magyar nyelv, Német nyelv, Latin nyelv, Történelem Szépirás,	III. B., III. B., III. B., III. B., II. A.	18	18	III. B. oszt. főnöke.
13.	Pintér Kálmán,	Magyar nyelv, Gör. és magy. irod. szemelvények	V. A. B., VI., VII., VIII., VI.,	17	18	VI. oszt. főnöke. a „Gyakorló iskola” ve- zetője.
14.	Réti Ferencz,	Magyar nyelv, Latin nyelv, Földrajz,	IV. B., IV. B., I. B., II. A.,	18	6	IV. B. oszt. főnöke.
15.	Dr. Schmidt Ágoston,	Mennyiségtan Természettan Fizik. földrajz	VII., VIII., VII., VIII., III. A. B.,	17	28	A természettani szertár őre.
16.	Sinkovits Ferencz,	Hittan, Számтан,	IV. A., I. B., II. B., III. B., IV. A. IV. B.,	18	1	IV. A. oszt. főnöke.
17.	Dr. Suták József,	Mennyiségtan	II. A., III. A., V. A. B., VI.,	18	2	V. B. oszt. főnöke.
18.	Szabady Gyula,	Hittan, Német nyelv, Latin nyelv, Szépirás,	I. A. B., II. B., III. B., IV. B., V. B., I. B.,	18	36	Hitelemző.
19.	Dr. Takáts Sándor,	Hittan Történelem, Gör. és magy. irod. szemelvény.	V. A. B., VII., III. A., V. A., VIII., V. A. B.,	18	6	V. A. oszt. főnöke,
20.	Titz Anta',	Hittan, Magyar nyelv, Latin nyelv, Szépirás,	VI., VIII., I. A., I. A., II. B.,	18	1	I. A. oszt. főnöke, hítségőnök.
21.	Tomcsányi Béla,	Világi Testgyakorlat	I.—VIII.,	26	11	A tornaszerek őre.

b) Rendkívüli tárgyak tanárai:

1. Titz Antal, k.-t.-r., a műénekeknek,
2. Rayé Lajos, világi, a francia nyelvnek,
3. Dr. Maywald József, k.-t.-r., a gyorsírásnak,
4. Dr. Pákozti Károly, világi, az egészségtannak tanára.

III.

Tudósítás a tanintézetről.

1. Általános ügyek.

A tanári testületben történt változások :

Ft. Lévay Imre úr, az intézetnek érdemekben gazdag és közszere-
tetben állott igazgatója, rendtársainak bizalma által a Kegyes-Tanítórend
magyarországi főnökévé választatván, 4 éven át bölcs tapintattal viselt
tisztétől megvált.

Helyét a Kegyes-Tanítórend ft. Kormányának intézkedéséből Janky
Károly, a mármaros-szigeti és n.-kanizsai gymnasiumok volt igazgatója,
intézetünk tanára foglalta el. Ugyancsak a ft. Rendkormány a tanártes-
tület mult évi tagjai közül dr. Vámos Károlyt Budapestre rendfőnöki
titkárrá, Karátsonyi Miklóst a szegedi, Pap Jánost és Sarang Józsefet a
temesvári, dr. Rauchbauer Józsefet a n.-károlyi s Vékony Józsefet a vesz-
prémi főgymnaziumhoz helyezte át tanárokká; helyökbe pedig Firtinger
Jakab és dr. Suták József szegedi, Körösi Albin és Martin Péter temes-
vári, Mészáros József kecskeméti tanárokat, továbbá Glass Ferencz, Sin-
kovits Ferencz és Titz Antal tanárjelölteket nevezte ki intézetünkhez. —
A tanév folytán 1891. szept. 29-én dr. Tóth György tanár lévai k. t. r.
házfőnökké s főgymn. igazgatóvá neveztetvén ki, helyét Szabady Gyula
érdemesült házfőnök és igazgató foglalta el.

A nmélt. Vallás- és Közoktatásügyi Minister úr Szirmai Antal
rendes rajztanárt a budapesti II. ker. egyetemi kath. főgymnáziumhoz,
helyébe pedig Huszka József n.-kállói főrcáliskolai rendes rajztanárt
nevezte ki ugyanazon minőségben.

A tanártestület az igazgató elnöklete alatt 1891. aug. 28-án tar-
totta alakuló értekezletét. Aug. 29., 30., 31-én tartattak a javító, pótló
és magánvizsgálatok.

Az 1891—92 iki tanévre való beiratások szept. 1., 2., 3-án tartat-
tak, 4-én volt az ünnepélyes „Veni Sancte“, s az osztályrendezés. tör-
vényolvasás stb. után 7-én kezdődött a rendes tanítás.

Nagyságos dr. Erődi Béla, kir. tankerületi id. főigazgató úr, két ízben látogatta meg hivatalosan az intézetet s volt jelen az előadásokon.

Ft. Lévay Imre, Rendfőnök úr, titkára kíséretében, szintén több ízben tett látogatást az egyes osztályokban.

Az érettségi vizsgálat júniushó 1—4-én tartatott Nagyságos dr. Erődi Béla, kir. tanácsos és tankerületi id. főigazgató úr elnöke alatt.

A tanártestület tagjai közül a lefolyt tanévben irodalmilag működtek: Huszka József, Kőrösi Albin, dr. Maywald József, Pintér Kálmán, dr. Schmidt Ágoston, dr. Suták József és dr. Takács Sándor részint a tudományos, részint az időszaki irodalomban.

Dr. Schmidt Ágoston tanárt a nmélt. Vallás- és Közoktatásügyi Minister úr az Országos Közoktatási Tanács tagjává nevezte ki.

A tanév, a vizsgálatok befejezése után, jún. 29-én ünnepélyes hálaadó istentisztelettel végződött.

2. Vallási és fegyelmi ügy.

Az ifjúság, a téli időszak kivételével, naponkint sz. misét hallgatott, melyet vásár- és ünnepnap keresztény oktatás előzött meg; ötször végezte ez évben a sz. gyónást és ugyanannyiszor járult az Úr asztalához; a husvétii sz. gyónást a szokásos sz. gyakorlatok előzték meg; elenvolt az anyaszentegyház által rendelt nyilvános körmeneteken is. — A dicsőségesen uralkodó I. Ferencz József ap. király s ő felsége a királyné magas névnapjain és a koronázás évfordulóján — mint nemzeti ünnepeken — ünnepélyes sz. misék tartattak. Gyászistentisztelet volt okt. 6-án az aradi vértanúkért, jan. 5-én Lutter Nándor tankerületünk boldogult főigazgatójáért, kinek temetésén is jelenvolt a tanári testület; márcz. 2-án I. Ferencz király halálának évfordulóján; máj. 12. Baross Gábor m. kir. kereskedelemügyi ministerért és máj. 21. Klapka György 1848—49-iki honvédtábornokért, mely napokon azonban az előadások rendesen folytak. Szabó Istvánnak, a nagy hellenistának halála alkalmával a tanártestület részvétiratot küldött az illető plebániához.

A hittani vizsgálatok méltóságos és főt. Márkus Gyula címz. püspök, pápai házi praelátus, apát-kanonok és központi papnöveldei kormányzó úr, mint érseki biztos, jelenlétében tartattak meg május hó 5-én, junius hó 10., 11. és 13-án. — A más vallású tanulók a hittanban saját lelkészeiktől nyertek oktatást, az előmenetelről pedig bizonyítványt.

Az iskolai törvényeket az év folyamán kétszer olvasta fel az igazgató az ifjúságnak.

A fegyelmi intézkedések az igazgató s a tanári kar a nm. Vallás- és Közoktatásügyi Minister Úrnak 1890. évi 23.583. sz. a. kélt rendeletével kiadott Középiskolai Rendtartás II. fejezetének 13—18. §§. szerint foganatosította.

3. *Iskolai ünnepélyek.*

1891. szept. 21-én a tanuló ifjúság, az igazgatóval s a tanártestülettel élén, gr. Széchenyi István születésének 100. évfordulója alkalmából hazafias ünnepélyt tartott. Sz. mise után a tanuló ifjúság a díszteremben gyűlt össze. Az igazgató lelkes megnyitója után a főgymn. énekkar a Szózatot énekelte, azután Fritz József, 8. oszt. tanuló szavalta Széchenyi emlékezetét Arany Jánostól; majd Pintér Kálmán tanár tartott Széchenyiről igen érdekes, tanulságokban gazdag s művészileg kidolgozott felolvasást, melyet szavalat követett s az ünnepélyt a Hymnusz eléneklése zárta be. Ki volt függesztve Széchenyi István olajfestményű képe, melyet nagyságos Morlin Imre úr engedett át ez ünnepi alkalomra. A kép fölött diszes koszorú függött.

1891. nov. 4-én ft. Lévy Imre Rendfőnök úr nevenapjának előestéjén a tanuló ifjúság sikerült hangversenyt rendezett.

1892. évi júniushó 8-án, Ő Felsége I. Ferencz József, Apostoli Királyunk koronáztatásának 25 éves jubileuma alkalmával, ft. Lévy Imre rendfőnök úr által czelebrált ünnepélyes sz. mise után, a tanári testület az ifjúsággal hazafias iskolai ünnepélyt rendezett. Az igazgató a nap jelentőségéhez mért, hévvel és ihlettel teljes beszédben fejtette ki a 25 éves alkotmányos uralkodás áldásait, az ifjúságot az Isten, a Haza és a Király iránti törhetetlen hűségre buzdítván. Az ünnepélyt Molnár Pál tanár felolvasása a Magyar Sz. Koronáról s a Szózat és a Hymnus eléneklése, valamint hazafias költemények szavalása tette teljessé. A felékesített díszterem előterében a Felség olajfestményű arczképe díszes babérkoszorúval s nemzeti színű szalagsokrokkal volt körülvéve. Az ünnepélyt a ft. rendfőnök is megtisztelte jelenlétével.

A koronázási jubileum alkalmából a fővárosi középiskolák által tartott tornaversenyben az intézetnek 104 növendéke vett részt, Tomcsányi Béla tornatanár vezetése alatt. A versenyen 3 tanuló nyert ezüst érmet, u. m. Csiky János 8., Lengyel Béla 7. és Schier Aladár 5. A. osztálybeli tanulók.

4. *Egészségügy.*

A tanulók egészségi viszonyai az év folyamán általában véve jók voltak; tömegesebb betegedések nem fordultak elő. A kerületi orvosok a családokban előfordult járványszerű vagy ragályos betegségek alkalmával az ott lakó tanulókat az iskolától ovatosságból visszatartották.

Dr. Pákozdi Károly úr, az intézet iskolaorvosa s egészségtanára szept. 14. és 15-én az összes ifjúságon szemvizsgálatot tartott, melynek eredménye általában igen megnyugtató volt. Ugyancsak az ő jelentése szerint: a tanuló ifjúság testi fejlettsége általában kielégítőnek jelezhető.

Az egészségügyi előadásokban a 7. osztály tanulói közül 50, a 8-ikéi közül 32 vett részt, kiknek szorgalma és előmenetele általában kielégítő volt.

A 8. osztály tanulói f. évi jan. 24-én a fővárosi mentő egyesület helyiségét és berendezését is meglátogatták s az igazgatóság szíves engedélyével a sebkötözések és egyéb eljárások elemeibe is bevezetettek.

5. Tanulmányi ügyek. Tanári tanácskozások. Iskolai vizsgálatok.

A tanulmányi ügyeket illetőleg az igazgató s a tanári kar a nm. Vallás- és Közoktatásügyi Minister úrnak 1890. évi 23.583. sz. a. kelt rendeletével kiadott Középiszkolai Rendtartás 19—32. §§-ai szerint járt el.

A nevelésben és oktatásban szükségelt egységes eljárás és egyöntetű módszer érdekében megtartattak az 1890. évi Középiszkolai Rendtartás IV. fejezete szerint a tanácskozások. Az ellenőrző tanácskozások eredményéről a növendékek és szülők értesítettek.

Az iskolai vizsgálatokra nézve u. a. Rendtartás V. fejezete volt irányadó.

6. Gyakorló-Iskola.

A Gyakorló-Iskola működésének huszonhatodik évét az 1891. szept. 20-án tartott alakuló ülésén nyitotta meg. Ez alkalommal tisztviselőkké kijelöltettek: Virág Gyula 8. oszt. tanuló 1. jegyzővé, Navratil Ákos 7. o. t. 2. jegyzővé, Csávósy Ignác 8. o. t. könyvtárossá, Sztár Ferencz 7. o. t. segédkönyvtárossá, Verebély Tibor 8. o. t. pénztárossá, Somsich Miklós 7. o. t. ellenőrré. Bírálók, a 8. osztályból: gr. Csekonics Gyula, Dalmady Ödön, Janny Gyula, Hóman Ottó, Szauner Zsigmond, — a 7. osztályból: Merkl Adolf, Pinsker Emil, Till Antal, Bradách Emil és Schmich Vilmos. A tagok száma, a 6. oszt. bejáró tagokkal együtt, 150 volt.

A 24 rendes ülésen fölolvastatott 49 mű s ugyanannyi bírálat, ezeken kívül 8 bíráló tanulmány. A beadott művek közt legtöbb volt a prózai dolgozat, és pedig: 16 értekezés, 12 elbeszélés és rajz, 4 fordítás. — Szavalat volt 47, ezek közt dicséretes 12, jó 15, elismerésre méltó 4. A szavalatok közt voltak monológok és drámai részletek is. E téren legtöbb sikert arattak: Fritz József, Purt Ernő és Virág Gyula 8-ik, Frankl Ödön és Frivaldszky Géza 7. oszt. tanulók. Szorgalmas szavalók kerültek ki a 6. osztálybeliek közül is.

Szavalat-versenyt három ízben rendezett a Gy.-I., u. m. febr. 14-én komoly tárgyú darabbal, s ekkor 3 versenyző közül nyertes lett Frankl Ödön 7. o. t.; febr. 21-én a komikus szavalat nyertese lett br. Malcomes Béla 6. o. t., mindkét esetben az 1. díjat a Gy.-I. pénztára fizette; márcz. 6-án és 27-én pedig hat versenyző közt az első jutalmat Fritz

József 8. o. t., a másodikat Virág Gyula 8. o. t. nyerte el. A jutalmakat Csávósy Ignác 8 - és Somsich Miklós 7. o. tanulók tűzték ki.

Alkalmi üléseket tartott a Gy.-J. az idén is a nemzeti irodalom nagyjainak emlékére, így Vörösmarty és Madách születése napján; márcz. 13-án pedig a tanártestület jelenlétében sikerült szabadság-ünnepet rendezett.

A vezető tanár intézkedése folytán, buzdítás és jutalmazás céljából, ez idén kezdte szerkeszteni a Gy.-J. jegyzője az „Érdemkönyv“-et, melybe a kiválóbb dolgozatok vétetnek föl. A bírálók az idén 24 művet találtak erre érdemesnek.

A könyvtár a folyó tanévben gyarapodott ajándékokból 12 művel 22 kötetben, vásárlás útján 37 művel 49 kötetben, — összesen 49 művel 71 kötetben. A pénztári bevétel volt 189·12 frt, a kiadás 138·77 frt, maradék 50·35 frt.

A Gy.-I. irodalmi pályázatai:

1. Magyar irodalmi tétel: Kölcsey Országgyűlési Naplója. — Meddő maradt.

2. Latin irod. tétel: Az Aeneis VI. énekének gondolatmenete latin nyelven. — A jutalmazott mű szerzője: *Virág Gyula* 8. o. t.

3. Görög irod. tétel: Sokrates valláserkölcsei nézetei Xenophon nyomán. — Meddő maradt.

4. Német irod. tétel: Goethe és Schiller néhány balladájának összehasonlítása, németül. — A jutalmazott mű szerzője: *Zimburg Arthúr* 7. o. t.

5. Történelmi tétel: Az Anjouk szerepe hazai művelődésünk fejlődésében. — A jutalmazott mű szerzője: *Mustó Sándor* 8. o. t.

6. Fizikai tétel: Archimedes elve és fontosabb alkalmazásai. — A benyújtott dolgozat szerzője dicséretben részesült.

7. Műfordítás latinból: Horátius 4. k. 7. óda. — A jutalmazott mű szerzője: *Fchér Jenő* 8. o. t.

8. Óda Széchenyi emlékezetére. — Nyertese: *Virág Gyula* 8. o. t.

Az 1—6. tétel jutalmát (2 †) a Gy.-I. pénztára adta, a műfordítását tek. dr. Bánrévy Ferencz ügyvéd úr, az ódáét pedig *Szarvassy Sándor* 8. o. t. ajánlotta föl. — A pályázati dolgozatokat a 8. osztály szaktanárai bírálták meg.

A Gy.-I. évvégi ünnepét díszes közönség és a tanártestület jelenlétében f. é. május 22-én tartotta a következő tárgysorozattal:

1. Szózat. — Énekkar.

2. a) Műfordítások. — *Virág Gyula* 8. o. t. — b) Birálat. — *Verebély Tibor* 8. o. t.

3. Nép dalok cimbalmon. — *Szinnyey Ferencz* 6. o. t.

4. Szavaltat (Faust monológja). — *Fritz József* 8. o. t.

5. Bűvös vadász. (Ima és vadászkar) Weber. — Énekkar.

6. Szavaltat. (Víg monológ Gabányitól.) — *Purt Ernő* 8. o. t.

7. Népdalok: Nikolics S. — Énekkar.
8. Évi jelentések és a pályázatok eredményének kihirdetése.
9. Az igazgató beszéde.
10. Induló Huber K.-tól. — Énekkar.

•

7. *Gymnasiumi énekiskola.*

Az énekiskolának a lefolyt tanévben 47 kezdő és 48 haladó, összesen 95 tagja volt, kiket heti 5 órában Titz Antal k. r. tanár tanított. Miként az előző években, úgy most is főleg az egyházi énekekre fordítottatott kiváló gond. Három kisebb misén kívül előadta az ifjúság Mercedante nagy „Terza Messa“-ját; azonfölül előadott még az ifjúság több vegyes karra irt négyest és pedig nemcsak a gymnasium kápolnájában, hanem a főváros más templomaiban is. Az isteni szolgálaton kívül az énekkar több gymnasiumi ünnepélyen is működött; nevezetesen 1891. nov. 4-én Lévay Imre rendfőnök úr névünnepeinek előestéjén; 1892. márczius 24-én jótékonycélú hangversenyt rendezett, mely a gymn. Legélyző-egyesület alaptökéjének 107 frtot jövedelmezett; résztvett a gyakorló iskola évváró ülésén 1892. május 22-én, valamint junius 8-án a koronázási jubileum alkalmából rendezett ifjúsági ünnepélyen.

8. *Tanszerek gyarapodása.*

1. A természetrajzi gyűjtemény ajándékozások és vétel útján gyarapodott.

A szertárnak ajándékoztak: Lövészy Nándor IV. A. oszt. t. egy mátyást (*Garrulus glandarius*) és 1 arany máringót (*Oriolus galbula*); Navratil Dczső IV. A. oszt. t. több madárfészket; Szalay István IV. A. oszt. t. 1 vadkacsát (*Anas boschas*) és egy tengeri pók (*Maja squinado*) felső héját; Malcomes Béla br. VI. oszt. t. 1 homoki viperát (*Vipera ammodytes*), 1 tüskés ráját (*Raja clavata*), 1 kis czápát (*Spinax niger*), 2 repülő halat (*Dactylopterus volitans*) és 2 széles rákot (*Cancer pagurus*); Kauser Jakab IV. A. oszt. t. egy db. mauthauseni gránitot.

A múzeum számára vétetett több fentartásra szánt czikken kívül 1 db. platinahegyü forrasztócső és e segédkönyv: J. M. Hinterwaldner, Wegweiser für Naturalien-Sammler.

2. A fizikai szertár számára szereztetett:

1 voltmeter, 1 ampéremeter.

3. A történelmi és földrajzi tanszerek vétel útján következőkkel szaporodtak: 33 db. Langl-féle történelmi kép (nagy ivrét alakban, olajnyomás- és sepia-modorban) az egyes művelődési korszakok legkiválóbb műépületeinek szemléltetésére; 14 db. Hölzel-féle földrajzi kép (nagy

ívrétű chromolithographiai tábla), a földfelület legjellemzőbb alakulatainak szemléltetésére; Magyarország és Afrika legújabb iskolai fali térképe (Hölzel és Társa magyar földrajzi intézetének kiadása) 2—2 példányban. Összesen 123 frt 40 kr. értékben.

4. Az ornamentalis rajzhoz vétetett: Perrot et Chipier, Histoire de l'art, 5 kötetes nagy műve 81 frt értékben.

9. Tanári könyvtár.

1. Vétel útján szereztetett 26 iskolai könyv; továbbá: Kleyer, Elektrische Erscheinungen 157—168. — Oncken, Allgemeine Geschichte 186—191. — Roscher, Lexicon der Mythologie 20—21. — Magyar nyelvtörténeti szótár III. 2—8. — Petrik, Magyarország bibliographiája III. 4. — Heinrich, Deutsche Verslehre. — Düntzer, Herders Cid. — Bodnár, A magyar irodalom története I. II. 1—3. — Stejskal, Repertorium. — Kluge, Etymologisches Wörterbuch 1. 2. — Cantor, Geschichte der Mathematik II. 1. — Gebhardt, Horazische Oden. — Sanders, Hauptschwirigkeiten. — Reclus, A hegyek története. — Heller, A physika története. I. — Emlékkönyv a term. tud. társulat félszázados jubileumára. — Dortsák, Tájékoztató. — Dortsák, Paedagogiai dolgozatok. — Kardos, A magyar szépirodalom története. — Didon, Jézus Krisztus 1—2. — Fröhlich, Kinematika. — Oehler, Klassisches Bilderbuch. — Kovács és Sziklai, Koronázási emlékkönyv. — Jekelfalussy, A magyar korona országainak helységnévtára. — Ezeken kívül a m. t. Akadémia kiadványai.

Tudományos folyóiratok és szakközlönyök: Budapesti Szemle. — Nyelvőr. — Philologiai közlöny. — Természettudományi közlöny a pót-füzetekkel együtt. — Századok. — Történelmi tár. — Földrajzi közlemények. — Történelmi életrajzok. — Hadtörténelmi közlemények. — Turul. — Tanáregyleti közlöny. — Ethnographia. — Irodalomtörténeti közlemények. — Kath. Szemle. — Athenaeum. — Zeitschrift für die österr. Gymnasien. — Zeitschrift für den mathematischen Unterricht. — Praktische Physik.

2. Ajándékok. A Franklin-társulat, Athenaeum, az Eggenberger-féle könyvkereskedés több iskolai kiadványukat voltak szivesek a könyvtár számára megküldeni. — További adományok: A kolozsvári egyetemtól 1 füzet; a közokt. miniszteriumtól: Fischer, Palissy élete és művei; az orvosok és természettudósok vándorgyűlési bizottságától: Bunyitay, Nagyvárad természetrajza. — Ngos Dr. Gárdos János úrtól a Petermann-féle Mittheilungen 48 évfolyama, diszesen bekötve.

Az igazgatóság kedves kötelességének tartja, a szives adakozóknak e helyt is hálás köszönetét kifejezni.

10. Jótékonyság.

1. „*Flór Gyula emlékdíja*“, melyet néhai Flór Ferencz orvostudor és neje nagyságos Flór Leonóra asszony az 1852-iki decz. hó 24-én elhunyt gyermekök emlékezetére egy hatodik osztálybeli jó erkölcsű, de szegény tanulónak a tanári kar előterjesztése folytán alapítottak, jelen tanévre Zsigmond István tanulónak íteltetett oda, ki 40 frtnyi díjban részesült.

2. „*Gróf Könyeg Aulendorf Móríc az alapítványa*“, melyet méltóságos Könyeg Aulendorf grófné, született Csáky Gizella grófnő az 1873-iki november hó 5-én elhunyt feledhetetlen gyermekének örök emlékezetére élete folytáig, halála esetére pedig örököszeit kötelezőleg örök időkre, egy szegénysorsú, de szorgalmas s jó magaviseletű tanuló részére tett, jelen tanévben a tanári kar ajánlata folytán Pálos Hugó VII. osztálybeli tanulónak adatott, ki 120 frtnyi jutalomdíjban részesült.

3. Az e tanintézetben 28 év óta fennálló „*Segélyző-Egyesület*“ választmánya ezen tanév első felében 693 frttal, a másodikban pedig 520 frttal segélyezett és pedig

az I. félévben:

1 tanuló egyenkint . . .	22 forinttal =	22 frt.
2 „ „ . . .	20 „ =	40 „
3 „ „ . . .	18 „ =	54 „
1 „ „ . . .	16 „ =	16 „
4 „ „ . . .	15 „ =	60 „
1 „ „ . . .	13 „ =	13 „
1 „ „ . . .	14 „ =	14 „
9 „ „ . . .	12 „ =	108 „
24 „ „ . . .	10 „ =	240 „
9 „ „ . . .	8 „ =	72 „
1 „ „ . . .	11 „ =	11 „
1 „ „ . . .	7 „ =	7 „
6 „ „ . . .	6 „ =	36 „
tehát 63 „ összesen . . .	„ =	693 „

a II. félévben:

1 tanuló egyenkint . . .	18 forinttal =	18 frt.
2 „ „ . . .	17 „ =	34 „
2 „ „ . . .	16 „ =	32 „
1 „ „ . . .	15 „ =	15 „
12 „ „ . . .	11 „ =	132 „
3 „ „ . . .	10 „ =	30 „
15 „ „ . . .	9 „ =	135 „

12 tanuló egyenkint . . .	8 forinttal =	96 frt.
4 „ „ . . .	7 „ =	28 „
tehát 52 tanuló összesen		520 „

Mindkét félévben 115, illetve 54 tanuló segélyezett 1213 forinttal.

4. A „*Szepesi-féle aranyat*“, mint az 1858—59-iki 8 ik osztályu tanulók által az érettségi vizsgálat alkalmával a legjobb görög dolgozatot készítő tanuló számára alapított jutalomdíjt — az idén Éberling Árpád nyerte. Ez ösztöndíj boldogult Szepesi Imréről, a class. tudományok lelkes művelőjéről neveztetett el, ki haláláig ezen ösztöndíjnak egyszersmind kezelője is volt.

5. Szabó Istvánnak, a nagy hellenistának emlékére dr. Bartók Géza úr által évenként felajánlott arany az idén Verébely Tibor 8 osztálybeli tanulóinak íteltetett oda, ki a görög philológiában kiváló előmenetelt tanusított.

6. „*Trautwein nep. János-féle alapítvány.*“ Az igazgató az 1872. 3-iki 8. oszt. tanulók által 200 frtnyi értékpapirban tett alapítvány kamatját az alapító levél értelmében ezen évben Mustó Sándor 8. osztálybeli tanulóinak adta.

7. A „Sz. G. V. 1000 frtos alapítványa,“ melyet alapító egy, a magyar sz. Korona területén született magyar ajkú és magyar nevű, egyszersmind szegénysorsú, de jó viseletű és szorgalmas tanuló részére tett. Ezen alapítvány 52 frtnyi kamatját a tanára testület közgyűlésileg az idén Lazay Aladár II. A. osztálybeli tanulóinak ítélte oda.

8. „*Somogyi-féle alapítvány.*“ Néhai Somogyi Károly, esztergomi főszékesegyházi apátkar nyok az esztergo ni székeskáptalannál 4%-os aranyjárdék kötvényekben 8000 frtnyi örökös alapítványt tett azon óhajással, hogy annak 320 arany frtot tevő évi kamataiból a kegyes tanítórendiek budapesti főgimnáziumában járó rém. kath. szegény, jó viseletű s előmenetelű tanuló számára 8 ösztöndíj szerveztessék, egyenként 40 arany frtjával, úgy, hogy minden egyes osztályhoz csak egy ösztöndíj legyen kötve. Ezen ösztöndíj alapnak a folyó évre esedékes kamatait, a jelen tanévben a következő ifjak nyerték: Pecsics Sándor 8., Pinsker Emil 7., Twirst Gyula 6., Tóth Zsigmond V. B., Müller Antal IV. B. (az első félévre), Pinke Zoltán III. B., Bräuer István II. B. és Schuler Dezső I. B. osztálybeli tanulók. Müller Antal 1892. márczius 13-án meghalálózván, a második félévre eső ösztöndíjrészlet (20 ar. frt) az alapítólevél értelmében a főgymn. Segítő-egyesület alaptőkéjéhez csatoltatott.

9. Szokolovics József, m. k. miniszterelnöki titkár úr ó nsága néhai Szokolovits Iván fia emlékére az 1887/8-iki tanévben 100 frtos alapítványt tett 5%-os 156.004 számú magyar papirjárdék-kötvényben egy II. A. osztálybeli tanuló részére „Néhai Szokolits Iván emlékére tett ala-

pítvány“ név alatt. Ezen alapítvány kamatait megkapta: Zeisinger Róbert II. A. oszt. tanuló.

10. Néhaj Zbiskó-féle segélydíjra kijelöltettek: Marschall Kornél 3. A. és Stróbl Gyula 3. A. oszt. tanulók.

Königsseg grófné ő méltósága adományából 24 pár kötött kézrevaló osztatott szét a kisebb tanulók közt.

Jutalomkönyvek:

Jutalomkönyveket kaptak: A Fekésházy-alapítványból a nmélt. Vallás- és Közoktatásügyi Ministeriumtól: Navratil Ákos 7., Szitár Ferencz 7., Vasdényey Pál 6., Szemenyei Kornél 5. B., Makay Dezső 4. A. osztálybeli tanulók. Pintér Kálmán tanár úr adományából: Paulay Pál 2. A., Vajda Ödön 1. A. és Evva Ferencz 1. B. oszt. tanulók.

Ft. dr. Kiss János úr, a Sz.-István-Társulat igazgatójának ajándékából 600 db. sz. Alajos képet osztott ki az igazgató a tanuló ifjúság közt.

Az országos állatvédő egyesület adományából 170 db. könyvecske osztatott ki az ifjúság közt.

Ft. dr. Robitsek Ferencz, központi papnöveldei tanulmányi felügyelő úr 350 példányt ajándékozott a tanuló ifjúságnak azon beszédből, melyet Szentséges Atyánk, XIII. Leo pápa, 1891. okt. hó elején az előtte megjelent kath. ifjúsághoz intézett.

Fogadják a nemeslelkű adakozók adományaikért, melyekkel az intézet tan- és művelődési eszközeit szaporítani, a szegénysorsú ifjak bajait enyhíteni, a szorgalmasabbakat jutalmazásaikkal kitüntetni kívánták, az igazgatóságának az illetők részéről is kifejezett hálás köszönetét.

IV.

Az 1891—92-iki iskolai évben végzett tananyag.

VIII. osztály.

Hittan. A kath. egyház története. Dr. Wappler Antal könyvének IV. része után. Hetenkint 2 óra. **Titz Antal.**

Magyar irodalom. A magyar irodalom fejlődésének áttekintése. A régibb irodalom rövid tárgyalása után főleg az újabb irodalom tüzetes ismertetése, a nevezetesebb irodalmi jelenségek méltatása és a főbb irányok megjelölése mellett. Nagyobb irodalmi és történelmi tanulmányok iskolai olvasása. T. k. Beöthy Zsolt: A magyar nemzeti irodalom történelmi ismertetése. Het. 3 óra. **Pintér Kálmán.**

Német nyelv. Költői olvasmány: Goethe „Iphigenie auf Tauris.“ — Fordítás, elemzés, szerkezeti és széptani fejtegetések, nyelvtani és tárgyi magyarázatok; közben irodalomtörténeti ismertetés. — T. k. Goethe: „Iphigenie auf Tauris“ magyarázta Bauer Simon. — Het. 2 óra.

Janky Károly.

Latin nyelv. Horatiusból Od. I. 1. 3. 4. 14. 22. 24. — II. 3. 7. 10. 14. 16. 17. 18. — III. 1. 2. 3. 23. 29. 30. — IV. 7. — Epod. 1. 2. 10. — Sat. I. 1. 6. — II. 6. — Epist. I. 2. 7. 10. 20. — Ars poetica szemelvényekben. — Tacitusból válogatott részletek az Annales I. II. III. és VI. könyveiből. Az írók életrajza és művei. Nyelvtani, tárgyi és aesthetikai magyarázatok. Régiségtan. — K. k. Bartal, Horatii opera omnia. — Petrovich, Taciti Annales. — Cserép, Római régiségtan. Het. 5 óra. **Dr. Maywald József.**

Görög nyelv. Szemelvények az Ilias 7. 8. 9. 11. 15. 16. 18. 19. 22. 24. énekeiből, közel 2000 sor. — Platonból a „Kriton“ című dialogus. — Nyelvi és tárgyi magyarázatok; aesthetikai fejtegetések. — K. k. Dr. Csengeri János, Homeros Iliasa bő szemelvényekben. — Horváth Zs., Platon Sokrates védelme és Kritonja. — Het. 4 óra.

Dr. Maywald József.

Történelem. A magyarok oknyomozó története 1848-ig, kiváló tekintettel az alkotmány fejlődésére s a művelődési viszonyokra. T. k. Varga Ottó. A magyarok oknyomozó története. — Het. 3 óra.

Dr. Takáts Sándor.

Természettan. Hőtan. Mágnesség. Elektromosság. Kosmographia elemei T. k. Dr. Schmidt Á. Természettan. — Het. 4 óra.

Dr. Schmidt Ágoston.

Mennyiségtan. Az összes algebrai és geometriai tananyag ismételése és a kapcsolástan. T. k. Dr. Lutter N. Mennyiségtan elemei. — Het. 2 óra.

Dr. Schmidt Ágoston.

Bölcsészeti előtan. A psychologia és logika elemei. A lelki élet ön állósága. A lelki jelenségek főbb csoportjai. Az értelmi fejlődés. A logikai formák. A tudományok felosztása és a főbb módszerek. T. k. Joli H. Philosophiai propaedeutika. — Het. 3 óra.

Martin Péter.

Testgyakorlás. Katonai- és tornázó rendgyakorlatok. Szabadgyakorlatok. kézi szerekkel is. Szergyakorlatok a csapatok erejéhez és fejlettségéhez mérten. Tornajátékok. — Het. 2 óra.

Tomesányi Béla.

Egészségtan. Bevezetés az egészségtanba. A munka és foglalkozás: a test ápolása a fertőző betegségek; az életmentés. T. k. Dr. Fodor József. Egészségtan. — Het. 1 óra.

Dr. Pákozdi Károly.

VII. osztály.

Hittan. Ker. kath. erkölctan dr. Wappler A. könyvének III. része után. — Het. 2 óra.

Dr. Takáts Sándor.

Magyar nyelv. Poetika, a költői műfajok elmélete, tekintettel történeti fejlődésükre, főleg a mintául szolgált remekművek taglaló ismertetése. Költői magánolvasmány mellett megfelelő aesthetikai és poetikai értekezéseknek, továbbá Katona Bánkbánjának és Kisfaludy K. Csalódások cz. művének iskolai olvasása és magyarázása. T. k. Névy László: Poetika. A költői műfajok elmélete. Olvasmányok a poetikához. — Het. 3 óra.

Pintér Kálmán.

Német nyelv. Goethe, Hermann u. Dorothea és Schiller, Wilhelm Tell. Olvasás közben széptani fejtegetések, nyelvi és tárgyi magyarázatok, beszédgyakorlatok. T. k. Goethe, Hermann u. Dorothea, magyarázata Weber Rudolf. Schiller, Wilh. Tell, magyarázta Bauer Simon. — Het. 3 óra.

Firtinger Jakab.

Latin nyelv. Cicero beszédeiből az 1-ső beszéd Catilina ellen; Philipp. II. — Cicero leveleiből: Ad fam. V. 7. XIV. 4. — Ad Att. I. 19 II. 22. III. 1. 3. 4. 5. 6. — Vergilius Aeneiséből I—III. ének. — Az írók életrajza. Nyelvi és tárgyi magyarázatok. Régiségtan. K. k.

Ciceronis Orationes selectae ed. Dávid. — Vergilii Aeneis ed. Pirchala. Ehhez magyarázó jegyzetek u. a. szerzőtől. — Cserép. Római régiségtan. — Het. 6 óra.

Martin Péter.

Görög nyelv. Homeros Iliasából az I. és II. ének. — Hom. élete, a hom. eposok sorsa, a trójai mondakör, az Ilias tartalma. — Herodotosból: De Arione citharoedo. De moribus Persarum. Babylonis descriptio. De fontibus Nili. De Graecorum deorum et oraculorum origine Aegyptia. De crocodilo. De Rhampsinito, rege Aegyptiorum, eiusque thesauris. De pugna Marathonica. De pugna apud Thermopylas. — Herodotos élete. — Az ó és új ióniai szójárás főbb sajátosságai. — Alak- és mondattani ismételés. Tárgyi magyarázatok. — T. k. Dr. Csengeri: Homeros Iliasa bő szemelvényekben. Dávid: Herodoti epitome. Dr. Maywald görög nyelvtana. — Het. 5. óra.

Martin Péter.

Történelem. Egyetemes politikai földrajz világtörténelmi áttekintésekkel, kiváló súlyt fektetve századunk nevezetesebb történelmi eseményeire. T. k. Scholtz Albert, Politikai földrajz. — Het. 2. óra.

Bartos József.

Természettan. Bevezető természettani alapfogalmak. Mechanika. Hangtan és fénytana. T. K. Dr. Schmidt Á. Természettan. — Het. 4 óra.

Dr. Schmidt Ágoston.

Mennyiségtan. A másodfoku egyenletek teljes elmélete. A geometriai haladványok és azok alkalmazása. Algebrai kifejezések grafikai ábrázolása. Gömbölyű testek. T. k. Dr. Lutter N.: A mennyiségtan elemei. — Het. 3 óra.

Dr. Schmidt Ágoston.

Testgyakorlás. Mint a VIII. osztályban.

Egészségtan. Bevezetés az egészségtanba. A táplálkozás, lakás. T. k. Fodor József: Egészségtan. — Het. 1 óra.

Dr. Pákozdi Károly.

VI. osztály.

Hittan. Ker. kath. hittan, dr. Wappler A. könyvének II. része után. — Het. 2 óra.

Titz Antal.

Magyar nyelv. a) Költői olvasmány: Shaksperetől Coriolanus. A tartalmi magyarázat mellett a drámai szerkezet megértetése. b) Rhetorika, a prózai műfajok elmélete, tekintettel történelmi fejlődésükre, főleg a görög, latin és magyar irodalomban. Megfelelő szónoki művek és retorikai értekezések olvasása, főtekintettel az olvasókönyvben foglaltakra. T. k. Névy László: Rhetorika. A prózai műfajok Elmélete. Coriolanus. Bevezetéssel és magyarázatokkal ellátta Névy László. — Het. 3 óra.

Pintér Kálmán.

Német nyelv. Bürger, Goethe és Schiller jelesebb balladáinak fordítása s elemzése a ballada történetének áttekintésével. Tárgyi magya-

rázatok, nyelv- és mondattani ismétlések. T. k. Heinrich G. Német balladák és románczok. — Het. 3 óra. **Firtinger Jakab.**

Latin nyelv. Sallustii Bellum Jugurthinum, egészen. — Vergilius Aeneiséből a II. ének egészen a IV. ének kivonatosan. — Cicero beszéde: De imperio Cn. Pompei egészen — T. k. Bartal-Malmosi, Sallustius. — Jánosi, Jegyzetek Sallustius műveihez. — Pirchala, Vergilius Aeneise, jegyzetekkel ugyanattól. — Dávid István, Ciceronis Orationes selectae. — Cserép, Római régiségtan. Het. 6 óra.

Hajnal Imre.

Görög nyelv. A μ végű igék, az igék 5—8. osztálya. A mondattan röviden, részben a nyelvtani, részben az olv. könyvben összeállított vázlat szerint; szóemlézés. — Olvasmányok: A gyakorlókönyv Xen. Anab. I. könyve után készült pontjai, néhány kihagyással. — Xen. Mem. I. 4. 5. II. 1. 4. III. 6. 7. 12. IV. 1. 5. — T. k. Dr. Mayvald görög nyelvtana és gyakorlókönyve. — Het. 5 óra. **Drajkó Béla.**

Görög-pótló irodalmi olvasmányok. A) Szemelvények Mindszenty Gábor, Pázmány, Zrinyi, Bethlen Miklós, Szalárdy János, Cserei Mihály, Apor Péter, Faludi és Mikes műveiből, az írók életrajzának, írói működésöknek és műveik sajátosságainak feltüntetésével. B) Homéros Iliasának és Odysseiájának irodalmi ismertetése s olvasása prózai fordításban. — A görög hitéleti s magán régiségek s a görög művészet fejlődésének ismertetése. — Írásbeli dolgozatok: 1. Zrinyi török áfiumának tartalmi ismertetése. 2. Nestor, Odysseus és Achilles jellemzése az Ilias nyomán. 3. Odysseus mint elbeszélő az Odysseiában. — T. k. Dr. Badics Ferencz. Magy. irod. olvasókönyv. II. k. — Dr. Csengeri János. Homeros Iliása. — Dr. Gyomlay Gyula. Homeros Odysseiája. Dr. Geréb József. A görög vallás és művészet. — Het. 2 óra.

Pintér Kálmán.

Történelem. Világtörténelem. Újkor a francia forradalom végéig. T. k. Somhegyi F.: Egyetemes Világtörténet. III. — Het. 3.

Bartos József.

Természetrájk. Állattan. — Az állati test és élet; az állatok szervei és működéseik. A hét állatkör jellemzése és részletes leírása. Az állatok földrajzi elterjedése. T. k. Róth Samu: Állattan. Het. 3 óra.

Kőrösi Albin.

Mennyiségtan. A tagadó és a tört kitevőjü hatványok. Képzetes számok. Számrendszerek. Logarithmusok; a Brigg-féle logarithmusok kiszámítása és számolás logarithmusokkal. Logarithmusi egyenletek. Goniometria és trigonometria. A pont koordinátái. Két pont távolsága. Algebrai kifejezések geometriai ábrázolása. T. k. Dr. Lutter N.: Betűszám, Mértan, Sorszámok. Het. 3 óra.

Dr. Suták József.

Szabadkézi rajz. Római és renaissance diszítványok rajzolása. Kapcsolatosan szóbeli magyarázatok a műtörténelemből ornamentális szempontból, az egiptomiaktól kezdve a csúcsives styl keletkezéséig. — Het. 2 óra.

Huszka József.

Testgyakorlás. Mint a VIII. osztályban.

V. A. és B. osztály.

Hittan. A kath. egély igazságainak bebizonyítása dr. Wappler A. könyvének I. része nyomán. — Het. 2 óra. **Dr. Takács Sándor.**

Magyar nyelv. Az írásművek szerkesztésének általános szabályai megfelelő olvasmányok: leíró, elbeszélő, magyarázó és értekező művek alapján. — Balladák és lyrai költemények olvasása; tartalmok, szerkesztők, versalakjok magyarázata. Verstan. T. k. Névy: Stilisztika. II. r. és olvasmányok az írásművek elméletéhez. Greguss-Beöthy Magyar Balladák. — Het. 3 óra. **Pintér Kálmán.**

Német nyelv. Válogatott románczok Herder Cid-jéből. — Fordítás, elemzés, nyelv- és mondattani ismételések. — T. k. Herder Cid-Románczai, Heinrich Gusztávtól. — Het. 3 óra.

Dr. Maywald József. Glass Ferencz.

Latin nyelv. Az V. A. osztályban Livius XXII. könyve némi rövidítésekkel egészen, az V. B. osztályban pedig Livius XXI. könyve bő szemelvényekben. — Válogatott darabok a római lantos költők műveiből. — Az írók életrajza. Alak- és mondattani ismételések. Történelmi s régiségi magyarázatok. — Metrika. — K. k. Bartal-Malmosi Livius XXI. és XXII. könyve. Ehhez jegyzetek u. a. szerzőktől. — Het. 6 óra.

Dr. Maywald József. Szabady Gyula.

Görög nyelv. Hangtan. Névragozás: fő- és melléknevek ejtegetése, a melléknevek fokozása, határozóképzés, névmások és számnevek. Az *ω*-végű igék hajlítása. Fordítások görögből magyarra és viszont; nyelvtani elemzés és szóelemzés. — T. k. Dr. Maywald József: Görög nyelvtan és olvasókönyv. — Het. 5 óra. **Drajkó Béla.**

Magyar és görög irodalmi szemelvények és művelődéstört. A) Magyar irodalmi olvasmányok: Kármán Józseftől: Urania; A nemzet csinosodása; A hazaszeretet. — Kazinczy levelezése Berzsenyivel. — Kölcseytől: Emlékbeszédék Kazinczy és Berzsenyi fölött; Országgyűlési beszéd a magyar nyelv ügyében. — Salamon F.-től: Mátyás király. — Költői olvasmányok: Egy ledőlt diófához B. Szabó D.-tól; Magyar óda Virág B.-tól; Epigrammák Kazinczytól; hét óda Berzsenyitől; Mohács Kisfaludy K.-tól; Előhang „Zalán futása“-hoz Vörösmartytól. — Az olvasmányok tárgyi, nyelvi és stilisztikai magyarázata. — B) Thukydides élete és munkája, ebből válogatott részletek, különösen

beszéddek olvasása, tartalmi és szerkezeti méltatása, kapcsolatban a görög állami régiségek ismertetésével. — T. k. Dr. Radics Ferencz, Magyar irodalmi olvasókönyv. Szilasi Móricz, Szemelvények Thukydidesből. — J. Gow. Görög és római állami régiségek. — Het. 2 óra.

Dr. Takáts Sándor.

Történelem. Ó-kor Augusztustól a római császárság végeig és a Középkor, hozzá való földrajzzal. T. k. Somhegyi F.: Egyetemes Világtörténet. I. II. — Het. 3 óra.

Bartos József. Dr. Takáts Sándor.

Természetrajz. Növénytan. A növények sejt-, szövet-, kifejlődés- és élettana; a virágos és virágtalan növények rendszeres és leíró ismertetése. A növénytan története és a növényrendszerek. A növények földrajza. T. k. Dr. Róth Samu: A növénytan alapvonalai. Het. 2 óra.

Kőrösi Albin.

Mennyiségtan. Kéttaguk magasabb positiv egész hatványai. (Pascal-féle háromszög.) Számítási haladvány. Négyzetgyök és az ismeretlen kiszámítása másodfokú egyenletekben. Köbgyök. Számolás gyökjelekkel. — Elsőfokú egyenletek két és három ismeretlennel. — A planimetria főtételei. T. k. Lutter N.: Mennyiségtan elemei. — Het. 4 óra.

Dr. Suták József.

Szabadkézi rajz. Keleti és középkori síkdiszítványok, római-görög relief-diszek. Kapcsolatosan Egiptom, Assyria, Persepolis, India műemlékei. Görög-római, byzanti, szasszanida, arab-perzsa művészet ornamentális sajátságainak ismertetése. Het. 2 óra.

Huszka József.

Testgyakorlás. Mint a VIII. osztályban.

IV. A. és B. osztály.

Hittan. Bibliai történet. Új szövetség. T. k. Róder Florent: Bibliai történetek. II. R. Het. 2 óra. **Sinkovits Ferencz. Drajkó Béla.**

Magyar nyelv. A stilus általános törvényei. Az egyszerű és szép stilus tényezői. Megfelelő olvasmányok taglalása. A hangsúlyos és időmértékes verselés. — Arany „Toldi“-ja tárgyi, tartalmi és nyelvi magyarázatokkal. T. k. Névy: Stilisztika I. — Lehr: Arany „Toldi“-ja. — Het. 4 óra.

Janky Károly. Réti Ferencz.

Német nyelv. Alaktani ismétlés mellett a szóképzés tana. A mondattanból a vonzatok tana, a praepositív esetek a tárgyi és határozói viszony megértésére; az összetett mondatok: a mellékmondatok nemei s rövidítése; a körmondat. Olvasmányul szolgáltak: „Der Argonautenzug“, „Der hörnere Siegfried“ és „Das Erdbeben von Caracas“ című olvasmánycsoportok. Kiltői olvasmányok: „Der Ostermorgen“ Geibel; „Legende vom Hufeisen“ Goethe; „Der Sänger“ Goethe. — T. k.

Hoffmann Mór: „Német nyelvtan és olvasókönyv.“ II. r. — Het. 3 óra. **Szabady Gyula. Glass Ferencz.**

Latin nyelv. A mellérendelt és alárendelt mondatok. A consecutio temporum. A conjunctivus obliquus. A módok és idők használata az alárendelt mondatokban. Az oratio recta és obliqua. — Hangmérték- és verstan. — A rómaiak időszámítása. — Olvasmányok Livius; Lex agraria. L. Q. Cincinnatus. Decemviri. — Ovidiusból: Fabii. Palladium. 5 mese Phaedrusból. — T. k. Szepesi-Tóth: Latin mondattan. — Bartal-Malmosi: Latin olvasókönyv Liviusból és Ovidiusból. — Het. 6 óra. **Réti Ferencz. Mészáros József.**

Történelem. Ó-kor, Agusztus egyeduralmáig, megfelelő földrajzzal. — T. k. Szölgvény János: Világtörténet I. — Het. 3 óra.

Drajkó Béla.

Természetrájt. Ásványtan. A szükséges chemiai előismeretek: a levegő és víz physikai és chemiai tulajdonságai; a vegyület, keverék, súlyviszonyok és vegytani képletek fogalmai; a fontosabb fémek és nemfémek; savak, aljak és sók; az égés, erjedés és lepárlás; szappan-, üveg- és porcellengyártás. Az ásványok physikai tulajdonságai s a részletes ásványtanból: a termés elemek, sulfidok, oxydok, haloid- és oxyd-sók, hydrocarbon vegyületek. Kőzettan. Egyszerű s néhány általánosan ismert összetett kőzet ismertetése. Földtan. Földünk képződése és időszakai. T. k. Róth S. Ásvány-, kőzet- és földtan. — Het. 3 óra.

Kőrösi Albin.

Mennyiségtan. Bevezetés a betűszámtanba. Összeadás és kivonás egész számokkal. Sokszorozás egész számokkal, kiterjeszkedve a kéttagúak négyzetének és köbének képzésére. Osztas egész számokkal, kiterjeszkedve a mértani haladványok képletére. A tört fogalma. A törtek átalakítása. Algebrai műveletek törtszámokkal. Elsőfokú egyenletek egy ismeretlennel. Az arányok és aránylatok tana. T. k. Dr. Lutter N. Betűszámtan. — Het. 3 óra. **Sinkovits Ferencz.**

Rajzoló mértan. A tömörmértan alaptanai. A távlatlan elemei. Tömörmértani alakok rajzolása szemlélet szerint, a derékszögű vetület és a távlatlan elveinek alapján. A fény- és árnytan elemei. Diszitmények, növény-, állat- és az emberi fej-alak rajzolása fali táblák és fősztinták után. T. k. Mendlik — Schmidt; Rajzoló geometria III. — IV. r. Het. 2 óra. **Huszka József.**

Testgyakorlás. Mint a VIII. osztályban.

III. A. és B. osztály.

Hittan. Biblia történet. Ó-szövetség. — T. k. Róder Florent: Bibliai történetek I. R. — Het. 2 óra. **Mészáros József. Szabady Gyula.**

Magyar nyelv. A rendszeres nyelvtan. Előadó es elemző gyakorlásra prózai és költői olvasmányok. Hangsúlyos verselés. T. k. Szinnyei József, Rendszeres Magyar nyelvtan. Tomor-Várad: Magyar Olvasókönyv. III. — Het. 3 óra. **Mészáros József. Molnár Pál.**

Német nyelv. Mesék és kisebb elbeszélések; elbeszélések a hőskorból, u. m. „Geschichten von Herakles“ és „Die Fahrt der Argonauten“ című olvasmánycsoport fordítása s néhány költemény. Ezek alapján a nyelv- és mondattan gyakorlatilag s végül rendszeresen. Írás, olvasás praeparatiók, dolgozatok. T. k. Albrecht János, Német olvasókönyv gyakorlatokkal és nyelvtannal. I. r. — Het. 4 óra.

Martin Péter. Molnár Pál.

Latin nyelv. A szóképés folytatólagos kiegészítése; a prosódia elemei. Mód- és időtan a főmondatokban; az ige névszói alakjainak alkalmazása a mondatban: infinitivus, supinum, gerundium és gerundivum, végül a participalis szerkezet. Az egyszerű mondat rendszeres tárgyalása: állítmány, alany, tárgy, határozó, jelző és appositio. — Néhány gnóma fordítása után összefüggő prózai olvasmány: Livius II. k. A római köztársaság kezdete (8. cap). — Porsenna, Horatius Cocles és Mucius Scaevola. (7. cap.) — Egyenlenségek a plebeusok és patriciusok közt: Menenius Agrippa (11. cap.) Coriolanus, (7. cap.) Gabii capti. Szókincsgyűjtés etymologiai csoportokban. T. k. Szepesi-Tóth: Latin mondattan. Bartal-Malmosi: Latin olvasókönyv. — Het. 6 óra.

Mészáros József. Molnár Pál.

Történelem. Magyarország története. T. k. Varga Ottó: Magyarok története. Az osztrák-magyar monarchia politikai földrajza. — Het. 4 óra.

Dr. Takáts Sándor. Molnár Pál.

Természettani földrajz. Általános természettani tünemények; a természettani földrajz elemei. T. k. Dr. Schmidt Ágoston. Fizikai földrajz. Het. 2 óra.

Dr. Schmidt Ágoston.

Számтан. Kamatszámolás. Határidőszámolás. Értékpapírok. Váltók. Lero-vatszámolás. Arányos osztás. Elegyítési föladatok. T. k. dr. Lutter N.: Közönséges számтан. — Het. 3 óra.

Dr. Suták József. Sinkovits Ferencz.

Rajzoló mértan. A síkmértan alaptanai. A szerkesztő síkmértan. Síkmértani feladatok megfejtése párhuzamosan a síkmértan előadásával. — Diszitmények, növény- és állatalakok rajzolása; lapos és főszminták szerint körülrajzban és a síkfestészet elveinek alapján előállítva. — T. k. Mendlik-Schmidt, Rajzoló geometria, III—IV. r. Het. 2 óra.

Huszka József.

Testgyakorlás. Mint a VIII. osztályban.

II. A. és B. osztály.

Hittan. A kath. egyház szertartásai. Az egyházi személyek, helyek, tárgyak, cselekmények és az idő. T. k. Ivánkovits János: A kath. egyház szertartásai. — Het. 2 óra.

Kőrösi Albin. Szabady Gyula.

Magyar nyelv. A határozók részletes tana. Az összetett mondatok, a mellérendelt és alárendelt mondatok viszonyai. A többszörösen összetett mondatok. A körmondat. Gyakorlatilag: szóképzés, szócsoportok. A hangsúlyos verselés ismertetése. T. k. Szinnyi: Iskolai magyar nyelvtana II. rész és Tomor-Váradny Magyar Olvasókönyv II. R. — Het. 5 óra.

Firtinger Jakab. Hajnal Imre.

Latin nyelv. Az igetővek. A cselekvő, szenvedő, álszenvedő s körülírt ige-hajlás. Az igék perfectumai és a supinumai. A rendhagyó, hiányos és személytelen igék. A szóképzés. A mondatszerkesztés és szókötés főbb szabályai. Olvasmányok Liviusból: De regibus Romanis. Néhány mese. T. k. Szepesi-Tóth Gy.: Latin alaktan, Tóth Gy.: Latin gyakorló és olvasókönyv. — Het. 7 óra.

Firtinger Jakab. Hajnal Imre.

Földrajz. Ázsia, Afrika, Amerika és Ausztrália hegy- és vízrajza, a természet- és néprajzzal kapcsolatban. T. k. Brózik-Paszlavszky: Földrajz II. — Het. 4 óra.

Réti Ferenc. Bartos József.

Számтан. Számolási rövidítések; számtani műveletek korlátolt pontossággal. Az arányosság fogalmának fejtegetése. Egyszerű hármasszabály. Olasz praktika. Az összetett hármasszabály. Geometriai arányok és aránylatok elemei. Láncszabály. Száztóli számolás. A hazai és az idegen pénzek ismertetése. Az agio. A régi görög és római pénzek és mértékek ismertetése. Kamatszámolás. T. k. dr. Lutter: Közönséges számтан. — Het. 4 óra.

Dr. Suták József. Sinkovits Ferenc.

Rajzoló mértan. Térbeli alaktan. Egyenes és síkklapok a térben. A mértani testalakok megismertetése és hálózatainak rajzolása. A derékszögű vetülettan elemei és a tömörmértani testalakok rajzolása véd-kézzel, ugyanazon vetülettan alapján. Egyszerű diszitmények szerkesztésének és rajzolásának folytatása. T. k. Mendlik-Schmidt: Rajzóló Geometria. — Het. 3 óra.

Huszka József.

Szépírás. Magyar és német folyóírás folytatása és gyakorlása. Rondéírás. — Vezérfonal: Nagy Sándor: Szépírási mintalapok. — Het. 1 óra.

Titz Antal. Molnár Pál.

Testgyakorlás. Mint a VIII. osztályban.

I. A. és B. osztály.

Hittan. A hit. A parancsolatok. A malaszt eszközei. Az imádság. T. k. Közép Katekizmus. — Het. 2 óra. **Szabady Gyula.**

Magyar nyelv. A nyelvtanból: A hangok; a mondat és mondatrészek; a beszédrészek; a névszók mint mondatrészek; a szóképzés; az összetett szók. — Elbeszélő prózai és költői olvasmányok főleg a görög és hun-magyar történeti monda köréből. T. k. Szinnyi József: Iskola-
lai magyar nyelvtan. I. R. Szinnyi J.: Magyar olvasókönyv. I. R. Het. 6 óra. **Titz Antal. Glass Ferencz.**

Latin nyelv. Az alaktanból: az öt névragozás, a főnevek nemei, melléknevek, azok fokragozása. Névmások, számnevek, előszócskák, ige-hajlítás. Szók emlézése, írásbeli gyakorlatok. Liviusból: A rómaiak eredete és Róma alapítása. Néhány mese. T. k. Szepesi-Tóth: Latin nyelvtan I. R. Alaktan. Tóth: Latin Gyakorló és olvasókönyv. — Het. 7 óra. **Titz Antal. Glass Ferencz.**

Földrajz. A magyar sz. Korona országainak és Európa többi részeinek leírása, a terület, hegy- és vízrajz, a talajviszonyok, bányamívelés, az időjárás, a növényzet, a földmívelés, — az állati élet, állattenyésztés, — a népességi viszonyok, a lakosság foglalkozásának s a fontosabb mívelődési, ipari és kereskedési központoknak ismertetésével. T. k. Brózik-Paszlavszky. Földrajz. I. R. Európa. Het. 4 óra.

Réti Ferencz. Bartos József.

Számtan. A tizes számrendszer. A négy számolási művelet egész számokkal, tizedes és közönséges törtekkel. A tört mint hányados és viszony. A métermértékrendszer. Az időszámolás. T. k. Lutter N.: Köz. számtan. Het. 3 óra. **Kőrösi Albin. Sinkovits Ferencz.**

Rajzoló mértan. Sík alaktan. A síkmértani idomok megismertetése és rajzolása védkézzel (vonalzóval és körzővel) és szabadkézzel. Ugyanazon idomok alkalmazása egyszerű diszjunktív szerkesztésre, táblai rajzok és fali minták után, körülhajzban és színekkel ellátva. T. k. Mendlik-Schmidt: Rajzoló geometria. Het. 3 óra.

Huszka József.

Szépírás. Magyar és német folyóírás. Rondeírás. — Vezérfonal: Nagy Sándor: Szépírási mintalapok. — Het. 1 óra.

Mészáros József. Szabady Gyula.

Testgyakorlás. Mint a VIII. osztályban.

V.

Írásbeli feladatok.

A magyar nyelvből.

A VIII. osztályban.

A nyelvemlékek becse. — A munka tisztessége. — „Nem hal meg az, ki milliókra költi dús élte kincsét.“ Alkalmi beszéd. — Párhuzam Zrinyi és Gyöngyösi költészete közt. — Az ember testi és szellemi élete. — Műveltségünk az Anjouk és Mátyás alatt. — A magyar regény fejlődése. — „Az izlés a jó erkölcsök szülő anyja.“

A VII. osztályban.

„Dimidium facti, qui bene coepit, habet.“ — Az aesthetika a mindennapi életben. — Deli Vid alakja a Zrinyiászban. — A Zalán futása bekezdésének méltatása. — Az élet és a költészet viszonya egymáshoz. — A Hymnus epikai és lyrai elemei. — Petőfi valamelyik dalának aesthetikai méltatása. — A színművészet fóladata. — Miben nyilvánul a költői mű hatása?

A VI. osztályban.

A tragikum Arany néhány balladájában. — Volumnia jellemzése. — Coriolanus és Aufidius. — A válságos helyzet Shakspere Coriolanusában. — A hazaszeretet legfényesebb példái a magyar történelemben. — A magyarnak rendületlenül kell szeretnie hazáját. Érvelés a Szózat alapján. — Üdvözlő beszéd. — A leghasznosabb házi állatok. Értekezés. — Az önismeret haszna.

Az V. A. B. osztályban.

A szünet után. Levél. — V. László sorsa. — A Duna útja a fővároson át. — Az árvalányhaj mondája. — Téli világ. — Hogy mutatja meg a tanuló hazaszeretetét? — A ballada ismertető tulajdonságai. Példák alapján. — Tavasz a fővárosban. — „Mindent fontolva tégy.“ Magyarázat.

Írásbeli érettségi föladványok.

A magyar nyelvből. 1. Gróf Széchenyi István érdemeinek méltatása. — 2. A fény megtöréséből származó jelenségek a nagy természetben. — Horatius és Berzsenyi. Párhuzam. — Az 1. tételt kidolgozta 36 : jelesre 10, jóra 17, elégségesre 9; a 2 ikat: 1 jelesre; a 3 ikat 3: jelesre 1, jóra 2. — Dolgoztak összesen 40-en: jelesre 12, jóra 19, elégségesre 9.

A német nyelvből. A hazaszeretetről. Fordítás magyarból németre. Jelesre dolgozott 23, jóra 8, elégségesre 9. Összesen: 40.

A latin nyelvből. Miket kért magának Horatius az istenektől. Fordítás magyarból latinra. — Dolgoztak összesen 40-en: jelesre 6, jóra 12, elégségesre 22.

A görög nyelvből. Platon Phaidonjából a 3. fejezet egészen a B. pontig. — Dolgozott összesen 40: jelesre 14, jóra 12, elégségesre 14.

A mennyiségtanból.

$$\frac{3x + 1}{4x - 6} + \frac{7x + 2}{6x + 9} = \frac{8x^2 - 3x + 3}{4x^2 - 9};$$

2. Háromszög, melynek oldalai $a = 41 \text{ cm}$, $b = 29 \text{ cm}$, $c = 21 \text{ cm}$ legnagyobb oldala körül forog; mekkora a keletkező kettőskúp felszíne és térfogata?

Dolgozott összesen 40: jelesre 11, jóra 11, elégségesre 18.

IV. AZ IFJÚSÁG ÉRDEMSOROZATA.

VIII. osztály.

<i>A tanuló neve</i>	<i>Rendes tantárgyak</i>										<i>Rendkívüli tantárgyak</i>				
	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Történelem	Természettan	Mennyiségtan	Bölcsész. előtan	Testgyakorlás	Egészségtan	Francia nyelv	Gyorsírás	Műtének	Magaviselet
Bíró László, ö. d.	1	2	1	2	1	2	1	1	1	1	1	—	—	—	1
Bohdaneczky Lajos	1	3	2	3	3	3	3	4	3	3	2	—	—	1	2
Csávósy Ignác	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	—	—	1
Gr. Csekonicz Gyula	1	1	1	2	2	1	1	1	1	fm	1	—	—	—	1
5. Csiky János	1	1	1	2	2	1	2	2	2	1	2	—	—	—	1
Dalmady Ödön, ö. d.	1	1	1	2	1	1	2	2	1	2	1	—	—	—	1
Danczer Béla	1	2	1	2	2	3	2	3	2	3	1	—	1	—	1
Domonkos Gyula	1	2	3	3	3	3	3	3	2	1	2	—	—	1	2
Eberling Árpád	1	2	1	2	1	3	2	3	1	3	—	—	—	—	1
10. Fehér Jenő	2	2	2	3	3	3	4	4	2	2	2	—	2	—	2
Ferenczy Gyula	1	3	2	3	3	2	3	3	2	2	3	—	—	—	1
Fritz József	1	1	1	3	3	2	2	3	1	2	2	—	—	—	1
Halmosy Andor	1	2	2	3	3	1	3	3	1	3	—	—	—	—	2
Holzwarth Jenő	1	1	1	2	2	2	2	2	1	1	1	—	—	—	1
15. Hóman Ottó	1	1	2	2	2	1	2	2	2	2	1	—	1	—	1
Ivány Béla	1	2	2	3	2	2	2	2	2	3	—	—	—	—	1
Janny Gyula	1	1	1	2	1	1	1	1	1	2	1	—	—	—	1
Járitz Gyula, ö. d.	1	1	1	2	1	1	1	1	2	1	1	—	—	1	1
Joó Károly	1	3	2	3	3	3	3	3	2	1	1	—	—	1	2
20. Kállay András	1	3	3	3	3	3	3	3	2	3	—	—	—	—	2
Kleineisel Jakab	1	2	2	3	3	1	3	3	2	3	—	—	—	1	1
Lów Tibor, izr.	1	1	1	3	3	3	3	3	2	3	2	—	1	—	2
Magyar Elek	1	1	2	3	3	3	3	3	2	3	1	—	—	—	2
Mocznik Lajos	1	2	2	3	3	2	3	3	2	1	1	—	2	—	2
25. Mustó Sándor	1	1	2	2	2	2	2	1	2	1	1	—	—	—	1
Natter Ferencz	2	3	2	3	3	3	3	3	2	3	—	2	—	—	2
Pálmán Endre	1	3	3	3	2	3	3	4	2	2	2	—	—	1	2
Pecsics Sándor, ö. d.	1	2	2	2	2	3	3	3	2	1	1	—	—	1	2
Peller László	1	1	2	2	2	3	3	3	3	3	2	—	1	—	2
30. Porzezinsky Vilmos	1	3	1	3	3	3	3	3	2	3	2	—	—	1	1

VIII. osztály.

A tanuló neve	Rendes tantárgyak										Rendkívüli tantárgyak				Magaviselet
	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Történelem	Természettan	Mennyiségtan	Bölcsész. előtan	Testgyakorlás	Egészségtan	Francia nyelv	Gyorsírás	Műténék	
	Purt Ernő, ág. ev., ö. d.	1	1	1	3	3	2	3	3	1	1	2	—	—	
Ruzitska László . . .	2	3	2	3	3	3	3	3	3	fm	—	—	—	—	2
Sipócz Géza	2	1	1	3	2	2	3	3	2	1	1	—	1	—	1
Stenger Rezső	1	3	1	3	2	1	3	3	1	2	1	—	—	—	2
35. Szarvasy Sándor . . .	1	1	1	2	1	1	2	2	1	2	1	—	—	—	1
Szautner Zsigmond . . .	1	1	1	1	1	2	2	2	1	fm	—	—	—	—	1
Szentkirályi Istv., ág. ev.	1	1	1	2	1	1	2	2	1	1	—	—	—	—	1
Verebély Tibor	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	1	—	1
Virág Gyula, ö. d. . . .	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	—	1
40. Vragassy Jenő, ö. d. .	1	2	2	3	3	2	3	3	1	3	—	—	—	—	1

Tanintézetet változtatott : Hállay Ferencz.
 Magántanulásra tértek : Benyovszky Rudolf, Szendeffy Elemér.
 Kimaradtak : Jankura Miklós, Szigethy Győző.
 Ö s s z e s e n : 45.

Az érettségi vizsgálatot sikeresen kiállották :

<i>Jelesen érettek :</i>	Szautner Zsigmond
Benyovszky Rudolf	Szentkirályi István.
Csávósy Ignác	<i>Egyszerűen érettek :</i>
Gr. Csekonicz Gyula	Eberling Árpád
Janny Gyula	20. Ferenczy Gyula
5. Verebély Tibor	Fritz József
Virág Gyula.	Halmosy Andor
<i>Jól érettek :</i>	Ivány Béla
Bíró László	Kállay András
Gr. Csekonicz Pál	25. Kleineisel Jakob
Csiky János	Lőw Tibor
10. Dalmady Ödön	Magyar Elek
Holzwarth Jenő	Mocznik Lajos
Hóman Ottó	Pecsics Sándor
Járitz Gyula	30. Peller László
Mustó Sándor	Porzezinsky Vilmos
15. Sipócz Géza	Stenger Rezső
Szarvasy Sándor	Vragassy Jenő.

VII. osztály.

<i>A tanuló neve</i>	<i>Rendes tantárgyak</i>								<i>Rendkívüli tantárgyak</i>					
	Vallástan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Történelem	Természettan	Mennyiségtan	Testgyakorlás	Egészségtan	Francia nyelv	Gyorsírás	Műtének	Magaviselet
Antal Lajos	3	3	3	3	3	2	3	3	4	1	—	3	—	1
Borszéky Károly	1	2	1	2	2	2	2	2	2	1	—	—	1	1
Bradách Emil	1	1	1	1	1	1	2	2	1	—	—	—	—	1
Fejérváry Tibor	2	2	2	3	3	2	3	3	2	1	—	1	—	2
5. Fölser István	1	2	2	2	2	1	2	1	2	2	—	—	—	2
Frankl Ödön	1	1	1	2	2	2	3	3	1	1	—	—	—	2
Friedreich Gyula	2	3	3	3	3	2	3	3	3	2	—	—	—	1
Friwaldszky Géza	3	2	3	3	3	2	3	3	2	2	—	—	—	2
Gabler Lajos, ö. d.	1	2	2	2	2	1	3	3	fm	2	—	—	—	1
10. Gillming Arthur	3	2	2	2	2	2	3	3	4	2	—	1	—	2
Guzsmann József	2	3	1	2	3	2	3	3	1	2	—	—	1	1
Hausegger Árpád	1	2	2	1	1	1	1	1	2	2	—	—	—	1
Hegedüs Gyula	1	3	3	3	3	2	3	3	3	—	—	—	—	1
Heuthaler György	3	3	2	2	2	1	4	3	1	2	—	—	—	2
15. Kemény Géza, izr., ism.	2	1	1	2	3	1	3	3	fm	1	—	—	—	2
Klazer Kálmán	1	2	3	3	3	1	3	2	2	2	—	—	—	1
Klim Róbert	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	—	—	1
Köves Andor	1	2	2	3	3	2	3	3	2	—	—	—	—	1
Kramarik Ödön, ö. d.	1	3	1	3	3	1	3	3	fm	2	—	—	—	2
20. Krausz Jenő	1	2	2	3	3	2	3	2	1	1	—	1	1	1
Lakatos Imre	1	3	2	2	2	1	3	3	2	1	—	—	—	1
Layer János	2	3	2	2	1	3	3	3	fm	2	—	—	—	2
Lengyel Béla	1	2	2	2	2	1	2	2	1	2	—	—	—	1
Loewe Ernő	1	2	1	2	2	2	3	3	fm	3	1	—	—	1
25. Merkl Adolf	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	—	—	—	1
Navratil Ákos	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	—	1
Ney Béla	1	2	2	2	2	1	2	1	fm	1	—	—	—	1
Pálos Hugó, ö. d.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	—	1
Petőcz Gyula	2	2	3	2	2	2	3	3	1	2	—	—	—	1
30. Pfeifer Nándor	3	3	2	3	3	2	3	3	2	—	—	—	—	1
Pietrasewszky Kázmér	1	2	1	2	2	2	3	3	4	1	—	2	1	1
Pinsker Emil, ö. d.	1	1	1	1	1	1	1	1	fm	1	—	1	—	1

VII. osztály.

<i>A tanuló neve</i>	<i>Rendes tantárgyak</i>								<i>Rendkívüli tantárgyak</i>					
	Vallás	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Történelem	Természettan	Mennyiség	Testgyakorlás	Egészség	Francia nyelv	Gyorsírás	Művészet	Magaviselet
Pudler Béla, izr.	3	3	2	3	3	2	4	3	3	1	—	—	—	2
Rónay Zoltán	1	1	2	2	2	1	1	1	2	1	—	1	—	1
35. Samassa Aurél	1	2	1	1	1	2	3	3	1	1	1	—	1	1
Sax Béla	1	2	1	1	1	1	2	1	1	1	—	—	1	1
Schmich Vilmos, ö. d.	1	1	1	2	2	1	3	3	3	1	—	—	—	1
Schneider Ernő	1	2	2	2	2	1	3	3	fm	2	—	—	—	1
Somsich Miklós	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	1
40. Sulyok Imre	1	3	2	3	3	1	2	2	3	1	1	—	—	1
Szabó Lajos	1	2	1	2	2	1	2	1	3	1	—	—	—	1
Szalay Ágost	2	3	2	3	3	2	3	3	1	3	—	—	—	2
Szitár Ferencz	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	—	—	—	1
Tánczos Béla, ev. ref..	1	2	2	3	3	1	3	3	4	—	—	—	—	1
45. Till Antal	1	1	1	2	2	2	3	3	1	1	—	—	—	2
Trautmann Jenő	2	3	2	2	2	2	4	3	2	3	—	—	—	2
Tretter György	2	3	2	3	3	2	3	3	3	1	—	1	—	2
Veroszta József	2	2	2	2	2	1	3	3	1	1	—	1	—	1
Világhy Tibor	2	2	2	2	2	1	2	3	1	1	1	—	—	1
50. Vollerich Alfréd	1	2	1	2	2	1	2	2	1	1	—	—	1	1
Vragassy Lipót, ö. d.	1	2	2	2	2	1	3	3	2	1	—	—	—	1
Zimburg Arthur	1	2	1	2	2	1	2	1	1	1	—	—	—	1
Zsigmond István	1	3	2	2	2	1	3	3	2	1	—	1	—	2

Beteg : Vojcsik Frigyes, ö. d.

Magántanulásra tért : Seefehlner Egon.

Kimaradt : Faludy Rezső.

Összesen : 56.

VI. osztály.

<i>A tanuló neve</i>	<i>Rendes tantárgyak</i>										<i>Rendkívüli tantárgyak</i>				
	Vallás	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Magyar és gör. irod. szemérv.	Történelem	Természettud.	Mennyiségtan	Szabadkézirajz	Testgyakorlás	Francia nyelv	Gyorsírás	Műtétel	Magaviselet
Békeffy Jenő	1	3	1	2	3	—	1	3	1	—	1	—	—	—	1
Bószé Gyula	2	2	2	3	3	—	3	3	4	—	2	—	—	—	2
Brückner Károly, ism.	1	3	1	3	2	—	2	3	3	—	3	—	—	—	1
Dittrich Vilmos	1	1	1	1	2	—	1	1	3	—	4	—	2	1	1
5. Ecsedy Ákos	1	1	1	2	2	—	1	1	2	fm	—	—	—	—	1
Emmerling István	2	3	2	3	3	—	3	3	3	—	4	—	—	—	1
Entz Géza	1	2	2	3	3	—	1	1	2	—	1	—	3	—	1
Fekete Béla	2	2	3	3	3	—	2	2	3	—	3	—	—	—	2
Förster Aurél	1	1	1	1	1	—	1	1	1	—	1	—	—	—	1
10. Förster Rezső	1	3	2	3	—	2	2	1	2	2	2	—	—	—	2
Fritz Géza	1	1	1	1	1	—	1	2	2	—	1	—	—	—	1
Frivaldszky Zoltán	3	2	3	2	2	—	2	2	2	—	1	—	—	—	2
Gallégó Ede	1	3	2	3	3	—	1	3	3	—	4	—	—	—	2
Groholy Károly	2	3	3	3	3	—	2	3	2	—	4	—	—	—	2
15. Hajdu Vilmos	1	3	2	3	—	2	1	2	3	1	4	—	—	—	1
Hamvassy István	2	2	3	3	3	—	2	3	3	—	3	—	—	—	1
Hegedüs Géza	1	2	2	3	3	—	1	1	2	—	1	—	—	—	1
Hervay Frigyes	1	1	3	3	3	—	3	3	4	—	3	—	—	—	1
Hoffenprádl Károly	1	1	2	2	2	—	1	1	2	—	2	—	—	—	1
20. Jánoky Gyula	1	1	1	1	2	—	1	1	2	—	fm	—	—	—	1
Kacsvinszky József, ism.	2	2	2	2	2	—	2	2	2	—	1	—	—	—	2
Kaszala Géza	3	3	2	3	—	3	3	3	4	2	1	—	—	—	3
Kocsis Jakab	1	2	3	3	—	2	1	2	3	1	4	—	—	—	2
Koháry Ferencz	2	3	2	3	3	—	3	3	4	—	3	—	2	—	2
25. Kohn Miksa, izr.	1	2	1	1	3	—	1	2	2	—	4	—	—	—	2
Kurzbacher Sándor	2	3	2	3	3	—	3	2	3	—	1	—	—	—	2
Laban Károly	1	1	2	2	—	1	1	1	2	1	2	—	1	—	1
Laukó Ernő	1	2	3	2	2	—	1	2	3	—	1	—	—	—	2
Lobmayer Alfréd	1	1	1	1	1	—	1	1	1	—	1	—	1	—	1
30. Malcomes Béla br.	3	3	2	3	3	—	2	3	3	—	fm	—	—	—	1
Mann József	1	1	2	2	—	1	1	1	1	1	1	—	—	—	1
Manno Leonidas, g. k.	1	2	2	3	1	—	2	3	3	—	1	—	1	—	2

VI. osztály.

A tanuló neve	Rendes tantárgyak										Rendkívüli tantárgyak			Magaviselet	
	Vallásán	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Magyar és gör. irod. szemelv.	Történelem	Természettan	Mennyiségtan	Szabadkézirajz	Testgyakorlás	Francia nyelv	Gyorsírás		Műfenek
Mayer Ernő	1	1	1	1	1	—	1	1	1	—	1	—	—	—	1
Meduna Géza	2	3	2	3	—	2	2	3	2	2	1	—	—	—	1
35. Mészáros Ervin	1	3	2	2	3	—	1	1	3	—	1	—	—	—	1
Milos György, gör. kel.	1	1	1	2	2	—	2	2	2	2	2	—	1	—	1
Mladoniczky Kálmán	2	3	2	3	3	—	3	3	4	2	2	—	—	—	2
Ney Géza	1	3	3	3	3	—	2	2	3	—	3	—	—	—	1
Purébl Győző	1	2	2	3	3	—	1	2	3	—	2	—	—	—	1
40. Purmann Jenő	1	1	1	1	2	—	1	1	1	—	3	—	—	—	1
Rábely László	1	1	2	2	2	—	1	2	1	—	3	—	1	—	1
Reich Gyula, izr.	2	3	3	3	3	—	1	3	3	—	3	—	—	—	2
Sebők Imre	1	2	2	2	2	—	1	1	3	—	3	—	—	—	1
Somssich Tihamér gr.	1	2	1	1	2	—	2	1	3	—	1	—	1	—	1
45. Szilágyi Lajos	1	2	2	2	2	—	2	2	3	—	1	—	—	—	1
Szinnyi Ferencz, ö. d.	1	1	1	1	1	—	1	1	1	—	2	—	1	1	1
Szöhner Lajos	2	2	2	3	3	—	2	3	3	—	1	—	—	—	1
Teleszky Béla, ö. d.	1	1	1	1	1	—	1	1	1	—	3	—	1	—	1
Than Albin	2	3	3	3	3	—	3	2	3	—	1	—	—	—	2
50. Twirszt Gyula, ö. d.	1	1	1	1	1	—	1	1	1	—	fm	—	—	—	1
Vasdényey Pál, ö. d.	1	1	1	1	—	1	1	1	1	—	1	—	—	—	1
Vilt Vilmos	1	2	3	3	3	—	1	3	3	—	1	—	—	—	2
Wertheimer Oszkár, izr.	2	2	1	2	2	—	1	2	2	—	3	—	—	—	1
Weyer József	1	2	2	2	3	—	2	2	3	—	1	—	1	—	1
55. Wohlmùth József	2	3	3	3	3	—	2	3	4	—	3	—	—	—	2
Zalán Gyula	1	1	1	1	2	—	1	1	1	—	1	—	—	—	1
Zalán István	1	2	2	3	3	—	2	1	3	—	1	—	—	—	1
Zatloka Emil, ö. d.	1	2	1	2	—	1	1	2	2	1	2	—	1	—	1

Magántanulásra tért : Vezényi Árpád.

Tanintézetet változtatót : Vásárhelyi Géza, h. v.

Összesen : 60.

V. A. osztály.

A tanuló neve	Rendes tantárgyak											Rendkívüli tantárgyak			
	Vallás	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Magyar és görög írod. szemlél.	Történelem	Természettud.	Mennyiségtan	Szabadkézi rajz	Testgyakorlás	Francia nyelv	Gyorsírás	Műtétel	Magaviselet
Bárány Sándor, ág. ev.	1	3	4	4	3	—	2	3	3	—	4	—	—	—	1
Bittó Dénes	1	2	2	3	2	—	1	1	1	—	3	—	—	—	1
Borsó Dezső	2	1	3	3	2	—	2	2	2	—	—	—	—	—	1
Bukovszky Nándor	1	2	2	2	2	—	1	2	1	—	2	—	—	—	1
5. Csáki Aurél	3	3	2	3	3	—	3	3	3	—	2	—	—	—	2
Császik István	2	3	3	3	2	—	3	3	3	—	1	—	2	—	2
Egerváry Gyula	2	2	3	3	2	—	3	3	2	—	2	—	—	—	1
Emmerling Mór	3	3	3	4	3	—	3	3	3	—	4	—	—	—	1
Entz Béla	1	1	2	3	1	—	1	1	1	—	1	—	—	—	1
10. Fábry István	1	2	3	3	2	—	1	1	2	—	3	—	—	—	1
Föglein Antal, ö. d.	1	1	2	2	2	—	1	1	1	—	1	—	2	—	1
Frideczky Ferencz	2	1	2	2	2	—	3	3	3	—	1	—	2	—	1
Gaisin Tamás, gör. kel.	1	2	3	3	3	—	3	4	3	—	3	—	—	—	2
Geissler Ernő, ism.	1	3	3	3	—	2	2	3	3	2	2	—	—	—	1
15. Haris Sándor, gör. kath.	2	3	3	3	3	—	3	3	3	—	3	—	—	—	1
Horváth Jenő	1	2	3	3	2	—	1	2	2	—	3	—	—	—	1
Jászfy Géza	1	2	2	2	2	—	1	2	2	—	2	—	—	—	1
Kellner József, izr.	2	1	1	1	1	—	1	1	1	—	2	—	—	—	1
Layer Károly	2	3	2	3	3	—	2	3	3	—	—	—	—	—	1
20. Ludwig Rezső	1	2	2	2	2	—	1	1	1	—	2	—	2	—	1
Br. Malcomes Gyula	3	3	3	3	3	—	3	3	3	—	2	—	—	—	2
Matlon János	3	3	3	3	2	—	3	3	3	—	1	—	3	—	2
Mészáros Aladár	1	2	2	3	2	—	2	2	2	—	4	—	—	—	1
Mészáros Tibor	3	2	3	4	3	—	3	3	3	—	2	—	—	—	2
25. Nagy Ferenc	2	3	2	3	3	—	3	3	3	—	4	—	—	—	2
Nicora László	1	3	2	2	3	—	2	3	2	—	1	—	—	—	2
Polgár Gyula, ev. ref.	1	3	3	4	3	—	3	3	3	—	—	—	—	—	2
Rapaics Rezső, ö. d.	1	2	2	3	2	—	1	1	2	—	1	—	—	—	1
Rákosi Lajos	1	2	2	3	1	—	1	1	1	—	1	—	—	—	1
30. Schier Aladár	2	3	3	3	3	—	3	3	3	—	1	—	—	—	2
Schlezinger Róbert	2	3	2	2	2	—	4	3	3	—	2	—	1	—	1
Stockinger Gyula	1	2	2	3	2	—	1	2	3	—	3	—	—	—	1
Tahy István	2	3	3	4	—	2	2	2	2	—	2	—	3	—	1
Tomis Endre	2	3	4	4	—	3	3	3	4	—	2	—	—	—	2
35. Vukov György, gör. kel.	1	3	4	4	3	—	3	3	3	—	3	—	—	—	2
Zimányi Dániel, ág. ev.	1	1	1	1	1	—	1	1	1	—	1	—	—	—	1

Kimaradtak: Musztecz János, Zitterbarth Ödön. — *Magántanulásra tért:* Gr. Wenckheim József. — *Meghalt:* Keczer Antal. — *Összesen:* 40.

V. B. osztály.

<i>A tanuló neve</i>	<i>Rendes tantárgyak</i>										<i>Rendkívüli tantárgyak</i>				
	Vallás	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Magyar és görög írd. szemelvény.	Történelem	Természetrajz	Mennyiségtan	Szabadkézi rajz	Testgyakorlás	Francia nyelv	Gyorsírás	Műténk	Magaviselet
Benke György	1	2	3	3	—	1	1	2	3	1	3				1
Bernrieder József	1	3	3	3	—	2	2	3	4	2	1				2
Besskó Jenő	1	2	2	2	2		2	2	1	—	3				1
Bienenstock Mihály, izr.	1	3	2	2	—	2	2	3	3	3	1				1
5. Éberling Jenő, ö. d.	1	1	1	1	2	—	1	1	1	—	2				1
Fejes Sándor	1	2	2	1	3	—	2	1	3	—	1				1
Fink Henrik	1	3	2	2	3	—	1	2	3	—	3				1
Fridreich Endre	2	2	2	2	2	—	1	1	2	—	3				1
Gräfl Ödön	2	2	3	2	2	—	2	3	3	—	2				1
10. Hafner József	3	3	3	4	—	4	3	3	4	4	1				2
Hlavacsek Ottokár, ág. ev.	1	3	3	3	3	—	1	3	4	4	4				1
Horváth Ede	2	3	3	2	3	—	1	2	4		1				3
Horváth Kálmán	2	3	3	3	—	2	3	3	3	3	1				2
Jakabffy Zoltán	1	3	3	2	2	—	2	2	3	—	4				1
15. Kállay Tamás	1	2	2	2	—	1	1	1	2	1	1				1
Kiss Ödön	2	3	3	3	—	2	3	3	3	2	4				2
Kurz Géza	1	2	2	2	—	1	2	2	3	1	2				1
Laban János	1	1	3	2	—	1	2	1	2	3	fm				1
Leimeter Elemér	3	3	3	3	3	—	2	3	3	—	2		2	—	2
20. Matlaskovsky István	2	2	2	2	—	2	1	3	3	2	1				1
Máday Andor	1	2	1	2	—	1	2	2	2	1	1		2	—	1
Perczel György	1	2	3	2	2	—	1	2	3	—	2		2	—	1
Reitinger Pál	1	3	3	2	2	—	1	3	4		3				1
Rózsaffy Dezső	1	2	3	1		1	2	1	3	1	fm				1
25. Rösler Adolf, izr.	1	3	2	2	3	—	2	3	3		fm		2	—	1
Rumbach Pius	1	3	3	3	—	1	2	3	3	3	3				1
Szemenyei Kornél	1	1	1	1	1	—	1	1	1	—	1				1
Tóth Gyula	1	1	2	1	2	—	1	1	1	—	3				1
Tóth Zsigmond, ö. d.	1	1	2	1	2	—	1	1	2	—	3				1
30. Urbanek Alajos	1	2	2	1	1	—	1	1	1	—	1		1	—	1
Várady Milos ev. ref.	1	2	3	2	2	—	1	2	3	—	1		3	—	1
Wass György gr.	1	1	2	2	—	1	1	1	1	1	1				1
Zsifkovics Kornél	2	3	3	3	—	2	2	2	3	2	1				1

Kimaradtak: Lányi Gyula, Sully Zoltán.

Magántanulásra tért: Horváth Tamás.

Összesen: 36.

IV. A. osztály.

<i>A tanuló neve</i>	<i>Rendes tantárgyak</i>								<i>Rendkívüli tantárgyak</i>			<i>Magaviselet</i>	
	<i>Vallás</i>	<i>Magyar nyelv</i>	<i>Német nyelv</i>	<i>Latin nyelv</i>	<i>Történelem</i>	<i>Természettudomány</i>	<i>Számítás</i>	<i>Rajzoló mértan</i>	<i>Testgyakorlás</i>	<i>Francia nyelv</i>	<i>Gyorsírás</i>		<i>Ének</i>
Ambrozi Jenő	1	2	3	3	1	2	3	2	2	—	—	—	1
Bogen Ede	2	3	2	3	3	3	3	3	3	—	—	—	2
Dávid Ferencz, ö. d. . .	1	3	3	3	3	3	3	3	1	—	—	—	2
Gallinszky László, ö. d.	1	2	3	2	2	3	3	2	1	—	—	—	2
5. Gräfl Károly	2	3	3	4	3	3	3	4	2	—	—	—	2
Gyurkovits Béla	2	1	3	2	2	3	2	2	1	—	—	—	3
Hausner Károly	2	2	3	3	2	3	3	3	1	—	—	—	2
Hirkó Ferencz	1	2	1	2	1	1	1	2	2	2	—	—	1
Hlavacsek Gyula, ág. ev.	3	3	4	3	2	3	4	3	1	—	—	—	1
10. Kalivoda István . . .	2	2	3	4	2	2	2	1	2	—	—	—	2
Kauser Jakab	2	3	3	3	3	3	4	2	1	—	—	—	2
Király Gyula, ism. . . .	1	1	3	3	1	2	2	1	1	—	2	—	2
Kopetzky József	3	3	4	3	2	3	3	3	2	—	—	—	1
Kraszna Imre	1	1	2	2	1	1	2	2	2	—	—	—	1
15. Krause Dezső	2	3	4	3	3	3	3	2	3	—	—	—	2
Langer Géza	1	2	3	2	2	3	3	3	1	—	—	—	1
Langer György	1	2	4	2	1	1	2	1	1	—	—	—	1
Lövész Nándor	1	1	3	2	2	2	3	3	3	—	—	—	1
Makay Dezső	1	1	1	1	1	1	1	1	3	—	2	—	1
20. Manger Dezső	1	2	3	3	3	2	3	2	1	—	—	—	2
Masirevics Szilárd, g. k.	1	1	1	1	1	1	2	2	2	—	2	—	1
Mihálszky Antal, ism. . .	1	2	3	3	2	2	3	1	1	—	—	—	2
Mustó Béla	1	1	3	2	1	2	4	2	3	—	—	—	1
Navratil Dezső	1	1	2	1	1	1	1	1	1	—	—	—	1
25. Oberle Károly	1	1	1	2	1	1	1	1	2	—	2	—	1
Pfeifer Rezső	1	1	3	2	1	1	2	3	1	—	—	—	1
Popelka Tamás	2	3	3	4	3	3	4	3	1	—	—	—	2
Reichl Ferencz	2	2	3	3	2	3	4	3	4	—	—	—	2
Schmidt Gusztáv	1	2	2	3	3	2	3	3	1	—	—	—	2
30. Schramek Károly . . .	1	2	2	2	2	3	2	3	3	—	—	—	1
Seefehlner Lajos	3	2	3	3	3	3	3	3	3	—	—	—	1
Stokovszky Mátyás . . .	2	3	4	3	3	3	4	3	2	—	—	—	1

IV. A. osztály.

A tanuló neve	Rendes tantárgyak								Rendkívüli tantárgyak			Magaviselet	
	Vallás	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Történelem	Természettud.	Számítás	Rajzoló mértan	Testgyakorlat	Francia nyelv	Gyorsírás		Ének
Suján Imre	1	1	2	1	1	1	1	1	1	—	—	—	1
Szalay István	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	—	1
35. Szautner Ottó	1	2	2	3	1	2	3	2	2	—	2	1	2
Tasnádi Gyula	1	1	3	2	1	2	3	2	1	—	—	—	1
Tóth Aladár	1	1	2	2	1	1	1	2	2	—	—	—	2
Urs Aladár	1	1	2	1	1	1	1	1	1	—	—	—	1
Wehner József	1	2	2	3	2	2	3	2	1	—	—	—	1
40. Weyer Lajos	1	1	2	1	1	1	1	1	3	—	1	—	1

Beteg: Keiner Mór.

Meghalt: Czingelly Jenő.

Tanintézetet változtatott: Lenkey Károly.

Összesen: 43.

IV. B. osztály.

<i>A tanuló neve</i>	<i>Rendes tantárgyak</i>								<i>Rendkívüli tantárgyak</i>			<i>Magaviselet</i>	
	<i>Vallás</i>	<i>Magyar nyelv</i>	<i>Német nyelv</i>	<i>Latin nyelv</i>	<i>Történelem</i>	<i>Természettud.</i>	<i>Számítás</i>	<i>Rajzoló mértan</i>	<i>Testgyakorlás</i>	<i>Francia nyelv</i>	<i>Gyorsírás</i>		<i>Ének</i>
Burg Tibor	1	2	2	2	1	2	1	2	3	—	—	—	1
Csernák Róbert	1	3	3	3	2	3	4	3	3	—	—	—	2
Csorba Aurél	2	3	3	3	3	4	4	4	3	3	—	—	2
Dömötör József	2	3	3	3	2	3	4	4	2	—	—	—	2
5. Dragsitz Árpád	1	2	1	3	1	2	3	2	3	—	—	1	1
Egerváry Jenő	1	2	1	2	1	2	2	2	1	—	—	—	1
Eller Ferencz	2	3	2	3	2	3	3	3	2	—	—	—	2
Etzinger János	2	3	2	3	3	2	4	3	1	—	—	—	2
Fodor Rezső ev. ref.	1	1	1	1	1	1	2	1	fm	—	—	—	1
10. Fritse József	2	1	2	2	2	1	2	2	3	1	—	—	1
Gerlóczy József	1	3	3	3	2	3	3	3	4	—	—	—	1
Hajnik Pál	2	2	2	3	2	3	3	3	1	—	—	—	2
Heincz Béla	3	3	1	3	3	3	3	3	3	—	—	—	3
Hoffmann Rezső	2	2	1	2	2	2	3	2	fm	—	—	—	1
15. Horváth Elemér	1	2	2	2	2	2	2	2	2	—	—	—	1
Istóczy Imre	1	2	2	3	1	3	3	2	1	—	—	—	1
Korizmicz László	2	3	1	3	2	2	2	3	2	1	—	—	2
Körmeny Győző ism.	1	2	1	2	2	2	1	3	fm	—	—	—	1
Liber Endre	1	2	1	3	2	1	3	3	fm	—	1	1	1
20. Linczbauer István	1	3	1	3	2	2	2	3	2	—	—	—	1
Máday István	1	2	1	1	1	1	2	1	1	—	2	2	1
Mutschenbacher Emil	1	1	1	1	1	1	1	1	2	—	—	—	1
Ottlyk József ism.	2	3	3	3	3	3	3	3	2	—	—	—	2
Perczel Miklós	2	2	1	3	3	3	2	3	2	—	—	—	2
25. Petrányi Dezső	1	1	1	1	2	2	2	1	1	—	—	—	1
Rákóczy Béla	2	2	2	2	1	2	2	2	1	—	—	—	2
Reichl Kálmán	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	—	1
Rónay Andor	2	3	2	3	2	3	3	3	2	—	—	—	2
Rónay László	1	1	1	2	1	1	3	3	2	—	—	—	1
30. Sipőcz Jenő	1	1	1	1	1	1	1	1	3	—	1	—	1
Somssich Ödön gr.	1	2	1	3	1	2	2	3	1	2	—	—	1
Szalay Lajos	1	1	2	2	1	1	1	1	1	—	—	—	1

IV. B. osztály.

A tanuló neve	Rendes tantárgyak									Rendkívüli tantárgyak			Magaviselet
	Vallás	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Történelem	Természettud.	Számítás	Rajzoló mértan	Testgyakorlat	Francia nyelv	Gyorsírás	Ének	
Szarvas Ferencz izr.	2	1	1	2	2	2	2	2	3	—	—	—	1
Szücs Ervin ev. ref.	3	1	2	2	2	3	3	3	1	—	—	—	2
35. Uszetty Ferencz	1	2	2	2	2	2	3	1	3	—	1	—	1
Valgóczy Károly	1	3	2	3	2	3	3	2	1	—	—	—	2
Voit Pál	1	2	2	3	1	2	3	2	1	—	—	—	1
Vollerics Győző	1	2	1	2	1	1	1	3	2	—	—	1	1
Vörös Oszkár	1	1	2	2	1	1	1	1	1	—	—	—	1
40. Wiesel Dezső izr.	1	1	1	2	1	1	1	2	3	—	—	—	1
Wolkenberg Gyula	2	2	2	3	2	3	3	3	2	—	—	—	1
Zsidy Béla	2	2	2	3	2	3	3	2	2	—	2	—	2

Magántanulásra tért: Kőváry Gyula.

Tanintézetet változtatott: Bukovics József.

Kimaradtak: Hevessy Dezső, Jeny József, Schier Géza.

Meghalt: Müller Antal.

Összesen: 48.

III. A. osztály.

A tanuló neve	Rendes tantárgyak								Rendkívüli tantárgyak			Magaviselet	
	Vallás	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Történelem	Földrajz	Számítás	Rajzoló mértan	Testgyakorlás	Francia nyelv	Gyosírás		Ének
Anderlik Ede	2	3	3	3	3	3	3	3	1	—	—	—	1
Bach János	2	3	3	2	3	3	3	3	4	—	—	2	1
Clausnitzer Sándor, ág. ev.	1	2	2	3	2	3	3	2	2	—	—	—	2
Collaud Henrik	1	1	1	1	1	2	2	1	fm	—	—	—	3
5. K. Császár Ferencz . .	1	1	1	1	1	1	1	1	2	—	—	—	1
Darvas Lajos	2	3	3	3	2	3	3	3	2	—	—	—	2
H. Deutsch Lajos, izr.	1	3	2	2	1	1	3	2	3	—	—	—	2
Dorning Henrik, ág ev.	1	2	2	2	1	1	2	2	3	—	—	—	1
Fehér Kálmán	3	3	3	3	3	3	3	4	1	—	—	—	2
10. Fekete Ferencz	1	1	1	1	2	1	1	1	1	—	—	—	1
Fenyvessy István	3	3	3	4	3	3	3	3	3	—	—	2	2
Fernkorn Lipót	2	3	2	3	3	3	4	3	2	—	—	—	2
Fuszek Ferencz	1	1	1	1	1	1	1	2	1	—	—	—	1
Fürcht János	1	2	1	2	2	1	3	2	2	—	3	—	2
15. Gabler Imre	1	2	2	2	2	1	3	2	3	—	—	—	1
Halmi Domokos	1	2	3	3	2	2	2	3	1	—	—	—	1
Hollmann István	1	1	1	1	1	1	1	2	fm	—	2	1	1
Janny Géza	1	1	2	1	1	1	2	2	fm	—	—	—	1
Karsay László	1	1	2	2	2	3	1	2	3	—	—	—	1
20. Kócsy Ferencz	1	1	2	1	2	2	2	3	2	—	—	—	1
Kónya Imre	2	2	3	3	2	3	3	3	2	—	—	—	2
Koppán Pál	1	2	3	2	2	2	3	3	1	—	—	—	1
Kricsfalusy Sándor . . .	2	2	2	3	1	2	3	3	2	—	—	—	1
Kucsera Győző	1	2	2	3	2	3	2	2	1	—	—	—	1
25. László Gábor	1	1	1	2	2	2	2	1	fm	—	—	1	1
Ledniczky Lajos	3	3	3	4	4	3	4	4	3	—	—	—	2
Lőw Lóránt, izr. . . .	1	1	2	2	1	2	1	1	3	—	—	—	1
Marschall Kornél	1	1	1	1	2	1	1	1	3	—	—	1	1
Martinek Ferencz	2	3	3	3	3	3	4	3	1	—	—	—	2
30. Martinelli Gyula . . .	1	3	2	3	3	3	3	2	3	—	—	—	1
Matolay József	2	3	3	3	2	3	3	2	3	—	—	—	1
Mezőffy Ágoston	1	2	2	2	2	3	3	3	1	—	3	—	1

III. A. osztály.

<i>A tanuló neve</i>	<i>Ren des tantárgyak</i>								<i>Rendkívüli tantárgyak</i>			<i>Magaviselet</i>	
	<i>Vallás tan</i>	<i>Magyar nyelv</i>	<i>Német nyelv</i>	<i>Latin nyelv</i>	<i>Történelem</i>	<i>Földrajz</i>	<i>Szám tan</i>	<i>Rajzoló mértan</i>	<i>Testgyakorlás</i>	<i>Francia nyelv</i>	<i>Gyorsírás</i>		<i>Ének</i>
Nagy Gyula	1	1	1	2	1	2	2	3	2	—	—	—	2
Naschitz Gyula, izr.	1	2	2	2	1	3	2	2	2	—	—	—	2
35. Pasteiner Alfonz	2	2	2	2	1	1	2	2	3	—	—	—	2
Polgár Sándor	1	2	3	2	1	2	2	3	1	—	—	2	2
Purt Béla, ág. ev.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	3	—	1
Rajis Lajos	1	2	1	2	2	2	1	1	2	—	—	—	1
Romeiser Vilmos	1	2	2	2	2	2	2	1	1	2	—	—	1
40. Schiffler Ferencz	2	3	3	3	2	3	3	3	2	—	—	—	2
Schréter Géza, izr.	0	2	2	3	3	3	2	2	2	—	—	—	2
Spett Elek	2	2	2	3	1	2	3	2	1	—	—	—	1
Strobl Gyula	1	1	2	1	1	1	1	1	1	—	3	1	1
Szedlacsek Ferencz	1	2	2	2	2	1	3	3	3	—	—	1	2
45. Szende Arisztid	1	1	2	1	1	1	3	3	1	—	—	—	1
Szóka Kálmán	2	2	2	3	3	3	3	3	1	—	—	—	2
Timár József	1	2	3	3	3	3	3	2	2	—	—	—	2
Tóth Ferencz	1	1	2	2	1	2	2	2	2	—	—	—	1
Weszely Tibor	1	1	2	2	1	2	2	2	2	—	—	—	1

Tanintézetet változtatott : Boldea Gergely, g. kel.

Magántanulásra tért : Váradi Rezső, izr.

Kimaradt : Neubrandt János.

Összesen : 52.

III. B. osztály.

<i>A tanuló neve</i>	<i>Rendes tantárgyak</i>								<i>Rendkívüli tantárgyak</i>			Magaviselet	
	Vallástan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Történelem	Földrajz	Számтан	Rajzoló mértan	Testgyakorlás	Francia nyelv	Gyorsírás		Ének
Árkövy Richárd . . .	1	1	1	1	1	1	1	1	fm	—	—	—	1
Bisicz Vilmos, izr. . .	1	2	1	2	1	1	1	1	1	—	—	—	1
Blasky Lajos . . .	1	2	1	2	1	1	2	2	1	—	—	—	1
Borzensky Henrik . . .	1	3	2	2	3	1	3	3	3	—	—	—	1
5. Brückner József . . .	2	2	3	3	3	3	3	2	fm	—	—	—	1
Edl Tivadar . . .	1	2	1	3	1	1	1	2	2	1	—	—	1
Faller János . . .	2	2	2	2	1	2	1	1	2	—	—	1	1
Gyenes József . . .	1	3	3	3	3	2	4	3	3	—	—	—	2
Gyetvay András . . .	2	3	3	3	3	3	3	3	2	—	—	—	2
10. Hajdekker Ervin . . .	2	2	2	2	2	1	2	2	2	1	—	—	1
Havlicsek Antal . . .	2	3	3	3	2	3	3	1	3	—	—	—	2
Hlatky Tivadar . . .	1	3	3	3	3	2	2	3	3	—	—	—	1
Horváth Béla . . .	2	3	3	4	3	2	3	4	fm	—	—	—	2
Kertész Tibor . . .	2	3	4	3	3	3	3	3	2	—	—	—	1
15. Kozák Ferencz . . .	1	2	2	2	2	1	2	3	1	—	—	1	1
Kuller Ferencz . . .	1	2	2	2	1	1	1	1	1	—	—	—	1
Kún Iván . . .	2	3	3	3	3	2	3	2	3	—	—	—	1
Liebner József, ism. . .	1	1	2	2	1	1	1	1	fm	1	—	—	1
Márkus Jenő . . .	1	2	2	3	1	1	3	3	1	1	—	—	1
20. Meszner Károly . . .	1	2	2	3	2	3	3	3	1	—	—	—	2
Mihók Ottó . . .	2	3	3	3	3	3	3	2	1	—	—	—	2
Morlin Amade . . .	1	1	1	2	1	1	2	2	2	—	—	2	1
Páskay István . . .	1	3	3	3	2	3	3	2	2	—	—	—	1
Petrányi Károly . . .	2	3	4	3	3	3	2	2	3	—	—	1	1
25. Pinke Zoltán, ö. d. . .	1	2	2	3	2	1	1	1	1	—	—	1	1
Pless Ödön, izr. . .	1	3	2	4	3	1	2	2	2	—	—	—	1
Praznovszky Ernő . . .	2	4	3	3	3	2	4	4	2	—	—	—	2
Prokopecz Henrik . . .	1	3	3	3	3	3	3	3	3	—	—	—	1
Radocza Kálmán . . .	1	1	1	1	1	1	2	2	2	—	—	—	1
30. Rauchbauer János . . .	2	3	3	3	2	3	3	3	1	—	—	—	1
Ránky Elemér . . .	1	3	3	3	3	2	4	4	3	—	—	—	1

III. B. osztály.

A tanuló neve	Rendes tantárgyak									Rendkívüli tantárgyak			Magaviselet
	Vallás	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Történelem	Földrajz	Számtan	Rajzoló méreán	Testgyakorlás	Francia nyelv	Gyorsírás	Ének	
	Reichl Sándor	1	2	2	2	1	2	2	3	2	—	—	
Rovenszky Árpád	1	2	2	2	3	2	3	2	2	—	3	—	2
Rózsaffy Andor	1	2	2	3	2	2	3	3	2	—	—	—	2
35. Schmidt Ödön	1	2	2	3	2	2	3	3	3	—	3	—	1
Simó Ferencz, unit.	1	1	2	2	1	1	2	1	3	—	—	—	1
Suján Pál	1	2	3	3	2	2	3	2	1	1	—	—	1
Szénásy Lajos	1	2	1	2	1	2	2	2	1	—	—	—	1
Szigety Mihály	1	3	3	4	3	2	2	3	3	—	—	—	2
40. Szűcs Vilmos, ev. ref.	2	3	3	3	2	1	3	3	1	—	—	—	1
Takács Géza, ev. ref.	1	1	1	1	1	1	1	1	3	—	—	—	1
Thuróczy Kornél, ö. d.	1	1	2	1	1	1	1	1	1	—	—	—	1
Tokody Géza	1	3	3	3	2	3	3	3	3	—	—	—	1
Toldy Ernő	1	1	2	2	1	2	1	1	3	—	—	—	1
45. Ugron Gábor	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	—	—	1
Vasváry Titus	1	2	2	3	1	2	3	3	4	—	—	1	1
Várady László, ev. ref.	1	2	2	2	1	2	2	2	1	—	3	—	1
Vetier Ernő	1	2	2	2	1	2	2	1	2	—	3	—	1

Magántanulásra tértek: Klima Miklós, Kovács Elemér.

Kimaradt: Szentmiklóssy Sándor.

Összesen: 51.

II. A. osztály.

A tanuló neve	Rendes tantárgyak								Rendkívüli tantárgyak		Magaviselet
	Vallás tan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Szám tan	Rajzoló mértan	Szépirás	Testgyakorlás	Francia nyelv	Ének	
Ámon Károly	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	1
Benárd Ágost. . . .	1	1	2	1	1	1	1	2	—	2	1
Berkes Jenő	1	1	2	2	2	1	2	fm	—	—	1
Bihary József, ev. ref.	3	3	3	3	3	2	2	1	—	—	2
5. Csepreghy János . . .	3	3	3	3	3	3	3	2	—	—	2
Cservenka Ágost. . . .	3	3	3	3	4	3	3	2	—	—	2
Dragsitz Gellért	1	1	1	1	1	1	1	2	—	1	1
Dvoracsek Antal	1	1	1	1	1	1	1	2	—	—	1
Falussy István	2	3	3	2	3	3	2	1	—	—	2
10. Gulyás János	2	2	3	2	3	3	3	3	—	—	1
Haberhauer Jenő	2	3	3	3	3	3	3	2	—	—	1
Hrebeczky József	1	1	1	1	1	1	1	2	—	1	2
Jonescu Sándor, g. kel.	1	3	4	3	3	3	1	2	—	—	2
Kadenzsky János	3	2	3	3	3	3	3	1	—	2	2
15. Kajnárd János	1	2	2	1	1	2	1	fm	—	1	1
Kállay Emil, ism. . . .	3	3	3	3	4	3	3	1	—	—	2
Keller Kálmán, ö. d. . .	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	1
Kiss József	1	1	2	1	2	2	2	1	—	—	1
Kocsy Gyula	3	2	3	2	3	2	3	3	—	—	2
20. Kricsfalusy Zoltán . . .	1	1	1	2	2	3	1	2	—	—	2
Kuzma Gyula	1	3	3	2	3	3	2	2	—	—	2
Lazay Aladár	1	1	1	1	1	1	1	fm	—	—	1
Lipp Ernő	2	2	2	2	3	3	4	2	—	—	2
Majercsák Rezső	1	1	1	1	1	1	2	3	—	1	1
25. Manno Miltiades, g. kel.	1	4	3	3	3	3	2	1	—	—	2
Melha Tibor	3	3	3	3	3	3	3	3	—	—	2
Mezőffy Ferencz	3	3	3	3	3	4	2	3	—	—	2
Millig Gyula	3	4	4	3	4	4	3	1	—	—	2
Paulay Pál	1	2	2	2	1	1	1	2	—	—	1
30. Páldy István	1	2	3	2	3	3	2	3	—	1	2
Petrovics Gyula	1	2	2	2	2	2	2	2	—	1	2
Pfeifer István	1	1	1	1	1	1	2	1	—	1	1

II. A. osztály.

<i>A tanuló neve</i>	<i>Rendes tantárgyak</i>							<i>Rendkívüli tantárgyak</i>		<i>Magaviselet</i>	
	<i>Vallás</i>	<i>Magyar nyelv</i>	<i>Latin nyelv</i>	<i>Földrajz</i>	<i>Számítás</i>	<i>Rajzoló mértan</i>	<i>Szépíráás</i>	<i>Testgyakorlás</i>	<i>Francia nyelv</i>		<i>Ének</i>
Rezek Román	1	3	2	1	3	3	2	1	—	—	1
Seregi Elemér	3	2	3	3	3	3	2	1	—	—	2
35. Skoff Tibor	2	1	2	1	2	2	1	fm	—	—	1
Smoling Sándor	1	1	2	1	1	1	2	fm	—	—	1
Stengel Károly	2	2	2	1	1	2	2	1	—	—	1
Stift Béla	1	1	1	1	1	1	1	2	—	—	1
Szajbély Iván	3	3	4	3	4	4	3	2	—	—	2
40. Szwoboda Károly	2	3	2	2	3	3	1	3	—	2	1
Thuróczy Dezső, ö. d.	1	1	1	1	1	1	2	1	—	—	1
Toldy Tibor	2	2	3	3	3	3	1	3	—	—	1
Tomcsányi Zoltán	2	3	2	1	3	3	2	2	—	—	2
Tömöry Arthur	1	1	2	1	2	2	3	fm	—	—	1
45. Unger Béla	1	1	1	1	1	1	2	1	—	—	1
Waligura Viktor	1	1	1	1	1	1	1	3	—	1	1
Zeisinger Róbert	1	1	1	1	1	1	1	2	—	1	1

Beteg : Konja István.

Kimaradtak : Kenéz Sándor, ism. g. kath., br. Kruchina Károly.

Összesen : 50.

II. B. osztály.

A tanuló neve	Rendes tantárgyak								Rendkívüli tantárgyak		Magaviselet
	Vallásán	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Számítan	Rajzoló mértan	Szépíráás	Testgyakorlás	Francia nyelv	Ének	
Adámy Béla	1	2	2	1	2	2	2	2	—	2	2
Ámon József	1	1	1	2	2	1	1	2	—	—	1
Bérczi Endre	1	2	3	2	3	2	3	3	—	—	1
Bisicz Andor, izr.	1	1	1	1	1	1	1	2	—	—	1
5. Bräuer István, ö. d.	1	1	1	1	1	1	1	2	—	1	1
Császik Pál	1	2	2	1	2	2	1	1	—	1	1
Csintalan Ábrahám	1	3	3	3	2	3	2	2	—	—	2
Dudinszky Mihály	2	2	3	3	3	3	2	3	—	—	2
Eller Károly	1	2	2	1	2	3	3	3	—	—	2
10. Fodor László, ö. d.	2	2	3	3	3	2	2	1	—	—	1
Fuszek József	1	1	2	1	3	3	2	1	—	1	1
Galambos Kálmán	1	1	2	2	2	2	2	1	—	—	2
Gebhardt Károly	2	2	2	2	3	3	3	2	—	—	2
Grünfeld Sándor, izr.	3	1	1	1	2	2	1	2	—	—	1
15. Gulyás József	1	1	1	1	1	1	1	3	—	—	1
Gyökér Imre	2	3	3	3	4	3	2	3	—	—	1
Hlavacsek Ágoston, ág. ev.	3	3	4	4	4	3	2	2	—	—	2
Horváth Iván	1	1	2	1	3	1	1	1	—	—	1
Járdek Lajos	1	2	3	2	4	3	1	1	—	—	1
20. Kaiser István	3	4	4	3	4	3	3	2	—	—	2
Károli Gyula	3	3	4	3	3	3	2	2	—	—	2
Kégl József	1	3	3	3	3	4	3	3	—	—	1
Komjáthy Nándor	2	2	3	3	3	3	1	3	—	—	2
Kudalek Lajos	2	2	3	3	2	2	2	fm	—	—	1
25. Lábán Rezső	2	2	2	2	3	2	2	3	—	—	2
Madarász Jenő, ev. ref.	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	1
Matza József	3	3	3	3	4	3	2	1	—	—	2
Nagy Ferencz	2	2	3	2	3	3	2	fm	—	1	1
Nagy Lajos	2	2	3	3	4	3	2	2	—	1	1
30. Olasz Dezső, ö. d.	1	1	2	1	2	2	2	1	—	2	1
Palinay Tivadar, ism.	1	2	3	1	2	3	2	2	—	1	1
Philipp Róbert	1	3	3	2	2	3	2	1	—	—	2

II. B. osztály.

<i>A tanuló neve</i>	<i>Rendes tantárgyak</i>							<i>Rendkívüli tantárgyak</i>		<i>Magaviselet</i>	
	<i>Vallás</i>	<i>Magyar nyelv</i>	<i>Latin nyelv</i>	<i>Földrajz</i>	<i>Számítás</i>	<i>Rajzoló mértan</i>	<i>Szépíráás</i>	<i>Testgyakorlás</i>	<i>Francia nyelv</i>		<i>Ének</i>
Pompl Károly	2	1	2	1	3	2	1	1	—	—	1
Popelka János	3	3	3	3	4	3	2	1	—	—	2
35. Schmidt Béla	2	2	2	2	3	2	2	2	—	—	1
Schwarz Zoltán, izr. . .	2	1	2	2	2	2	2	1	—	—	2
Segesváry Pál, ev. ref.	1	2	2	1	1	2	1	fm	—	—	1
Serly Antal	1	2	2	2	3	3	2	2	—	—	1
Siklóssy László	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	1
40. Siska Béla	1	1	1	2	1	2	1	1	—	2	1
Spannberger Alajos . . .	1	1	2	1	2	3	1	2	—	—	1
Steingötter Károly . . .	2	2	3	2	3	2	2	1	—	1	2
Szenessy Gyula	1	1	1	1	1	1	1	2	—	—	1
Takáts István	2	2	3	2	3	3	2	3	—	—	2
45. Tits Sándor	2	3	3	1	3	3	1	2	—	—	2
Tóth Aurél	1	1	2	1	2	3	1	1	—	1	1
Umheiszter Gyula	3	3	3	3	3	3	2	2	—	—	1
Vosits Zoltán	2	2	2	3	3	3	2	3	—	—	2

Tanintézetet változtattak: Schlothauer Ferencz, Stieglitz Ferencz.ág.ev.

Magántanulásra tért: Wenczel Tibor.

Kimaradtak: Tialios Fülöp, gör. kel., Závodszy Béla.

Összesen: 53.

I. A. osztály.

<i>A tanuló neve</i>	<i>Rendes tantárgyak</i>							<i>Rendkívüli tantárgyak</i>		<i>Magaviselet</i>	
	Vallás tan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Szám tan	Rajzoló mértan	Szépírás	Testgyakorlás	Francia nyelv		Ének
Anderlik Ede	1	2	3	1	2	2	1	2	—	2	1
Arleth Radó, ism.	2	3	3	3	4	3	1	3	—	—	1
Arleth Rezső	2	4	4	4	4	4	3	3	—	—	2
Benárd Aladár	2	3	3	2	2	3	2	1	—	—	2
5. Benesch István	3	3	4	3	4	4	2	2	—	—	2
Burghardt István	1	2	2	2	3	2	2	2	—	—	2
Czeller Ferencz	2	3	3	3	3	3	1	3	—	2	1
Dobos Elek	3	3	3	3	3	3	1	fm	—	—	1
Dobos Gyula	3	4	4	4	3	4	1	2	3	—	2
10. Dobrzinieczky Lajos	1	3	3	3	4	2	1	3	—	3	1
Fái László, ö. d.	1	1	1	1	1	1	1	2	—	1	1
Fehérváry Jenő	3	4	4	4	4	4	2	1	—	—	2
Gallinszky Ernő, ism.	2	3	3	3	3	3	2	fm	—	—	1
Goldberger Jenő, izr.	2	2	2	2	2	2	1	3	—	—	1
15. Gombos Ernő	1	2	3	2	1	3	1	1	—	2	1
Gróf Gyula, ism.	3	3	3	3	4	3	2	2	—	—	3
Hanzélyi Károly	1	2	2	1	2	3	1	2	—	2	1
Havas Lajos	3	3	3	3	3	4	2	2	—	3	2
Hirszt Ernő	1	3	3	3	3	2	2	1	—	3	2
20. Hoffmann Béla, ö. d.	2	3	3	3	2	2	2	fm	—	—	1
Holub Jenő	1	2	2	2	1	2	1	1	—	—	1
Horváth István	1	3	3	3	3	3	2	3	—	—	1
Kellemfy Károly	1	2	2	2	2	3	2	2	—	—	1
Kóczy Arthúr	3	3	3	3	3	3	1	2	—	—	1
25. Kolbinger János	1	3	3	2	3	3	2	1	—	—	1
Kriegs-Au Emil	2	3	3	3	3	2	1	3	—	—	1
Lehel Pál	1	2	3	2	3	2	2	1	—	—	1
Lobmayer Oszkár	1	1	1	1	1	2	1	1	—	—	1
Lów József	1	3	4	3	3	4	2	1	—	—	1
30. Meszner Tódor	1	2	2	1	2	2	2	1	—	—	1
Morlin Adorján	1	2	2	1	2	3	1	1	—	—	1
Mutschenbacher Tivadar	2	2	3	1	2	3	1	2	—	—	1

I. A. osztály.

A tanuló neve	Rendes tantárgyak								Rendkívüli tantárgyak		Magaviselet
	Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Számítás	Rajzoló mértan	Szépírás	Testgyakorlás	Francia nyelv	Ének	
	Nagy Sándor	1	2	2	2	2	3	1	2	—	
Neuber Ede	2	3	4	3	4	4	3	3	—	—	2
35. Gr. Nyáry Lajos	1	1	2	1	2	3	1	fm	—	—	1
Parczer Jenő	1	2	2	2	2	2	1	fm	—	—	1
Pataky Károly	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	1
Páldy Aladár	2	4	4	4	4	4	2	2	—	2	2
Péchy Tibor	2	2	2	2	2	3	1	2	—	—	2
40. Rapaich Richárd	1	1	1	1	1	2	1	1	—	—	1
Rákosi Gyula	3	3	3	3	3	1	3	fm	—	—	1
Russu Leo g. k.	2	3	4	3	3	3	1	2	—	2	2
Sibrik Sándor	3	2	3	3	2	2	1	fm	—	—	1
Sipos Dezső	3	4	4	3	4	4	2	2	—	—	2
45. Skrobák Gyula	2	3	3	3	3	3	1	2	—	3	1
Szathmáry László	1	4	4	3	3	3	2	2	—	3	1
Takács Dezső	2	1	2	1	2	3	1	2	—	—	1
Temple Richárd	2	3	3	1	3	3	1	1	—	2	1
Tost Aurél	1	2	2	2	3	3	2	3	1	—	1
50. Tóth Béla	3	4	4	4	4	4	2	3	—	—	2
Vagner Ervin	1	3	3	1	3	3	1	3	—	—	1
Vajda Ödön	1	1	1	1	1	1	1	2	—	1	1
Vay Gyula	2	3	3	3	3	3	2	1	—	—	1
Virter Dezső	1	2	2	2	3	1	2	2	—	—	1
55. Wehner Ervin	2	3	3	3	3	3	2	2	—	—	1
Wirth Árpád, izr.	2	3	3	3	3	3	2	1	—	—	1

Beteg: Balogh Tivadar, Seydl József.

Magántanulásra tért: Beliczay Sándor.

Kimaradtak: Dezsényi László, Gáabri Elemér, Géczy Ferencz, Hottovi Frigyes, Kürthy György, Német Ferencz, Sztrakovics Jenő, Zettel Alfréd, Zsemley Lajos.

Összesen: 68.

I. B. osztály.

<i>A tanuló neve</i>	<i>Rendes tantárgyak</i>							<i>Rendkívüli tantárgyak</i>		<i>Magaviselet</i>	
	<i>Vallás</i>	<i>Magyar nyelv</i>	<i>Latin nyelv</i>	<i>Földrajz</i>	<i>Számítás</i>	<i>Rajzoló mértan</i>	<i>Szépírás</i>	<i>Testgyakorlás</i>	<i>Francia nyelv</i>		<i>Ének</i>
Andrássy Dezső	1	4	4	3	4	4	3	3	—	2	2
Bencze Jenő	1	2	2	3	2	2	1	3	—	—	1
Billa József	2	3	3	3	3	3	2	2	—	—	2
Bisicz Ödön, izr.	1	1	1	1	1	1	2	2	—	—	1
5. Bródi Ernő, izr.	1	1	1	1	1	1	2	2	—	—	1
Csernoch Ágoston	1	2	2	1	1	1	3	1	—	—	1
Dumtsa Antal, g. kel.	1	3	2	2	3	2	2	2	—	—	1
Evva Ferencz	1	1	1	1	1	1	1	2	—	—	1
Érczhegyi Dezső	1	2	2	1	3	2	1	2	—	2	1
10. Faller Lajos	1	3	3	3	2	2	2	1	—	1	1
Fenkó Károly	1	3	3	3	3	3	2	1	—	2	1
Fényesi Zoltán, izr.	3	3	4	3	4	4	2	2	—	—	2
Fischer Nándor ö. d.	3	3	3	2	4	3	2	3	—	—	1
Hajlamász János	1	2	3	2	2	2	2	2	—	—	1
15. Holzwarth Ferencz	1	1	1	1	1	1	1	1	—	1	1
Horvát László	1	3	3	1	2	2	2	2	—	—	1
Hölle Theophil	2	3	3	3	3	3	2	3	—	—	2
Kauser Árpád, ism.	2	3	3	3	3	3	2	1	—	—	1
Kazy Károly	1	1	2	1	2	1	2	2	—	—	1
20. Keller Aladár	1	2	2	1	3	2	2	1	—	2	2
Kneiff Árpád	1	3	3	3	3	3	3	2	—	—	1
Koblinger Jenő	2	3	3	3	3	3	3	1	—	—	1
Kochanovszky Dezső	2	3	3	2	3	2	2	2	—	—	1
Kulhanek Antal	3	3	3	3	3	2	1	1	—	—	2
25. Kurfürst Ede	3	2	2	3	2	3	2	2	—	—	2
Kurtz Sándor	2	2	2	2	3	2	1	2	—	1	1
László Gyula	1	2	3	1	3	3	2	1	—	—	1
Lueff Elemér	2	3	4	3	3	4	2	2	—	—	2
Melha Valdemár	1	2	2	1	2	2	2	3	—	—	1
30. Mihók Gyula	2	3	3	3	4	3	3	1	—	—	2
Mischán Károly	1	1	1	1	2	3	2	1	—	—	1
Nagy József	2	2	2	3	3	3	1	3	—	—	1

I. B. osztály.

A tanuló neve	Rendes tantárgyak							Rendkívüli tantárgyak		Magaviselet	
	Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Számítás	Rajzoló mértan	Szépirás	Testgyakorlás	Francia nyelv		Ének
									—		—
Ocskay Rezső	1	2	2	2	2	2	2	2	—	—	1
Palinay Aladár	2	4	4	4	4	4	3	2	—	—	2
35. Rademacher Kurt	2	2	3	2	2	2	3	2	—	—	1
Riedl József	2	4	4	3	4	3	2	3	—	—	1
Schiffler Ottmár	2	2	2	2	3	3	2	2	—	—	1
Schmidt Lajos	2	4	4	4	4	4	3	2	—	—	1
Schuler Dezső ö. d. . . .	1	1	1	1	1	1	2	1	—	—	1
40. Seregi Árpád	1	2	2	2	3	2	1	2	—	—	1
Szemlér Lőrincz	1	2	2	1	2	1	1	3	—	—	1
Szluha Aladár	1	3	3	3	3	3	3	4	—	—	1
Szluha Imre	1	3	3	2	3	3	3	4	—	—	1
Szombathely József . . .	1	2	2	2	1	2	1	3	—	—	1
45. Szóka Lajos	1	3	3	3	4	3	1	3	—	—	1
Tarcsay Kálmán	3	3	3	4	4	4	2	2	—	—	1
Teleszky Ferencz	1	2	2	1	1	1	2	2	—	—	1
Tomek János	1	2	3	3	2	1	2	2	—	—	1
Töpfner József	2	1	1	2	2	2	2	2	—	—	1
50. Valkó Károly	2	3	3	3	3	3	2	1	—	—	1
Vasdényey Imre	1	2	2	1	2	1	2	2	—	—	1
Vojcsik Henrik	2	3	3	2	4	3	2	1	—	—	1
Weldin Oszkár	3	4	4	4	4	4	3	3	—	2	1
Wenhardt Ferencz	3	4	4	4	4	4	3	2	—	—	2

Betegek: Nagy Emil, Szücs Ferencz, ev. ref.

Meghalt: Chernel Béla.

Tanintézetet változtatott: Than Ervin.

Magántanulásra tért: Szájbély Rezső.

Kimaradtak: Czeiner Károly, Chernel László, Ekker Imre, ism., Hayder Kálmán, Horváth Ernő, Matlon Aladár, Oplatka Károly, Szinák Lajos, Tomola Frigyes, Tóth Ferencz.

Összesen: 69.

VII.

Az érdemsorozatban használt rövidítések magyarázata:

G. kath. = görög katolikus; g. kel. = görög keleti vallásu; ág. ev. = ágostai evangélikus; ev. ref. = evangélikus reformatus; unit. = unitárius; izr. = izraelita; ö. d. = ösztöndíjas; ism. = ismétlő; fm. = fölmentetett.

A tanulmányi előmenetelre nézve:

- 1 annyi mint jeles
- 2 „ „ jó
- 3 „ „ elégséges
- 4 „ „ elégtelen

A magaviseletre nézve:

- 1 annyi mint jó
  - 2 „ „ szabályszerű
  - 3 „ „ kevésb. szab.
  - 4 „ „ rossz.
-

VIII.
STATISZTIKAI KIMUTATÁS.
I. A tanintézet tanulóiról.

a) A tanulók összes száma osztályonként:							A vizsgálatot tett nyilvános és magántanulók közül ismétlő volt:	Év k ö z b e n			A tanév végén beteges- geskedett (osztályza- tot nem kapott)
O s z t á l y	Főlvétetett az egész tanév folyamán:			Vizsgálatot tett:				kimaradt	magántanulásra tért	meghalt	
	Nyilvános tanuló	Magántanuló	Összesen	Nyilvános tanuló	Magántanuló	Összesen					
I. A.	68	4	72	56	4	60	3	9	1	—	2
I. B.	69	3	72	54	4	58	1	11	1	1	2
II. A.	50	3	53	47	3	50	1	2	—	—	1
II. B.	53	2	55	48	3	51	1	4	1	—	—
III. A.	52	3	55	49	3	52	—	2	1	—	—
III. B.	51	1	52	48	2	50	1	2	1	—	—
IV. A.	43	2	45	40	2	42	2	1	—	1	1
IV. B.	48	—	48	42	—	42	2	4	1	1	—
V. A.	40	1	41	36	2	38	—	2	1	1	—
V. B.	36	1	37	33	2	35	1	2	1	—	—
VI.	60	3	63	58	4	62	2	1	1	—	—
VII.	56	5	61	53	6	59	1	1	1	—	1
VIII.	45	1	46	40	3	43	—	3	2	—	—
Összesen	671	29	700	604	38	642	15	44	12	4	7

O s z - t á l y	b) A tanulók közt vallásra nézve volt								c) A tanulók közt anyanyelvre nézve volt							d) A tanulók nyelvismerete											
	róm kath.	gör. kath.	gör. keleti	ág. evangélikus	ev. református	unitárius	izraelita	más vallásu	Ö s s z e s e n	magyar	német	román	olasz	tót	szerb-horvát	ruthén	görög	Ö s s z e s e n	csakis magyarul beszél	csakis németül beszél	csakis románul beszél	csakis tótul beszél	csakis ruthénül beszél	csakis szerb-horvát nyelven beszél	csakis olaszul beszél	hányan tudtak magyarul?	
I. A.	55	1	—	1	—	—	3	—	60	59	1	—	—	—	—	—	—	60	38	—	—	—	—	—	—	—	60
I. B.	54	—	1	—	—	—	3	—	58	51	7	—	—	—	—	—	—	58	28	—	—	—	—	—	—	—	58
II. A.	45	—	2	1	2	—	—	—	50	47	2	—	—	—	1	—	—	50	21	—	—	—	—	—	—	—	50
II. B.	45	—	—	1	2	—	3	—	51	48	3	—	—	—	—	—	—	51	32	—	—	—	—	—	—	—	51
III. A.	42	—	—	3	2	1	4	—	52	51	1	—	—	—	—	—	—	52	23	—	—	—	—	—	—	—	52
III. B.	44	—	—	—	3	1	2	—	50	49	1	—	—	—	—	—	—	50	26	—	—	—	—	—	—	—	50
IV. A.	40	—	1	1	—	—	—	—	42	41	—	—	1	—	—	—	—	42	19	—	—	—	—	—	—	—	42
IV. B.	38	—	—	—	2	—	2	—	42	42	—	—	—	—	—	—	—	42	24	—	—	—	—	—	—	—	42
V. A.	31	1	2	2	1	—	1	—	38	37	—	—	—	—	1	—	—	38	12	—	—	—	—	—	—	—	38
V. B.	30	—	—	1	2	—	2	—	35	33	2	—	—	—	—	—	—	35	10	—	—	—	—	—	—	—	35
VI.	57	—	2	—	—	—	3	—	62	61	1	—	—	—	—	—	—	62	24	—	—	—	—	—	—	—	62
VII.	55	—	1	—	1	—	2	—	59	54	3	—	—	1	—	—	1	59	10	—	—	—	—	—	—	—	59
VIII.	40	—	—	2	—	—	1	—	43	43	—	—	—	—	—	—	—	43	12	—	—	—	—	—	—	—	43
Összesen	576	2	9	12	15	2	26	—	642	616	21	—	1	1	2	—	1	642	279	—	—	—	—	—	—	—	642

e) A tanulók szülei közt polgári állásra nézve volt:

Osztály.	Östermelő			Iparos			Kereskedő és vállalkozó			Tisztviselő		Katoná	Más értelmiségi [orvos, ügyvéd, lelkész, tanár, tanító, mérnök, író, művész stb.]	Személyes szolgálatból élő [munkás, napszámos, szolga stb.]	Magánzó [nyugdíjas vagy tőkésnek jövedelméből élő]	Összesen
	önálló		alkalmazott	önálló		alkalmazott	önálló		alkalmazott	Köztisztviselő [állami, hatósági]	Magán- és társulati					
	nagybirtokos és bérliő	kisbirtokos és bérliő		nagyiparos	kisiparos		nagykereskedő	kiskereskedő, szatócs stb.								
I. A.	1	2	—	—	5	4	1	2	1	25	1	1	14	1	2	60
I. B.	5	—	—	1	5	2	1	6	—	12	8	1	9	4	4	58
II. A.	3	1	—	—	6	2	2	5	3	18	2	—	3	3	2	50
II. B.	2	3	—	—	5	2	2	3	—	3	1	2	16	10	2	51
III. A.	1	—	—	1	7	—	—	1	3	14	4	1	9	4	7	52
III. B.	5	—	—	—	6	2	1	2	—	11	4	—	11	3	5	50
IV. A.	2	—	2	1	4	1	3	1	2	6	2	1	10	5	2	42
IV. B.	3	—	1	4	5	2	1	—	1	9	—	2	10	1	3	42
V. A.	2	1	1	—	3	—	—	3	—	10	2	—	10	3	3	38
V. B.	1	2	—	—	2	3	—	4	2	7	2	—	11	—	1	35
VI.	5	1	—	1	6	—	3	2	2	13	6	—	9	2	12	62
VII.	6	—	—	2	7	1	2	1	—	16	—	1	15	2	6	59
VIII.	4	—	—	1	4	—	1	1	—	11	6	—	11	2	2	43
Összesen	40	10	4	11	65	19	17	31	14	155	38	9	138	40	51	642

f) A tanulók életkora a tanév végén														g) Az 1868. XXXVIII. (népiskolai) törv.-czikk 1. §-a (általános tankötelezettség) szempontjából véve.																										
Osz- tály	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	több	Összesen	A tanév elején							A tanév végén																	
	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	9.	10.	11.	12.	13.	14.			15.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	Összesen																
életévét betöltötte														életévét betöltötte																										
I. A.	1	26	26	6	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	60	I. A.	21	38	11	1	—	1	—	—	72	I. A.	1	26	26	6	—	—	1	—	—	—	60			
I. B.	2	32	14	9	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	58	I. B.	30	29	12	1	—	—	—	—	—	72	I. B.	2	32	14	9	1	—	—	—	—	—	58		
II. A.	—	2	19	21	6	1	—	1	—	—	—	—	—	—	50	II. A.	2	17	22	8	2	1	1	—	—	53	II. A.	—	2	19	21	6	1	—	—	—	—	49		
II. B.	—	1	35	12	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	51	II. B.	1	37	13	4	—	—	—	—	—	55	II. B.	—	1	35	12	3	—	—	—	—	—	51		
III. A.	—	1	1	18	22	9	1	—	—	—	—	—	—	—	52	III. A.	1	1	11	26	14	2	—	—	—	55	III. A.	—	1	1	18	22	9	1	—	—	—	52		
III. B.	—	—	1	23	20	5	1	—	—	—	—	—	—	—	50	III. B.	—	1	18	25	3	3	—	—	—	50	III. B.	—	—	1	23	20	5	1	—	—	—	50		
IV. A.	—	—	—	—	17	17	5	2	1	—	—	—	—	—	42	IV. A.	—	—	—	12	24	6	1	—	—	43	IV. A.	—	—	—	—	17	17	5	—	—	—	39		
IV. B.	—	—	—	1	23	11	6	1	—	—	—	—	—	—	42	IV. B.	—	—	1	17	17	11	2	—	—	48	IV. B.	—	—	—	1	23	11	6	—	—	—	41		
V. A.	—	—	—	—	2	12	18	6	—	—	—	—	—	—	38	V. A.	—	—	—	—	10	26	5	—	—	41	V. A.	—	—	—	—	2	12	18	—	—	—	32		
V. B.	—	—	—	—	1	14	15	2	1	2	—	—	—	—	35	V. B.	—	—	—	2	9	17	4	—	—	32	V. B.	—	—	—	—	1	14	15	—	—	—	30		
VI.	—	—	—	—	—	6	24	19	11	—	—	1	1	—	62	VI.	—	—	—	—	1	13	18	—	—	32	VI.	—	—	—	—	—	6	24	—	—	—	30		
VII.	—	—	—	—	—	—	1	10	32	10	3	2	1	—	59	VII.	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	VII.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1		
VIII.	—	—	—	—	—	—	—	2	21	16	2	2	—	—	43	VIII.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	VIII.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Összesen	3	62	96	90	95	75	72	43	66	28	5	5	2	—	642	Összesen	55	123	88	96	80	80	32	554	Összesen	3	62	96	90	95	75	72	43	66	28	5	5	2	—	642

A tanulók illetőségének (szüleik lakóhelyét véve tekintetbe) számbeli kimutatása megyék szerint.

Illetősre nézve	I. A.	I. B.	II. A.	II. B.	III. A.	III. B.	IV. A.	IV. B.	V. A.	V. B.	VI.	VII.	VIII.	Összesen
a) Helybeli (Budapesti) .	55	47	46	44	46	42	36	35	29	21	37	38	27	508
b) Megyebeli (Pest-Pilis-Solt-K.-Kun)	2	1	2	6	2	2	4	1	5	5	1	1	4	36
c) Más megyebeli és pedig														
Abauj-Torna vármegyei .							1							1
Alsó-Fehér "								1						1
Arad "											1			1
Bács-Bodrog "									1		1			2
Baranya "					1									1
Bars "					1								1	5
Békés "			1					1	1		1			5
Bereg "						1								1
Bihar "											1		1	2
Borsod "													1	1
Csongrád "			1											1
Fejér "			3			1			1			1		6
Gömör "											1			1
Győr "					1			2						3
Hajdú "			1											1
Heves "						2	1					1		4
Jász-N.-Kún-Szolnok m.						1								1
Kolozs vármegye											1		1	2
Komárom "								1	1		1	3		6
Krassó-Szörény "												1		1
Mosony "											1			1
Nógrád "										1		1		2
Nyitra "		1								2	1	1		5
Pozsony "		1									2		1	4
Sáros "										1		1		2
Somogy "			1					1			1	2		5
Sopron "											3			3
Szabolcs "										2			1	3
Szatmár "												1		1
Szeben "													1	1
Szolnok-Doboka "										1				1
Temes "													2	2
Tolna "		2								1	1	1		5
Torontál "											2		2	4
Trencsén "		1												1
Udvarhely "						1								1
Vas "	1									1	1			3
Veszprém "	1										1			2
Zala "											2	2	1	5
Zemplén "				1	1							1		3
d) Horvát-Szlavonországi												1		1
e) Más állambeli és pedig:														
Ansztriai	1										2	1		4
Összesen	60	58	50	51	52	50	42	42	38	35	62	59	43	642

O s z t á l y	a) A tanulók egészségi állapota				b) A tanulók magaviselete				c) A fegyelmi esetek száma			
	betegségek eset volt :				hány tanuló kapott				igazgatói megrovásban részesült	tanári megrovásban súlyosított	tanács folytán eltávo- lító	kizárattott
	nem járványos		járványos	halállal végződő	jó	szabályszerű	kevésbé szabály- szerű	rossz				
	könnyű	súlyos										
I. A.	202	5	4	—	41	14	1	—	—	—	4	—
I. B.	196	5	3	1	43	11	—	—	1	—	2	—
II. A.	87	3	—	—	27	20	—	—	—	—	2	—
II. B.	116	2	3	—	29	19	—	—	—	—	—	—
III. A.	100	3	13	—	29	20	—	—	—	—	—	—
III. B.	115	1	4	—	38	10	—	—	1	—	—	—
IV. A.	95	5	10	1	23	16	1	—	—	—	2	—
IV. B.	86	3	3	1	27	14	1	—	—	—	—	—
V. A.	107	5	4	1	24	12	—	—	—	—	—	—
V. B.	62	2	1	—	27	5	1	—	—	—	—	—
VI.	70	15	13	—	39	18	1	—	2	—	—	—
VII.	98	3	5	—	37	16	—	—	—	—	—	—
VIII.	110	4	—	—	25	15	—	—	—	—	—	—
Összesen	1444	56	63	4	409	190	5	—	4	—	10	—

m) A tanulók mulasztása.					
Osztály	A mulasztott tanítási órák közül			Hány tanuló nem mulasztott?	Hány tanuló mulasztott igazolatlanul?
	Igazoltatott	Nem igazoltatott	Összesen hány óra?		
I. A.	1713	20	1733	8	2
I. B.	2007	21	2028	10	7
II. A.	2016	3	2019	9	1
II. B.	965	10	975	11	3
III. A.	1296	11	1307	9	2
III. B.	1635	1	1636	9	1
IV. A.	1203	3	1206	9	1
IV. B.	1295	1	1296	8	1
V. A.	1664	5	1669	16	1
V. B.	1081	9	1090	4	2
VI.	1954	4	1958	16	1
VII.	1577	15	1592	12	1
VIII.	1664	3	1667	4	1
Összesen	19870	106	19957	125	24

II. A tanulásban tett előmenetelről.

Osz- tály	a) A rendes tárgyakat véve							b) A rendkívüli tárgya- kat véve			
	Minden tantárgyból							Hányan tettek kielégítő eredményű vizsgálatot?			
	jeles	legalább jó	legalább elégséges	Egy tárgyból elégtelen	Két tárgyból elégtelen	Több tárgyból elégtelen	Összesen	a francia nyelvből	a gyors- írásból	a műténék- ből	az egészség- tanból
I. A.	5	7	33	5	2	8	60	2	—	15	—
I. B.	5	11	29	4	1	8	58	—	—	9	—
II. A.	14	11	17	6	—	2	50	—	—	12	—
II. B.	8	8	26	7	—	2	51	—	—	11	—
III. A.	2	16	29	4	—	1	52	1	5	8	—
III. B.	4	14	24	5	2	1	50	6	4	6	—
IV. A.	3	10	18	7	4	—	42	—	8	1	—
IV. B.	3	11	24	2	1	1	42	5	5	4	—
V. A.	2	5	22	6	1	2	38	1	7	1	—
V. B.	1	9	19	5	—	1	35	—	6	—	—
VI.	7	14	35	6	—	—	62	2	12	3	—
V I.	7	16	32	3	1	—	59	6	10	7	50
VIII.	3	14	22	2	1	1	43	1	8	11	29
Összesen	64	146	330	62	13	27	642	24	65	88	79

III. Az érettségi vizsgálatról.

Az a), b), c), d) rovatok csakis azon tanulókra vonatkoznak, kik első ízben tesznek érettségít. (A javító és ismétlő vizsgálatot tevőkre nem.)

Az e) adatai az érettségít *sikerrel* befejező összes tanulókra vonatkoznak.

A vizsgálat ideje	a)	b) az írásbelin		c)	d) A szóbelin				e) Az érettségít végzett itjak pályaválasztása.																		
	Hányan jelentkeztek érettségi vizsgálatra első ízben?	Hány készítette el minden dolgozatát legalább elégséges eredménnyel?	Hány utasított az írásbeli alapján ismétlő vizsgálatra?	Hányan bocsáttattak összesen szóbelire?	Hány lett jelesen	Hány jól	Hány egy-szerűen	Hány utasított javító vizsgálatra?	Hány utasított ismétlő vizsgára a szóbeli alapján?	theologiai	bölcsész	jogi	orvosi	mérnöki	építész	gépész	vegyész	gazdasági	erdészeti	bányászati	ipari	kereskedői	a több bivatalt	katonai	művészi	diplomáciai	meg nem határoz.
					é r e t t						p á l y á r a k é s z ű l t																
A tanév végén	39	39	—	39	6	12	15	4	2	2	—	17	9	1	—	—	—	2	—	—	—	1	—	1	—	—	—

Ismétlő vizsgálatra jelentkezett 1, végleg elutasított 1.
Az első ízben érettségire állók közül az idén végezte a nyolczadik osztályt 37; magánúton készült az érettségire 2.

IX.

Figyelmeztetés.

A jövő 1892—93-iki tanév szeptember hó 1-én veszi kezdetét. Erre a beiratások szept. 1, 2, 3-án történnek; megelőzőleg, augusztus hó 29, 30, és 31-én tartatnak a javító, pótló és magánvizsgálatok.

A felvételnél előnnyel bírnak az első két napon az idevaló és katolikus növendékek, az idevaló más vallásuak, végre a vidékiek.

60-nál több tanuló egy osztályba nem vétetik föl.

A felvétetni kívánó tanuló a felvételre szülői, gyámja vagy ezek megbízottja kíséretében személyesen tartozik az igazgatónál és az illető tanároknál jelentkezni.

A nem helyben lakó szülők vagy gyámok gyermekek vagy gyámoltjak felvételekor alkalmas helyettest tartoznak nevezni, kire a házi felügyeletre nézve jogait és kötelességeiket átruházzák, hogy a gondviselés alá helyezett tanulókra nézve a tanintézet fegyelmi s tanulmányi közléseit nevében elfogadhassa. A szülők vagy gyámok az e részben netán időközben történt változtatást személyesen vagy írásban tartoznak a gymnasiumi igazgató vagy osztályfőnök tudomására juttatni, míg másrészt a tanári kar jogában áll, ott, hol alapos oknál fogva a házi felügyeletet elégtelennek, vagy épen károsnak tapasztalja, tanártestületi határozat alapján követelni, hogy a felügyeletben czélszerű változás tétessék.

Ha valamely tanuló a Rendtartás 1. pontjában megállapított beiratkozási idő (szept. 1. 2. 3.) után kéri magát felvétetni, a felvétel iránt a beiratási idő utolsó napjától számítva 8 napig a késedelem indokainak tekintetbe vétele mellett az intézeti igazgató határoz; ha pedig a föl vétel iránti jelentkezés a beiratási határnaptól számítva egy hét után, de két hétnél nem későbbben történik, e felvételre az engedélyt a tankerületi főigazgató adja meg alapos indokolás nyomán. Minden később jelentkező tanuló kérelmével utólagos föl vétel engedélyezése végett a valás- és közokt. miniszteriumhoz utasítandó.

Az első osztályba az 1883. XXX. t.-c. 1. fej. 10 §-a szerint csak oly tanuló léphet, ki a 9 évet betöltötte és 12 évnél nem idősebb, mely

körülmény keresztlevél, illetőleg hiteles születési bizonyítvány alapján igazolandó. Tizenkét évnél idősebb fiú felvétele fölött a tanártestület határoz. Ismereteinek mértékére nézve megköveteltetik, hogy a népiskola negyedik osztályának tananyagában kellő jártassággal bírjon és ezt iskolai bizonyítvánnyal vagy külön felvételi vizsgálattal igazolja.

A felsőbb osztályokba felvétel a megelőző osztálynak sikeres végétől függ és vagy arról tanúskodó nyilvános iskolai okirat (bizonyítvány és tudósítvány), vagy ezek hiányában külön vizsgálat alapján történik. Ha ez okiratról (bizonyítvány és tudósítvány, mely utóbbi a végzett tananyagról ad felvilágosítást) az következtethető, hogy a fölvétetni kívánó tanulónak előmenetelét azon osztályban, melybe fölvétetni kíván, alig remélheti, az illető tanuló fölvételi vizsgálat alá vonatik s annak eredményéhez képest alsóbb osztályba is soroztathatik.

Ezenkívül tartozik minden tanuló a községi vagy kerületi tisztii orvos által kiállított (magán orvosi bizonyítványok a tisztii orvos által láttamozandók) bizonyítvánnyal igazolni, hogy a himlőoltáson, illetve újra oltáson (akár eredménnyel, akár a nélkül) átesett.

A gymnasium V. osztályába lépő tanuló szülője vagy gyámja köteles kijelenteni, vajjon fia vagy gyámoltja az 1890. évi XXX. t.-cz. értelmében a görög nyelvet avagy az idézett tcz. által meghatározott más tárgyakat t. i. Magyar és görög irodalmi szemelvények és művelődéstörténet és Szabadkézi-rajz) fogja-e tanulni.

Ha oly tanuló, ki már egy vagy több osztályban görög nyelvet tanult, akár más intézetből való átlépés esetében, akár ugyanazon intézet kebelében a görögöt helyettesítő tantárgyakban való oktatásra jelentkezik, az illető tantárgyakban amaz intézet megelőző osztályaiban elvégzett tananyagból fölvételi vizsgálatot tartozik tenni. Viszont a görög nyelv és irodalom illető tananyagából tartozik vizsgálatot tenni azon tanuló is, aki aztán jelentkezik görög nyelv és irodalomra, miután már egy vagy több osztályban a göröghelyettesítő tantárgyakat tanulta. (A Valás- és Közokt. Minister 1890. 23.583. sz. a. k. rendeletével kiadott. „Középiskolai Rendtartás“ I. fej. 7. §.)

A görög nyelv tanulásáról a helyettesítő tárgyak tanfolyamára és viszont a tanév első hónapjában az igazgató engedélyével, a második hó végeig a főigazgatóság, ezentúl azonban csak a Ministerium engedélyével léphetnek a tanulók kellőleg indokolt esetekben és a szabályszerű felvételi vizsgálat kötelezettsége mellett. (1892. márcz. 27. kelt 58.439. sz. min. rendelet.)

A tandíj lefizetésének végső határideje az első félévben okt. 31-e, a második félévben márczius 31-e. Aki a tandíjt addig le nem fizeti, a fennálló szabályrendelet értelmében az iskolából kitiltatik.

Az így kitiltott tanulónak, ha a kitiltás után egy hét alatt a tan-

díjt lefizeti, újból való fölvételére nézve az igazgató határoz; ha pedig a kitöltéstől számítva egy hét után — de két hétnél nem később — fizeti le, az újból felvételre az engedélyt a tankerületi kir. főigazgató adja meg, ha a késelem alaposan indokoltatik. Ellenben ha két hétnél később fizeti le, a határozást a nmélt. Ministerium magának tartja fönn. (1890. máj. 8. 20.484. sz. min. rendelet.) — Tandíjmentességért folyamodhatik oly tanuló, ki jó magaviselet mellett az előadott tantárgyakból legalább is több jeles és jó tanjegyet mutathat fel, mint elégségest. — Tandíjmentességét elveszti, ha a karácsonyi értesítőben vagy az évvégi bizonyítványban több az elégségese, mint a jelese és jója együttvéve, nem számítva a tornából és szépírásból nyert elégségest, — vagy ha bármely tárgyból, ide értve a tornát és szépírást is, *elégtelen* osztályzatot nyert. (Tandíj szabályzat és 1891. márcz. 11. — 9.973. sz. min. rendelet.)

A tanév-végi vizsgálatok minden tanulóra kötelezők. Oly tanulók, kik egy vagy több tantárgyból vizsgálatot nem tesznek, a többi tantárgyból sem osztályoztatnak, vagy ha azokból már előbb osztályoztattak volna, ezen classificatiójuk megsemmisítetik. (1885. évi 26. 383. sz. s 1890. évi 43. 753. sz. min. rendelet.)

Oly tanulóknak, kik egy tantárgyból nyertek elégtelen osztályzatot s kiket a tanári kar képesnek tart arra, hogy a szünidő alatt önszorgalmukból pótolják mulasztásukat, megadja az engedélyt, hogy a szünidő három utolsó napjának valamelyikén javító vizsgálatra jelentkezzenek. Kik két tantárgyból nyertek elégtelen tanjegyet, azok a tankerületi kir. főigazgató úrhoz folyamodhatnak engedélyért, folyamodványaikat azonban a gymnasiumi igazgatóságnál jul. 2-ig tartoznak benyújtani. „Nem adható meg a javító-vizsgálati engedély a két tárgyból bukott tanulóknak: 1) ha a tanulónak az erkölcsi magaviseletből „kevésbé szabályszerű“ v. „rossz“ érdemjegye van; 2) ha a latin nyelvből v. mennyiségtanból érdemelte ki elégtelen tanjegyeinek egyikét.“ (1887. é. jun. 30, 25873.) sz. mln. rend.) Javító vizsgálatához a bukottak más intézetnél nem bocsáttatnak.

Ki kettőnél több tantárgyból nyert elégtelen osztályzatot, a javító-vizsgálatra semmi esetre sem bocsátható. (1883. é. XXX. t.-c. 11. §. 2. pont.)

A tanév kezdetén minden tankerületben csak egy gymnasiumban tartatik érettségi vizsgálat. Kik ekkor ezen vizsgálatához bocsáttatni kívánnak, augusztus hó utolsó napjaiban tudhatják meg, melyik gymnasium van erre felsőbb tanhatóság által kijelölve.

Kelt Budapesten, 1892. június hó 29-én.

Janky Károly, m. k., igazgató.

